

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

== Град Крагујевац ==

КРАГУЈЕВАЦ
13. ДЕЦЕМБАР 2010.

ГОДИНА XX
БРОЈ 32

Скупштина града Крагујевца, на основу члана 7. став 2. Закона о култури ("Службени гласник РС" бр. 72/09), члана 32. став 1. тачка 20. а у вези члана 66. став 3. Закона о локалној самоуправи ("Службени гласник РС" бр.129/07), члана 22. став 1. тачка 52. Статута града Крагујевца ("Службени лист града Крагујевца" бр.18/08 и 10/09) на седници одржаној дана 10.12.2010. године, донела је

ОДЛУКУ

о усвајању Локалног плана развоја културе града Крагујевца
за период 2011- 2015. године

I Усваја се Локални план развоја културе града Крагујевца за период 2011-2015. године, у тексту који је саставни део ове Одлуке.

II Ова Одлука ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у "Службеном листу града Крагујевца"

СКУПШТИНА ГРАДА КРАГУЈЕВЦА
Број : 65-10/10-I
У Крагујевцу, дана 10.12.2010. године

Председник,
Саша Миленић,с.р.

**ЛОКАЛНИ ПЛАН РАЗВОЈА КУЛТУРЕ ГРАДА КРАГУЈЕВЦА
ЗА ПЕРИОД 2011 – 2015. ГОДИНЕ**

Новембар 2010.

Крагујевац

<u>УВОД.....</u>	<u>4</u>
<u>Употребљивост постојеће стратегије.....</u>	<u>4</u>
<u>Оцена остварености постојеће стратегије.....</u>	<u>5</u>
<u>Визија будућности крагујевачке културе.....</u>	<u>6</u>
<u>Вредности и идентитетски ослонци</u>	<u>7</u>
1. <u>Могући правци развоја.....</u>	<u>8</u>
2. <u>ОБЛАСТИ ПЛАНИРАЊА</u>	<u>10</u>
2.1. <u>Сценска и филмска делатност</u>	<u>10</u>
2.2. <u>Музичка област.....</u>	<u>11</u>
3. <u>ЗАШТИТАРСТВО, МУЗЕОЛОГИЈА, ЛИКОВНА УМЕТНОСТ</u>	<u>16</u>
4. <u>БИБЛИОТЕЧКА ДЕЛАТНОСТ И ИЗДАВАШТВО.....</u>	<u>22</u>
4.1. <u>Издавачка делатност</u>	<u>25</u>
5. <u>ЦИВИЛНИ СЕКТОР.....</u>	<u>25</u>
5.1. <u>Уводне напомене</u>	<u>25</u>
5.2. <u>Улога цивилног сектора у култури.....</u>	<u>25</u>
5.3. <u>Међусекторска сарадња</u>	<u>26</u>
5.4. <u>Пројекти ОЦД од ширег интереса за културу града</u>	<u>26</u>
5.5. <u>Финансирање програма ОЦД у култури и уметности</u>	<u>27</u>
6. <u>КУЛТУРА И ОБРАЗОВАЊЕ.....</u>	<u>28</u>
6.1. <u>Уводне напомене</u>	<u>28</u>
6.2. <u>Циљеви и активности.....</u>	<u>28</u>
7. <u>МЕЂУНАРОДНА САРАДЊА, МАНИФЕСТАЦИЈЕ И ПРОГРАМИ ОД ЗНАЧАЈА</u> <u>ЗА ГРАД</u>	<u>29</u>
8. <u>ИНСТИТУЦИОНАЛНА ИНФРАСТРУКТУРА.....</u>	<u>30</u>
9. <u>МЕДИЈИ.....</u>	<u>31</u>
10. <u>МЕРЕ И АКТИВНОСТИ ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПЛАНА.....</u>	<u>32</u>

УВОД

Преиспитивање постојеће Стратегије развоја културе у Крагујевцу, из 2003. године и њена иновација односно израда новог Локалног плана развоја културе, долази у време када је област културе на великим искушењима, превасходно у финансијском смислу, али и у погледу статусног положаја у подели глобалне кризе. Финансијске тешкоће угрожавају виталне функције културе – програмске активности, материјална улагања, изградњу и реконструкцију објеката. То се посебно односи на установе које имају незнатно учешће сопствених прихода у укупном буџету, као што су Књажевско-српски театар, Библиотека, Архив, затим музејско-издавачка делатност, као и реализација пројеката који се суфинансирају на годишњем конкурс. Динамика исплате преузетих обавеза доводи у питање кредибилитет установа према сарадницима и учесницима програма. Дошло је до застоја у формирању установе Музички центар, због немогућности регистрације, чиме је у великој мери доведено у питање функционисање веома битних сегмената музичког живота у локалној заједници.

Због свега овога и других околности доводи се у питање велики укупни напор, који је Град учинио у протеклих неколико година у стварању основе да Крагујевац културу учини нераздвојним делом свог идентитета и развојним ресурсом у циљу своје афирмације као регионалног и надрегионалног центра.

За превазилажење насталог стања и угрожености делатности потребна је уравнотежена процена реалних могућности очувања потенцијала, израда обухватног плана програмских активности у краткорочном периоду, заузимање за константан и консенквентан однос према делатности, преиспитивање могућих додатних извора прихода, умрежавање са ближим и даљим окружењем, програмско повезивање установа културе међусобно и са организацијама цивилног друштва, даље коришћење партнерстава Крагујевца са градовима у иностранству.

Важно је такође и појачано активирање људских ресурса у овој делатности, као могућег додатног елемента у условима отежаних околности.

Наведене тешкоће не би смеле спутавати размишљања о културној делатности на дужи период, не би смеле визију свести на хоризонт данашњег стања. Предност Крагујевца је да за собом има Стратегију развоја културе као званични документ, да је значајни део тог документа већ уградио у своју културну политику, део је у ходу иновирао и допуњавао, али је укупно постојао конзистентан приступ у вођењу културне политике града.

1. Употребљивост постојеће стратегије

Чланови Радне групе сматрају да постојећа Стратегија представља добар и употребљив документ и данас. Посебно је истакнута задовољавајућа анализа стања и идентификовања проблема, при чему поједини чланови сматрају да нису евидентирани сви проблеми. Визија и мисија културе су у највећој мери оцењене ваљаним и уградивим и у нови плански документ. Основна замерка односила се на изостанак дефинисања динамике остваривања појединих циљева, што је наравно требало да произилази из годишњих планова, који би разрађивали прецизније могућности за постизање појединих дугорочних циљева.

Коришћење претходне стратегије у изради новог Плана локалног развоја културе у Крагујевцу требало би ставити у контекст оствареног и измењених околности, како на локалном тако и на државном нивоу. На нивоу Града је заокружена, делимично промењена, организационо-програмска инфраструктура, у највећој мери су дефинисане манифестације и програми од значаја за град. Промовисан је и прихваћен концепт "Милошевог венца" као јединствене просторне културно-историјске целине, враћена под градску надлежност имовина "Шумадијафилма". Формулисан је приступ споменичкој заштити и улепшавању Града, обезбеђен концертни клавир. Установе су у највећој мери информатички опремљене, највећи број поседује интернет презентацију.

Остварена је озбиљна међународна сарадња како у размени програма тако и копродукцији, обезбеђени нови простори у Граду за културне потребе. Укључено је доста нових школованих кадрова у послове културе од којих су многи стипендирани од стране града. Отворена врата програмске сарадње са школама у циљу ширења културе међу најмлађом популацијом. На нивоу државе усвојен је Закон у култури који дефинише ову област, а уз израду других закона који дефинишу поједине области стваралаштва и културне делатности, покренут је поступак израде националне Стратегије развоја културе.

Употребљивост претходног стратешког документа могућа је у великој мери и код циљева и задатака који до сада делимично или у потпуности нису реализовани. Остају и стратешки задаци изградње нових објеката, нпр. библиотека, театар, више депоа, потребни простори за ствараоце из разних области. Није до краја остварено прецизно планирање у установама културе и боље међусобно усаглашавање програма, слаб је учинак у обезбеђивању допунских извора финансирања и информативно – пропагандној делатности и на привлачењу и увећању публике, а често недостаје и менаџерски приступ у вођењу установа културе.

Оцена остварености постојеће стратегије

Оцена остварености није високо усаглашена међу члановима Радне групе, али се на основу урађеног и предузетог може донети прилично објективан суд.

Библиотека је добила нове градске огранке на Аеродрому и у Старој колонији, обављена је реконструкција и доградња задужбине професора Јована Мирковића, отворен је Амерички кутак, прихваћена је донација Британског савета. Повећан је број читалаца и чланова, обogaћена програмска делатност, опстали су часописи "Кораци" и "Крагујевачко читалиште". Реконструисани су и програмски дефинисани поједини музејски простори у Народном музеју (кнез Михаилов конак, кућа проте Милоја Барјактаровића) и инсталирана је нова поставка у Музеју "21. октобар", отворена је Галерија "Мостови Балкана". Књажевско-српски театар имао је програмски и организациони узлет, како у продукцији тако и у два Јоаким фестивала. Основано је Позориште за децу које је постало еталон за успешну, функционалну и рационалну установу са угледним фестивалом. Основан је Центар за неговање традиционалне културе. Новом поставком, Великим школским часом, Салоном антиратне карикатуре, Крагујевачком ревијом антиратног и ангажованог филма, Крагујевац је постао модеран и међународно прихваћен центар за неговање културе мира. Уз стварање програмских претпоставки, учвршћивање Међународног фестивала камерних хорова и оснивање концертне сезоне основан је Музички центар. Враћени су у градску надлежност објекти "Шумадијафилма". Годишњим конкурсом за пројекте у култури отворена је могућност многим креативним појединцима и групама да остваре своје идеје. Унапређен је однос са Министарством културе. Уз већу или мању подршку стигле су у Град протеклих година, престижне награде (од позоришне, књижевне, филмске, ликовне и друштвене).

Међународна културна сарадња је оцењена веома успешном и значајним доприносом културној понуди града, афирмацији наших стваралаца у свету и подстицају у остваривању програмских задатака. Остварени су разноврсни облици међународне сарадње: са иностраним културним центрима у нашој земљи, са градовима партнерима Крагујевца, са појединим амбасадама земаља које немају културне центре, са индивидуалним ствараоцима.

У најтеже остваривом циљу – обезбеђивању одговарајућих просторних услова за Народну библиотеку, Књажевско-српски театар, Народни музеј, депое, концертну и радну музичку делатност, који би решио смештајне услове и за неке друге установе и програме, као што су галерија антиратне карикатуре и смештај појединих уметничких удружења, нерешавање депоа за Народни музеј, угрожава културно благо којим располаже, али и функцију Старе скупштине.

Изузимање из приватизације и стављање на располагање Граду објекта "Шумадијафилма" представља Пирову победу, јер се захтевом за плаћање пореза на капиталну добит (!?!?!?) угрожава регистрација Музичког центра, а тиме и будућност целокупне делатности и других програмских задатака новоосноване установе.

Међу значајне неостварености могу се уврстити изостанак формирања потребних саветодавних тела, одсуство снажније менаџерске улоге у установама културе и изостанак допунских извора финансирања. Иако је доста улагано у опремање још увек степен опремљености није на нивоу захтева савременог доба и функција појединих установа. Недовољна усаглашеност програмских планова, потреба и буџетских могућности, према структури и позицијама. Недовољна међуресурска сарадња, посебно у области урбанизма и уређења Града. Изостао је и значајнији утицај културе Крагујевца на културну слику ширег региона и његова промоција као регионалног културног центра.

Постојећа Стратегија имала је важну усмеравајућу улогу у развоју културе у Граду, закључна је оцена чланова Радне групе.

Визија будућности крагујевачке културе

У описивању визије крагујевачке културе постоји значајна недоумица изазвана актуелним стањем ствари, која спутава слободније промишљање будућности, страх да Локални план развоја крагујевачке културе не буде списак лепих жеља.

Упркос томе, код највећег дела Радне групе мисао се ослобађа и поједини чланови закључују да је визија "будућности крагујевачке културе добро дефинисана у већ постојећој Стратегији", те да "у оквиру визије може да остане ова слатка прича".

Крагујевац се види "као развијен индустријски центар централне Србије, који може да задовољи културне потребе ширег круга грађана у Србији унапређењем културне понуде града". Готово идентично се види да је Град макрорегионални центар са погодним привредним амбијентом, што би требало да значи да је основна претпоставка за укупни развој присутна. Култура тежи да задовољи нараслу потражњу, па је у тим условима присутна и конкуренција. "Грађанин је платежно способан да плати услуге, а носиоци програма и делатности га подстичу да буде свакодневни корисник". Мало другачије се закључује да ће "Крагујевац постати град у коме је, уз помоћ друштвено одговорних компанија и подршку локалне самоуправе, могуће задовољити веома развијене и разноврсне потребе за културним догађајима свих становника". Томе се додаје да је "Крагујевац културна престоница региона централне Србије, налик сличним културним центрима еврорегиона, са израженом регионалном и међународном сарадњом, великим бројем младих уметника, сопствених и гостујућих програма и публике, локалне и регионалне". У том духу се истиче да: "Инсистирајући на концепту регионализације, Крагујевац своју културну политику треба да усмерава ка креирању заједничке политике региона. Развојем програмских активности чији ће циљ бити усмерен ка креирању регионалног идентитета међу грађанима суштински ће се остварити, званично прокламовани, концепт регионализације".

Идентификујући визију са рубриком "Крагујевац какав желим" уписано је: "Крагујевац, град у коме се жели остати или доћи и живети. Култура као приоритет свакој будућој власти, сходно томе и улагања у њу... Култура поштовања различитости и децентрализована на нивоу града (у сваком делу града библиотека, галерија, простор за манифестације...) Постојеће установе просторно, кадровски и програмски ревитализоване. Међународни културни центри и фестивали. Центри за неговање и подстицање креативности, посебно деце и младих. Биоскопи, књижаре, галерије, летње позорнице, антикварнице..."

И за крај промишљања будућности Крагујевца и његове културе опет "једна слатка прича":

Крагујевац 2018.

Центар једне од регија Србије или надрегионални центар неколико регија, уколико превлада овај концепт у регионализацији државе. То у функционалном смислу не мења много улогу и значај Крагујевца у односу на данашњу, јер и данас Крагујевац је културни, универзитетски, здравствени, образовни, финансијски, индустријски, судски и економски центар надрегионалног карактера. Оно што би било промењено је његов формални статус, у политичком и финансијском смислу, односно видим га као седиште региона или покрајине са изабраним органима и изворним финансијама.

Наш град је седиште аутомобилске индустрије, али и великог броја успешних предузећа у области савремених технологија – информатике и софтвера, истраживачких центара биоинжењеринга, медицине, малих и средњих предузећа, са залеђем обновљеног села и производње здраве хране. Банкарски, трговински и центар других услужних делатности.

То подразумева и његову стварну улогу културног центра регије, коју он остварује снагом програмских и продукцијских капацитета.

Верујем да ће суштинска децентрализација и регионализација довести и до свести о потреби дисперзије појединих централних функција државе у надрегионалне центре, тако да би у Крагујевцу могло бити седиште Министарства културе, имајући у виду његову заичајну улогу у стварању установа, институција и организација културе у модерној Србији. Разумна опција државе била би да кроз свој удео у власништву "Застава камиона" и "Застава оружја" она преузме такозвану стару управну зграду "Заставе", која би, уз мало "шминкања", без стида могла бити седиште тог министарства. Са градитељском и музејском баштином у залеђу и "Милошевим венцем" уз бок, који одишу националним идентитетским садржајем и присуством видљивих европских утицаја, као и одсјајем модернитета, држава би тим гестом демонстрирала најсавременија и предводничка европска стремљења.

Уосталом, то је можда година у којој би Србија могла постати чланица Европске уније, што би и прославу јубилеја Крагујевца престонице учинило свечанијом. Како се очекује да одлука о пријему Србије у ЕУ буде донета и објављена након првомајских празника, природно је да централна државна прослава овог великог и тако дуго очекиваног догађаја буде баш у Крагујевцу, где је пут према европском модернитету започео пре два века.

То подразумева да је стални домаћин бројним гостима из земље и света, са развијеном туристичком и угоститељском инфраструктуром.

Крагујевац продуцира културне програме који се жељно очекују у градовима регије, где његове главне установе имају сталне сцене, али и у другим регијама и престоници. Продукцију чине програми остварени са најзначајнијим националним ауторима, али и копродукције са градовима партнерима.

Гостујући програми су првокласног карактера и чине махом део учешћа на домаћим фестивалима и представљају националне премијере. Они би требало да окупљају публику са ширег подручја.

Урбано сређен, цивилизован град, на први сусрет одаје идентитетске особености и отвореност према другом и другачијем.

Вредности и идентитетски ослонци

У различитом редоследу, али готово истоветно дефинисане, међу члановима Радне групе, као основне вредности Крагујевца и његових житеља су идентификоване:

- престоничка и индустријска традиција и култура сећања на сопствену историју и неговања тог односа
- културна традиција и пионирска улога у модерној Србији
- географски положај и осећај средишта државе
- отвореност, толерантност и предусретљивост према другима, култура мира и спремност да се прихвати ново и другачије (отвореност према иновативностима)

- посвећеност своме граду и неговање осећаја завичајности
- оптимална величина и примереност за живот у заједници
- таленат, креативност и младалачки ентузијазам

Из ових вредности као идентитетски ослонци и тачке препознавања Крагујевца на националном и међународном плану проистичу:

- укупна индустријска традиција и аутомобилска индустрија као актуелни знак препознавања (раније "Заставе", сада ФИАТ-а)
- културно-образовна традиција са установама које баштине улогу првенаца у култури и просвети Србије али и данас уживају високи углед (Књажевско-српски театар, Прва крагујевачка гимназија, Народна библиотека, Народни музеј, Музичка школа...)
- Универзитет, који баштини традицију Лицеја, најстарије високошколске установе у Србији, а данас је престижна образовна и научна установа на националном и међународном плану
- мировни програми и манифестације који афирмишу Крагујевац у Србији и свету (Велики школски час, Међународни салон антиратне карикатуре, Крагујевачка ревија антиратног филма и ангажованог филма, ОКТОХ...)
- међународни фестивали (Међународни фестивал камерних хорова, Међународни фестивал луткарских позоришта "Златна искра", ЈоакимИнтерФест, Међународни фестивал уметника хармонике...)
- градитељска баштина (Зграда суда, Прва крагујевачка гимназије, Амицин конак, Михаилов конак, Стара скупштина, Стара ливница и читав простор Кнежевог арсенала, зграда Тржнице, Женска стручна школа, Којићева банка, Музеј "21.октобар"...)
- партнерство са градовима у свету

1. Могући правци развоја

Могуће правце развоја дефинишу радне подгрупе за поједине области, али општи приступ је назначен у одговорима датим у обрасцу број 1 (Мој поглед), који на добар начин дефинише генералне оквире, без обзира што су поједини чланови остали у оквирима области у којој делују.

Наравно, потребно је да правци развоја буду ослоњени на вредности и идентификоване идентитетске ослонце, ради њихове промоције, афирмације и уградње у програмске садржаје.

Једно од општијих опредељења је неопходност даљег учвршћивања институционалног оквира, у првом реду ради стабилнијег финансирања културних активности установа, невладиног сектора и појединаца. То је ослоњено на искуства средњоевропског окружења, модела који се може сматрати основним у нашој културној политици. Постоји и предлог за нове начине система финансирања програма установа путем уговорног односа са оснивачем, чиме би се омогућило боље планирање програмске активности, остваривање регионалне функције, инсистирање на одговорности и селективно награђивање, те постојане могућности за пословања.

Предлаже се и могуће оперативно започињање дугорочних послова, попут одређивања локација за будуће зграде библиотеке и театра и израда пројектне документације за њих и музејске депое, да би се евентуално указане могућности за започињање капиталних инвестиција, из државних или европских извора, дочекало спремно.

Као оквире за могуће правце развоја дајемо и неколико прилога из анкете унутар Радне групе.

Равномерно инсистирање на заштити културне баштине и подстицање савремене продукције. "Милошев венац" вратити у аутентични план (аутори Бранислав Ковачевић и Бранислав Зекавица) – Музеј позоришне уметности у Женској стучној школи, (компатибилно са намером да Театар постане национална институција), Тржница мултимедијални простор за младе, простору додати зграду Старе скупштине и Музеј ливнице. Уместо касарни, библиотека, театар, архив, музеј... Формирање

саветодавног тела ради креирања, усмеравања и планирања развоја културе, али и стручног оцењивања учинака. Инсистирати на професионализму новинара када је култура у питању (формирати редакције за школски програм и културу). Од медија, посебно од Регионалног јавног сервиса, тражити да активно учествује у медијској подршци институција и програма. Од професора и учитеља основних и средњих школа направити тим који би сачинио и остваривао планове за едукацију најмлађе популације и развијао код њих потребе за културом. Посебно инсистирати на савременим трендовима када су млади у питању (формирати библиотеке за младе, клубове, креативне радионице).

Са Универзитетом сарађивати и укључити како професоре (посебно ФИЛУМ-а) тако и студенте у креирање културне политике. Стипендије и специјализације за студенте, али и за културне раднике. Пописати задужбине, легате и фондове, промовисати задужбинарство (има смисла само ако покажемо да о постојећим бринемо адекватно). Аматеризам подржавати, али никако на штету професионализма.

Постојеће институције осавременити, посебно опремом и објектима, како би биле привлачне новим корисницима. Подстицати на контакте и сарадњу са институцијама ван града, преко размене програма и заједничких манифестација.

Самостално усмеравање ка допунским међународним фондовима за финансирање програма у региону, ЕУ и свету, путем директних контаката и трајних међународних партнерстава са градовима побратимима, културним институцијама, културним платформама асоцијацијама и групама и цивилним сектором.

Подршка новим облицима уметничких форми: филм/видео, примењени дизајн, нова музика.

Стратешко брендирање културне баштине (Књажевско-српски театар, Кнежев арсенал, Спомен-парк "Крагујевачки октобар"...), уз увођење протекционизма у располагању градским културним добрима од историјског значаја. Стратешко брендирање културне историје (институције, програми, појединци).

Подршка преузимању појединих јавних услуга у култури (образовно-истраживачки рад, специфичне манифестације, програми од ширег јавног интереса) од стране профитног и грађанског сектора у култури.

Програмска дисперзија великих манифестација и програма (фестивали, велики догађаји) на мање целине у дуготрајнијем временском оквиру, како би се попунила празнина између Мајских и Октобарских свечаности.

Документовање културе Града путем формирања Центра за промоцију, истраживање, евалуацију и документацију градске културе, као посебне целине или при некој установи или локалној управи. Активности: архивирање видео снимака, фотографија, веб архиве, плаката, лифлета, прес и медија клипинга; мониторинг (надгледање) и евалуација (оцењивање) – посета, финансије, медијска видљивост; истраживање; веб портал, промоција градске културе.

Развој одрживости; стварање фонда за културу; повећање видљивости редовног годишњег конкурса; повећање свести о пројектном финансирању културних активности; осетно повећање буџета за културу, у складу са одређивањем културе као развојног ресурса града Крагујевца, уз увођење правила обавезне партиципације у финансирању програма и редовних активности.

Рedefинисање просторних потреба: стварање нових или адаптација постојећих (мање биоскопске сале – светски стандард око 250 места и увођење те делатности у сферу комерцијалне делатности, што је једини постојећи модел деловања данас и глобално, мањи концертни простори – 200 до 1.000 места).

Први и централни циљ средњорочног развоја крагујевачке културе је да Крагујевац по свим атрибутима буде регионални културни центар.

Предуслови за то постоје у институционалној инфраструктури и кадровском потенцијалу. Да би се остварио циљ регионалног лидера у култури потребно је организацијом, посвећеношћу, планирањем и окупљањем на тој идеји и субјеката изван институционалне културне структуре, покренути енергију промене односа, како у

смислу саморазумевања и самопоуздања унутар саме културе, тако и у ширењу идеје о култури као претпоставци укупне еманципације Града и његових житеља.

Следећи пример Позоришта за децу, које је изградило одрживи модел израстања у установу регионалног значаја и утицаја, потребно је да већина установа крене у сусрет окружењу, које можда и не зна за њихове потенцијале и могућности. Тај пут би требало да буде мисионарски, да полази од жеље да задовољи потребе житеља у градовима и варошицама у окружењу, и да притом остварује и своје маркетиншке и комерцијалне потребе. За такав приступ потребан је одговарајући програмски садржај широког спектра, прилагођен овим срединама, потребан је промотивни рад на стварању интересовања и интереса, потребна је одговорност ради изградње дугорочног поверења. Једном речју, програми крагујевачких установа културе и креативних група требало би да буду вансеријски догађаји у свим срединама у којима се представљају, требало би да уклоне евентуалну учмалост у њима. За програме који изискују одговарајуће просторно-техничке услове требало би организовати преко локалних самоуправа, локалних културних центара или невладиних организација.

На другој страни, примером Књажевско-српског театра, користећи уважавање потенцијала и вредности остварења код утицајних људи у националној равни, као и Центар Крагујевца у Београду и у сарадњи са Удружењем Крагујевчана и пријатеља Крагујевца, вредне програме који афирмишу град и његове културне потенцијале, потребно је што чешће и пред што широм публиком представљати у Београду.

Витални циљеви могу се, нажалост, преписати и у новој стратегији: изградња обеката и укупно увећање простора намењених култури и ствараоцима (четрдесет година није саграђен ни један наменски објекат за културне потребе); развијање културног туризма; репозиционирање културе у стратегији развоја града и институционално веће учешће у буџетским средствима; озбиљно учешће културе у дефинисању урбане развојне политике града и његовом улепшавању; стварање услова за адекватну обраду, заштиту, чување и презентацију укупне културне баштине; успостављање снажнијих партнерских односа са медијима у производњи и пласману културне продукције. То значи да највећи задаци остају изградња нових објеката библиотеке, театра, више депоа, адаптација и реконструкција постојећих објеката ("Шумадија", "Пионир" и "Раднички дом", нпр.) изналажење модела за обезбеђење радних простора за уметнике и ствараоце, као и компетентно дефинисање концептуалног и садржајног споменичког идентитетског обележавања Крагујевца.

2. ОБЛАСТИ ПЛАНИРАЊА

2.1. Сценска и филмска делатност

Носиоци позоришне делатности су Књажевско-српски театар, Позориште за децу, Удружење драмских уметника (подружница Крагујевац) и неформалне трупе састављене на основу слободног удруживања уметника око пројеката. Ту су и позоришне групе и ансамбли при установама као што су Студентски културни центар, ЦНТК "Абрашевић" и др.

За Књажевско-српски театар највећи проблем у нередовном финансирању продукције од стране оснивача. Ова слабост би се отклонила значајним повећањем предвиђеног буџета, прецизним планирањем редовне годишње продукције за наредну буџетску годину у току текуће буџетске године. По садашњем продукционим капацитетима Театра требало да у току године има 4 – 5 премијера на великој сцени и 3 – 5 на малој. Од премијера на великој сцени 1 – 2 би морале бити капитални пројекти, представе које су представљале Театар на фестивалима у земљи и иностранству. Бар једна премијера на малој сцени би требало да буде репрезентативни пројекат. Минимум производње који се односи на кризна времена био би 2 -3 премијере на великој и исто толико на малој сцени. За све ово, потребно је још једном рећи, неопходно је планирање и редовно финансирање.

У редовну годишњу продукцију театра спадају и два, данас се већ може рећи, значајна и велика фестивала. Јоакимфест и ЈоакимИнтерфест. Организација и селекција ових фестивала већ превазилазе продукцијске капацитете Књажевско-српског театра. За решење те ситуације као и за подизање нивоа квалитета фестивала предлага се издвајање дирекције фестивала у посебну организацијску целину, а најбоље у посебну установу.

Позориште за децу би требало да прошири годишњу продукцију за још једну премијеру годишње, тако да у једној буџетској години има три премијере. Једна од њих, она која је намењена за учешће на фестивалима или репрезентативним гостовањима која посебно афирмишу позориште и Град мора бити издвојена за око трећину већом сумом за финансирање. Позориште за децу се шири на регионалном нивоу, отварањем нових сталних или повремених сцена. Због досадашњих добрих искустава остаје организатор Међународног луткарског фестивала "Златна искра".

Удружење драмских уметника и позоришне трупе – На овом пољу би било неопходно увести нешто чвршћу контролу квалитета за пројекте које финансира Град, јер дешава се да су представе превасходно комерцијалне, без веће уметничке тежине. Пожељно би било у овој области фаворизовати пројекте који истражују и померају границе позоришног језика и уметности. Позоришне трупе, дакако, и постоје да би се радило оно што најчешће није могуће произвести у репертоарским институцијама.

Филмска уметност – У Крагујевцу живи и ради низ младих филмских стваралаца и студената уметничких факултета филмских одсека (режија, продукција, камера, монтажа). Неки од тих стваралаца већ имају запажене резултате на фестивалима у земљи и иностранству. На годишњем конкурс за реализацију ванинституционалних програма да из ове области постоје веома квалитетни пројекти. Било би основано размишљати о томе да у оквиру неке постојеће институције или нове организационе целине постоји сектор за производњу кратког, документарног, играног и анимираног филма. То би свакако допринело унапређењу организације и бољем искоришћењу средстава, која се већ улажу у филмску производњу. Тако би било могуће да Град располаже и ауторским правима над таквим продукцијама, а и афирмација Града у земљи и иностранству, као продуцента и копродуцента остварења била би евидентнија.

2.2. Музичка област

1. Стратегија развоја музичке културе у Крагујевцу треба да обухвати све музичке жанрове, како оне који се традиционално означавају као "уметничка музика" и којима је у том контексту углавном у јавности признат одговарајући високи статус, тако и оне који се за такав статус тек боре (традиционална народна музика, џез и сл.), и оне који се чешће третирају као граничне категорије (популарна забавна музика, рок и сл.), па и оне које се за сада крећу углавном у дефиниционим оквирима подкултуре (кафанска музика, турбофолк музика и сл.), - ове последње, макар зато колико се то могуће усмерава њихов развој и утицај.

2. Пошто су се углавном стекли потребни услови, потребно је раздвојити и дефинисати поља деловања и одговорности музичког професионализма и аматеризма, као и музичке продукције, репродукције, школства и медијског приказивања и промоције, а да се ту поставе и оставе стално отвореним канали сарадње, међусобног утицаја и прожимања.

3. За сваку овако релативно издвојену област требало би одредити носиоца деловања и развоја, по могућности институционални оквир који би имао одговарајући степен одговорности за дату област, али се тиме никако не би требало ограничити право на ванинституционално ширење и развијање области.

Могући пут за то је следећи:

а) централну улогу у организацији музичког живота Града у области уметничке музике треба да има Музички центар, с тим што би он ту своју улогу у неким аспектима

(продукција – компоновање, школски концерти и сл.) делио са институцијама из области музичког школства, пре свега са Филолошко-уметничким факултетом и Музичком школом. У оквиру овог центра радили би и сви професионални ансамбли у овој области музике – Академски камерни хор "Лицеум", Градски камерни оркестар "Шлезингер" (у перспективи и већег и сложенијег састава) – и неки од ансамбала који, по природи ствари или по тренутном стању, морају да буду у аматерском статусу – Градски дечји хор "Лицеум јувенис", припремни састав хора итд. У ближој перспективи, а по обезбеђивању услова за рад Музичког центра, у њему би било места и за рад различитих камерних ансамбала, па и солиста, којима су потребни одговарајући услови.

У оквиру Музичког центра, у коме ће бити остварена највећа концентрација стручних кадрова и, по добијању зграде, најбољи услови за рад већих ансамбала, требало да се оформљују, делују и развијају се и ансамбли из других жанрова, односно области музике, али само они који својим квалитетом завређују посебну пажњу и стручну "негу" – џез оркестар (и различити џез ансамбли), ревијски оркестар, тамбурашки оркестар и сл. Уз ове ансамбле требало би везати и помагати рад добрих и, нарочито, врхунских одговарајућих вокалних и инструменталних солиста.

У постојећим условима Музички центар би имао и улогу главног организатора концертне активности у Крагујевцу за одговарајуће области музике, као и важну улогу промотера и организатора гостовања крагујевачких ансамбала и солиста у другим срединама, пре свега у региону, а онда даље у земљи и иностранству. Музички центар би био организатор музичких фестивала какав је Међународни фестивал камерних хорова у Крагујевцу.

У оквиру Музичког центра могле би да делују и стручне музичке асоцијације, каква је Балкански хорски форум – Србија (чије је седиште тренутно на ФИЛУМУ-у).

Музички центар био би и центар координације музичког живота Крагујевца.

Седиште и радни простори Музичког центра био би у реновираном и делимично адаптиран некадашњем биоскопу "Раднички дом".

У оквиру Музичког центра требало би да нађе место и Клуб музичких уметника Крагујевца.

б) О рок и поп музици, евентуално и џезу, старао би се – организацијом концерата, одговарајућих школа и курсева, уступањем простора и стручних кадрова и на друге погодне начине – Дом омладине, у сарадњи са Студентским културним центром, по потреби и са другим институцијама.

в) Традиционалну народну музику неговао би Центар за неговање традиционалне културе "Абрашевић", такође у сарадњи са Студентским културним центром, (по потреби и са другим институцијама).

г) Оперске и, у будућности, балетске пројекте преузела би Оперска сцена (у оснивању) Књажевско-српског театра, с тим да би у реализацији ових пројеката, у организационим оквирима тзв. стајоне опере, учествовали одређени сектори музичког центра.

За рад оперске (и балетске) сцене од пресудне је важности зидање нове зграде Књажевско-српског театра, која би била пројектована и изграђена тако да омогући постављање и најсложенијих оперских и балетских (и сродних мултимедијалних) представа.

Од одређеног значаја би било предвидети у пројекту будућег Театра и велики фоаје, у коме би могли да се одвијају нпр. балови и слични уметничко-забавни перформанси, као и одговарајуће мултимедијалне приредбе и представе.

д) Школски концерти (интерни и јавни часови, презентације итд.) били би, по природи ствари, препуштени одговарајућим музичко-школским институцијама – Музичкој школи, ФИЛУМУ-у...

ђ) Улогу координатора делатности и извесне контроле квалитета, односно усмеравања на подручју музичке естраде (забавна музика, фолк и сл), као и кафанске музике требало би да преузму одговарајуће асоцијације, с тим да би у њима требало

појачати присуство музичких стручњака и остварити континуирани утицај шире друштвене заједнице, односно локалне самоуправе на њихов рад и квалитет.

4. Улогу централне универзалне концертне дворане Крагујевца требало би да преузме дворана "Пионир", која би за ту сврху морала да буде реновирана и темељно адаптирана по највишим стандардима за концертне дворане (палијативна решења би била контапродуктивна!). Део концерата и других музичких догађаја уметничке музике одвијао би се и у другим погодним салама и просторима – Свечаној сали Прве крагујевачке гимназије, Галерији Народног музеја, Атријуму Суда, Аули Друге крагујевачке гимназије и концертним салама Музичке школе и ФИЛУМ-а. Естрадни, али и други музички догађаји, пре свега из области популарне и традиционалне музике, одвијали би се првенствено у реновираној градској дворани "Шумадија", док би као централну сцену за рок концерте најбоље било обезбедити садашњу халу Градске тржнице, којој би се вратио изворни изглед (без дозиданог унутрашњег централног степеништа). Цез концерти би могли да користе просторе везане за установу Дом омладине, Студентског културног центра и друге. У границама могућности, требало би испитати, да се у извесној мери, и кафанама (ресторанима, кафићима и сл.) врати некадашња улога у културном, односно музичком животу.

5. Од изузетног значаја за рад и развој свих крагујевачких ансамбала и солиста је могућност њиховог сталног уметничког присуства у ширем региону, а од значаја је и остваривање повратног смера одговарајућих утицаја. На овај начин би бар део музичке инфраструктуре Крагујевца, пре свега његови велики и скуп ансамбли, могли да добију подршку – укључујући и финансијску – ширег региона, а и њихов уметнички значај би тиме изузетно порастао.

6. У вези са претходним, треба истаћи значај битно новог, стручног и иновативног постављања функционисања менаџмента у музичкој култури Крагујевца.

7. Сарадња са градским и регионалним медијима, посебно електронским, мора да превазиђе актуелну фазу извештавања о догађањима и да пређе на осмишљавање и реализацију заједничких уметничких пројеката, који би и самим медијима обезбедили много бољи рејтинг и статус у медијској мрежи Србије.

8. Од изузетног је значаја инстистирати да сви електронски медији који емитују музику добију стручног и формално квалификованог музичког уредника. Постојање студијске групе Музика у медијима (и других) на крагујевачком ФИЛУМ-у гарантује да кадрови за ово постоје.

9. Требало би размотрити могућност ширења мреже нижих музичких школа по насељима Крагујевца, као места за стварање музичке публике.

10. У границама могућности требало би стимулисати и настајање нових аматерских, љубитељских музичких ансамбала – хорова, оркестара, камерних ансамбала и сл.

Развој цез и блуз музике

Манифестације: Шумадијски цез и блуз фестивал

Пошто Дом омладине као тренутно највећи градски поливалентни културни центар учествује у редеофинисању стратегије развоја културе града и пошто се врше истраживања потреба наше примарне циљне групе (млади од 15 до 30 година), на основу повратних информација дошли смо до сазнања да ова популација жели у свом региону да присуствује врхунским музичким манифестацијама и из ове области (посебно модерни цез, латино, world music и фанки музика) и то из земље и из региона Западног Балкана, па и из других делова Европе и света.

Досадашње решавање овог проблема, који је до сада компензиран организацијом цез програма на основу профитних иницијатива (Међународни цез фестивал, који су организовале приватне агенције) није се показао као добар модел (уз ограду да је програмски био квалитетан) јер је искључиво био ослоњен на ангажовање

извођача са стране и профит, тако да је сваке године зависио од резултата националних и локалних конкурса (да ли ће се иста манифестација одржати).

Управо због тога, нова програмска концепција коју нуди Дом омладине, полази од тога да је Шумадијски џез и блуз фестивал базиран на традицији неговања истих музичких праваца у овом делу Србије, уместо да се само усмери на пуку организацију манифестације базиране на ангажману иностраних и националних музичара, на основу пројекције добијеног буџета из поменутих конкурса и непредвидиве самофинансирајуће конструкције (број продатих улазница).

Наш концепт је заснован на чињеници да је Крагујевац педесетих година прошлог века имао grassroot џез сцену, која је "задојена" Вилисом Коновером са радио станице "Глас Америке", учила и свирала џез стандарде по локалним и регионалним концертним просторима. Представници те сцене су били анимирани кроз војне музичаре из региона, који су стицајем околности (Крагујевац је центар војне индустрије) долазили у Град, али пре свега кроз најпознатије представнике крагујевачког џез звука – трубача Зорана Зарију Раковића, тромбонисту Љубу Милића и бубњара Кикера, који су заправо и чинили "jazz core" највећег dixie састава старе Југосавије, али касније и Европе – групе Седам младих. Укрштање са блуз звуком је такође логично, јер је Крагујевац, захваљујући једној од, такође, највећих музичких група на овим просторима – Смак-у, истовремено и место где се традиција ове симиларне врсте музике гаји дуги низ година. На тај начин ће се Шумадијски џез и блуз фестивал од самог почетка идентификовати као манифестација са утемељеним коренима, а не само као још један у низу сличних фестивала.

Поред тога, ова нова манифестација имаће и регионални карактер, представљен кроз два нивоа. Први, који се односи на анимирање и подршку младих уметника који свирају џез и блуз музику у региону централне Србије и који ће путем промотивних концерата (током године) добити шансу за наступ пред публиком, као и могућност да као најбољи учествују у пратећим програмима самог фестивала. Уз то, Шумадијски џез и блуз фестивал ће имати и битну едукативну функцију: захваљујући њему, млади музичари из овог региона ће добити јединствену шансу да путем јавних часова, предавања и популарних masterclass уче од најбољих извођача ове врсте музике. Други регионални ниво се односи на гостовања врхунских џез и блуз извођача из других региона Србије, региона претходне Југославије, Западног Балкана и ЕУ који ће наступати на самом фестивалу, али и појединим промотивним концертима (зависно од буџетских и организационих могућности), да би публика добила прилику да се упозна са најновијим уметничким трендовима овог типа. Ова концепција наговештава усмеравање ка тзв. европској школи џеза и блуза, али то неће бити програмски ексклузивитет већ само важна одредница, јер би и врсни уметници из других крајева света (САД, Канада,), имали прилику да се представе овдашњој публици. Овај ниво има и стратешку улогу у формирању Шумадијског џез и блуз фестивала као нове манифестације, јер ће се путем ревијалног повезивања и популарне културе као вида комуникације, подржати процес међународне интеграције овог региона.

Најважније за формирање Шумадијског џез и блуз фестивала је његова институционализација, тј. иницијално стварање од стране градске установе културе, како његов опстанак и континуитет не би зависили од финансијских калкулација профитног сектора већ би био базиран на ресурсе локалне и регионалне заједнице уз очекивану подршку са националног нивоа. Циљеви програма су културна децентрализација и јачање регионалне сарадње, а циљна група млади од 15 до 30 година са регионалног нивоа и као уметници и као посетиоци.

Фестивал ће се састојати од регионалних промотивних концерата на којима ће се анимирати млади џез и блуз уметници из Централне Србије, концерата врхунских џез и блуз извођача из земље и региона, два џем-сешн наступа, мастерклас радионица и пратећег програма (видео и филмске пројекције, изложбе, јавне дебате и промоције).

Едукација: Џез радионица Дома омладине

При Дому омладине, на основу доброг примера Музичке радионице Дома омладине "Октава" (која развија таленте у области блуз и рок музике) потребно је формирати у координацији са Музичким центром и образовним уметничким институцијама (Музичка школа, ФИЛУМ и др.), гостујућим уметницима из других средина, сталну џез радионицу за младе.

Развој рок и поп музичке сцене

Манифестација: Музички фестивал "Ђурђевдан је ..."

Музички фестивал "Ђурђевдан је ...", сада већ традиционална манифестација Дома омладине Крагујевац, реализује се од 2007. године у оквиру обележавања Дана града Крагујевца и састоји се од великих углавном, тродневних концерата на отвореном простору (испред зграде Града). До сада су на овој посећеној манифестацији наступали познати рок и поп-извођачи националног и регионалног нивоа: Ван Гог, Здравко Чолић, Горан Бреговић, Владо Георгиев, Бајага и инструктори, Масимо Савић, Владо Дивљан, Сергеј Ћетковић, Лена Ковачевић, Освајачи, Јелена Томашевић ... Уз ову листу извођача, Дом омладине иницира и промоцију крагујевачких уметника поп – рок усмерења, као што су Агата, ЧБС, Пропаганда 117, Darkshines, Stars inc...

Пошто је овај Музички фестивал најпосећенија културна манифестација града Крагујевца, али и региона Централне Србије (више десетина хиљада посетилаца) и пошто је већ препознатљиво брендирана у националним оквирима, стратешки је битно да се као јединствен пример не само културне манифестације него и промоције Града континуирано одржава и у наредном периоду. У складу са развојним циклусом ове манифестације, стратешки правац је њено комерцијализовање тј. наплата улазница у неком новом простору, нпр. Кнежев арсенал.

Манифестација: Арсенал фест

Арсенал фест је базиран на идеји обнављања заједничког културног простора држава бивше Југославије, повезивањем уметника који се баве изразито урбаним и модерним музички правцима (reggae, dub, funky, punk, alter rock, electro, indie, acid-jazz, world music...) како би добили шансу да се представе публици у суседним државама, али и стекну пословне, (повезивање са другим институцијама културе) и социјалне везе (јачање регионалне сарадње међу младим уметницима у земљама региона – БиХ, Словенија, Хрватска, Македонија, Црна Гора).

Концепт фестивала је повезан са симболиком некадашњих брендова, а основна идеја је окренута ка стратешком развојном правцу локалне културне политике. Простор комплекса Кнежев арсенал у коме би се фестивал могао одржавати је нови крагујевачки бренд као јединствен пример очуваног културно-индустријског наслеђа и једна је од најатрактивнијих будућих културних локација Града, симбиоза индустријске архитектуре 19. века и модерних уметничких тенденција и идеална визуелна платформа за промоцију првог специјализованог регионалног музичког фестивала окренутог новим ауторима са простора некадашње Југославије.

Циљ програма је јачање регионалне сарадње, а главна циљна група су млади од 15 до 30 година, као извођачи и као посетиоци. Десет концерата (по пет дневно, два дана у првој и три у каснијој фази развоја) и постконцертни блокови са електронском музиком би били окосница првог крагујевачког и првог у региону Централне Србије open air фестивала у културно-историјском комплексу Кнежев арсенал, уз пратеће садржаје у Дому омладине (промоције бендова, издавачких кућа, дискусије и округли столови на тему регионалне сарадње у култури).

3. ЗАШТИТАРСТВО, МУЗЕОЛОГИЈА, ЛИКОВНА УМЕТНОСТ

Делатност заштите подразумева заштиту постојећих културних добара од изузетног, великог значаја, споменика културе као и оних који су под претходном заштитом, просторних културно-историјских целина, амбијенталних целина, као и испитивање и археолошко истраживање још неистражених евидентираних локалитета, који би значајно допринели познавању праисторијских и историјских елемената битних за наш простор. Значајно место поред откривања је и конзервација, ревитализација одређених објеката и одговарајућа презентација. Крагујевац као регионални центар, би у том смислу требало да обухвати шире подручје што би допринело разноврснијем представљању прошлости (заступљени периоди од праисторије, римског периода, средњег века до новије историје). Градитељско наслеђе Крагујевца штити се применом мера дефинисаних Законом о културним добрима и урбанистичком заштитом, која се стара да се у зависности од степена вредности, наслеђе integriше у савремене токове као фактор укупног развоја.

Значајно место у креирању културне стратегије је схватање и истицање Града као престонице ослобођене Милошеве Србије са темељима националних институција, са објектима који су настали у време владавине кнеза Милоша, смештених у комплексу Милошевог двора. То су непокретна културна добра од великог значаја и чине једну целину, Милошев венац, који сада има статус амбијенталне целине. У периоду обухваћеним овим планом треба покренути израду елабората предлога за проглашењем ове целине у просторно-културно-историјску целину. Граница захвата почиње регулацијом ул. Даничићева од раскрснице са ул. Кнеза Михаила преко Првог лучног моста до Трга тополиваца, дуж пруге Краљево-Лапово, преко Бетонског пешачког моста, регулацијом ул. Кнез Михаила, регулацијом ул. Гружанске, затим обухватајући и комплекс "Прве крагујевачке гимназије", Музичке школе "Др. Милоје Милојевић" и позоришта "Књажевско-српски театар".

Од 1818. године Крагујевац постаје престоница обновљене Србије, њено државно, политичко, просветно, културно и трговачко средиште. У новој престоници кнез Милош Обреновић гради свој двор и смешта сва управна и административна надлежства. У оквиру двора подиже најрепрезентативније зграде, на узвишици, левој обали реке Лепенице: Кнежев конак, Шарени конак и Амиџин конак, уз неколико помоћних зграда. На десној обали реке, Кнез подиже цркву придворицу, која је са двором повезана дрвеном ћупријом (на месту данашњег Бетонског пешачког моста). Ту су утемељене и бројне просветне и културне установе модерне Србије. До данас су од бројних грађевина из Милошевог доба сачувани Амиџин конак и Стара Милошева црква од јавних зграда, као и неколико приватних кућа у данашњој улици Светозара Марковића. Затим су ту и зграде Старе скупштине и Кнез Михайлов конак. Постоји и предлог да се пешачким прелазом-пасарелом, повежу две обале Лепенице. Ово градитељско наслеђе би што више требало промовисати и презентовати као наслеђе прве престонице Србије, и сви објекти у оквиру ове целине требало би да буду намењени делатностима и програмима културе.

У оквиру Милошевог венца, неопходно је постављање споменика кнезу Милошу Обреновићу, утемељитељу свих идентитетских вредности. Пред Комисијом за подизање споменика постоји неколико предлога за могући изглед, начин и место постављања овог споменика.

Просторна културно-историјска целина "Старо градско језгро Крагујевца" је непокретно културно добро од великог значаја и као просторна целина формирана је већ крајем XIX и почетком XX века. На територији ове целине сачуване су грађевине које чине окосницу историје Града. У већем делу сачувани су усаглашени тргови, блокови добро планираних нивоа кућа. Ради веће заштите и адекватне урбанистичке политике потребно је предвидети ширу зону заштите ПКИЦ "Старо градско језгро", па би зато била неопходна израда елабората за предлог за утврђивање друге зоне заштите. Просторна културно-историјска целина је значајна због, до данас, сачуване првобитне матрице града Крагујевца, бројних објеката, који у континуитету сведоче о

настанку и трајању стилске градње и бројних ауторских дела из области градитељске делатности, која су обележила врхунац креативног умећа, на овим просторима у XIX и почетком XX века.

Комплекс Војно-техничког завода је највећи индустријски комплекс у земљи и изузетно вредна амбијентална целина па би и за то био потребан елаборат за утврђивање предлога тог комплекса за ПКИЦ. Граница захвата почиње од Трга тополиваца, а затим регулацијом ул. Косовске све до краја парцеле "Техничке школе за машинство и саобраћај", затим границом парцеле "Друге техничке школе" са комплексом "Застава", обухватајући парцеле индустријског комплекса, све дуж реке Лепенице до железничког моста, затим пругом Краљево-Лапово, све до почетне тачке Трга тополиваца.

Значајан подстицај оживљавања Града имало је пресељење Тополивнице из Београда, марта 1851. године, јер се Крагујевац налазио у средишту земље и имао државне зграде још из времена када је био престоница Србије (од 1818-41. године). Подизање грађевинских објеката за Тополивницу почело је на месту удаљеном 300м. од реке, на њеној десној обали, у непосредној близини Старе цркве. Поред фабрике оружја и Тополивнице, она поприма и обележје арсенала, јер се ту врше и различите поправке оружја.

Од свог оснивања Тополивница је имала велики значај не само за војно и политичко јачање Србије већ и за њен целокупни привредно-економски, друштвени и културни развој. Зграда Ливнице са великим димњаком је културно добро од великог значаја и од 1972. године овај се адаптира у историјско-технички музеј. Овај комплекс, поред централног објекта Ливнице, обухвата и: управну зграду са Тргом тополиваца, стан управника, Другу техничку школу, зграду чаурнице, стару артиљеријску радионицу, пушкарницу, зграду Старе топлане, старе амбуланте, лабораторије и друге објекте. Оно што се предвиђа за наредни период је:

1. Извршити конзервацију и ревитализацију свих валоризованих објеката који се налазе у оквиру ове амбијенталне целине, уз обавезно очување њиховог аутентичног изгледа, односно извршити реконструкцију по угледу на изворно стање

2. Израдити студију конзерваторско-рестаураторских заштитних, могућих радова, који би обухватили будуће намене простора, партерна и хортикултурна решења, пројекте расвете, опреме и дизајна целокупног простора и ансамбла објеката који су ту присутни

3. Конзерваторско-рестаураторске елаборате који садрже испитивачке радове, методологију интервенција, начин чувања и презентације непокретног културног добра, неопходно је израдити под условима и стручном службом заштите

4. Након израде студије и детаљне валоризације, опредељења за будућу намену појединих објеката морају бити у оквирима културе и образовања, што би заокружило будуће коришћење овог амбијента (већ постоји Музеј Стара ливница и два школска комплекса).

Неопходно за будући период је валоризација и одрживост индустријског наслеђа, и то путем интеграције у локално и регионално планирање и као део целокупне културно историјске – туристичке слике Града. Када се ради о зградама индустријске архитектуре и зградама које су од културно-историјског значаја корист за заједницу и њено животно окружење је још већа, будући да овакви објекти чине саставни део пејзажа, идентитета и доприносе посебности заједнице којој припадају. Осим тога поновно коришћење напуштених зграда подразумева и очување "уграђене енергије" оригиналних простора. Потребно је ове индустријске објекте ревитализовати, тако што би у архитектонском смислу били адаптирани и оживљени новим садржајима, пренамењени за нове функције и нову употребу. Квалитетно спроведеном адаптацијом и добијањем нове функције може се сачувати културно-историјски значај и истовремено обезбедити њихова економска независност и одрживост. Будући да је индустријско наслеђе важан чинилац у историјском и урбаном идентитету средине, вреднујући га на

прави начин, ревитализујући и оживљавајући га садржајима у функцији задовољавања потреба локалне заједнице, објекти би не само добили потребну заштиту већ би и значајно допринели напретку заједнице. Посебан значај индустријског наслеђа огледа се у чињеници да је оно део европског наслеђа и сећања, јер су објекте углавном градили градитељи из различитих европских земаља. Зато се индустријско наслеђе може посматрати и као материјално сведочанство културне разноврсности ове средине, али и веза са европским културним наслеђем, па тако и треба да се презентује. Индустријско наслеђе може да буде и значајан потенцијал у развоју туризма, као културни ресурс чије би укључивање у туристичку понуду допринело атрактивности и обogaћењу садржајима који не спадају у категорију типично туристичких.

Крајем деветнаестог и почетком двадесетог века на фасадама старе чаршије почиње да се огледа утицај Европе. Велики број зграда у Старом градском језгру рађен је у духу еклектике са елементима класицизма, неоренесансе и сецесије. Поред успешног обликовања и занимљивих просторних решења већина зграда на фасадама има декоративну, флоралну и геометријску орнаментику. Потребан је програм за ревитализацију фасада у просторно културно-историјској целини "Старо градско језгро", овим пројектом би се значајне фасаде обновили и ревитализовали. Тако би се Град јасно одредио према теми представљања своје архитектуре кроз векове, а у сврху промоције града и постављања темеља културног туризма.

За јавне споменике потребно је постојећи елаборат "Јавни споменици на подручју града", који је 2008. године израдио Завод за заштиту споменика културе, стално допуњавати и придржавати се мера техничке заштите прописане овим елаборатом. Неопходно је такође унапредити квалитет простора око споменика као и унутар архитектонских целина, а нарочито амбијенталних целина: Велики парк, Стара радничка колонија, Колонска капија, Нова колонија, Комплекс "Звезда". У циљу даље заштите постојећих и подизања нових споменика, као и уређења простора око њих, образована је Комисија за подизање споменика, као стручно радно тело Градског већа, у складу са Одлуком о подизању и одржавању споменика на територији града Крагујевца.

Начин на који се визуелни изглед града чува и развија и начин на који се решавају опремљеност и изглед су важне ставке у креирању квалитетног градског окружења. Неопходно је подстицати активности уређења централног градског језгра, истицањем најрепрезентативнијих објеката и амбијенталности. Савремена архитектура квалитета и очување и свесно обнављање историјског грађевинског наслеђа је начин подстицајног развоја града и уједно обезбеђује везу између прошлости, садашњости и будућности. Адекватним урбанистичким опремањем – уклањање монтажних објеката тј. њихово постављање уз посебне услове, адекватног поплочавања, урбана опрема, дефинисана у односу на зону и статична урбана опрема, све су то битни елементи за свеукупни изглед Града.

У складу са редоследом и бројем културних добара потребне су и табле са информацијама и правцима локалитета у Граду, интересантних како за грађане Крагујевца тако и за посетиоце. Туристичка сигнализација и путокази би требало да буду усклађени са постојећим европским стандардима. Такође је неопходно и постојање градског информационог пункта.

Поред значајних улагања у реконструкцију и адаптацију објеката културе у протеклом периоду проблем простора је изражен код најзначајнијих институција културе (нпр. Народни музеј, Народна библиотека "Вук Караџић", Спомен парк "Крагујевачки октобар"), као и проблем очувања и обнове објеката културне и историјске баштине. Приметан је, такође, и недостатак конзерваторских и рестаураторских радионица које би истовремено служиле за задовољење потреба више установа (Завод за заштиту споменика културе, Народни музеј, Историјски архив).

У области заштитарства Крагујевац са својом установом Завод за заштиту споменика културе, чија је основна делатност заштита непокретних културних добара,

има регионални значај, што би свакако требало у будуће да буде и статус већине других установа културе у граду.

Музеј је институција, у служби друштва и његовог развоја, отворен за публику у коме се спроводе истраживања материјалних сведочанстава о човеку и његовом окружењу. Прикупља сведочанства, чува их, чини доступним и пре свега излаже ради проучавања, образовања и уживања.

Последњих година смо сведоци новог процвата у изградњи и обнављању Музеја. Музеј је сложен објект, поседује многе облике и функције. Друштво све више очекује од музеја, и захтеви посетилаца су све већи. Врло је важно разграничити мисију музеја, односно функције музеја, шта треба музеј да ради, затим улогу коју музеј има у друштву, како он излази у сусрет очекивањима публике. Постоје функције које би музеј требало да обавља као што је:

- функција излагања – без изложбе доступне публици нема музеја, он служи да се публици представе збирке предмета или узорци културних вредности, баштина је стављена на располагање публици, народу, путем изложбе.

- функција чувања – музеј је место за прикупљање и заштиту баштине, треба да обезбеди заштиту збирки од пропадања насталог због разних чинилаца. У музеју треба да постоје адекватни услови за одржавање поверених предмета у најбољем могућем стању што је дуже могуће.

- научна функција – музеј треба да ради на многоструким научним истраживањима (документационим, археолошким, историјским, хемијско-физичким...) од којих треба да буде користи и за предмете и за њихов контекст. Истраживања могу да спроводе запослени у музеју али је улога музеја и то да подстиче спољне сараднике, затим истраживања се врше и током археолошких ископавања и етнолошких експедиција.

- функција анимације - музеј треба да буде укључен у културни и друштвени живот града и области. Анимација делује као покретачка сила у музејској институцији и може да буде у различитим формама: привремене изложбе, посете са водичима, предавања, концерти, радионице. Музеј је привилеговано место за културну анимацију захваљујући престижу, институционалним ресурсима, атрактивностима а за узврат он користи све предности, посебно тако што постаје још познатији и што привлачи нове посетиоце.

Поред материјалног аспекта конзервације предмета, музеји као и музеологија се данас смешта на средини различитих дисциплина друштвених наука и треба да обједини погледе из различитих углова. Припада социологији када се поставља питање о месту музеја у друштву и када се анализира публика. Део је педагогије због пажње коју посвећује дидактичкој мисији музеја. Увелико има своје место у наукама о комуникацији, а историја јој је блиска због димензије очувања баштине у музејима.

Народни музеј у Крагујевцу је на простору некадашњег државног средишта. Своју делатност обавља у зградама из 19. века од којих је већина у статусу споменика културе и у савременим зградама подигнутим у последњој четвртини 20. века. Зграде, споменици културе више пута су мењале своју намену да би коначним преласком у власништво Народног музеја усталили своју функцију.

У наредном периоду неопходно је решити проблем који је сада евидентан, а подразумева решавање питања музејских депоа у адекватан, физичко-технички прописан простор. Тренутно је објект Старе скупштине претворен у депо, где је неадекватно смештен материјал из етнолошке и археолошке збирке. Ослобађањем Старе скупштине од депоа добија се могућност за развијање сталне поставке са историјским садржајем, што би за Град било изузетно значајно.

Данашњи изглед простора око Народног музеја треба да подсећа на некадашњи дворски плац и престоно-резиденцијални комплекс. Архитектонски и амбијентално, овај комплекс је неуједначен. Још током деветнаестог века његову балканско-оријенталну целину превазишла је зграда коначног кнеза Михаила, грађанска кућа из епохе класицизма.

У наредном периоду планирано је партерно уређење простора око Народног музеја. О основном концепту и о томе шта би требало да буде плац Народног музеја, једно од идејних решења је и "Paraden Platz" Александра Стаменковића, са детаљним предлозима и историјским објашњењима, које би могло бити основа будућег оперативног решења. Битно је да ниједан концепт не сме да буде у супротности са музеолошком делатношћу и наменом простора, односно да мора да подразумева његов меморијално-изложбени карактер.

Након конзерваторско-рестаураторских радова на објекту Амициног конака и партерног уређења самог простора око Народног музеја, неопходно је даље развијање музејске и опште културно-туристичке понуде. Једна таква понуда би могла да садржи још неке елементе: књижара са антикварницом, сувенирница, библиотека са читаоницом и кафеом.

За остваривање ових циљева неопходно је измештање зелене пијаце и промена намене зграде Градске тржнице, која је један од значајних примера неокласицизма и један од најлепших архитектонских објеката, те се стога намеће потреба њеног коришћења у сврху културног живота Града и самог Милошевог венца.

Народни музеј се стара и о објекту, легату Љубице Филиповић, који је и споменик културе и као такав би се у народном периоду, фазно сређивао и простор би био опредељен за сталну поставку слика најзначајније крагујевачке уметнице, а остатак простора искоришћен за конзерваторске радионице и друге садржаје.

У наредном периоду би требало радити на истраживању и прикупљању историјске, библиографске грађе која се може довести у везу са одређеним локалитетима, одређеним предметима, покретним културним добрима. Расветљавање таквих података и чинилаца, повезује музеологију и културологију и доприноси бољој презентацији, и усмерен је на популаризацију заштите и очувања културне баштине.

Музеј је институција створена да би се културна баштина ставила на располагање публици. Брига за посетиоце је дуго била у другом плану, кустоси музеја задовољавали су се врло често само тиме да посетиоце пуне да виде предмете, посебно уметничка дела. Нису се уопште бринули за начин приказивања дела, нису сами кретали ка публици. Међутим, музеј би требало да се обраћа управо публици. У свету музеја се уочава неколико категорија посетилаца: широка публика (која је по карактеру врло хетерогена и међу тим посетиоцима налазимо и туристе), школска публика (међу њима треба направити разлику између деце и адолесцената) и учени љубитељи. Свака од ове три категорије публике разликује се по врсти посете: индивидуална, групна, уз анимацију и сходно томе захтева посебне музејске активности. Како би музеј успешно испунио задатак, он мора да одреди којој се публици тачно обраћа у датом тренутку и оно што је битно за тај задатак је да музеј обиђе што више разноврсних посетилаца.

Анимације намењене одраслој публици могу бити најразноврснијих облика: посете са водичем, предавања (да би се повећао утицај, медијски, привремене изложбе или оснажио њен дидактички ефекат, музеј би требало да организује предавања о тој изложби или о њој блиским темама које проширују погледе или их продубљују); колоквијуми који се пре свега обраћају стручној публици (кустоси, универзитетски истраживачи, одговорни за стручне службе музеја и други учесници из културе); сусрети са уметницима, критичарима, радионице из разних области (практична открића у областима уметности, археологије, практично приказивање глачања кремена, одређен начин уметничког стварања); организовање концерата. Пратеће делатности, такође, доприносе анимацији музеја, а значајан је и економски допринос (музејске продавнице које нуде различите артикле у вези са збиркама и изложеним темама, књиге, различите публикације, одливке скулптура, репродукције слика). Продати производи су заправо и амбасадори музеја и доприносе његовој популарности и остају запамћени.

Значајна места за очување колективног сећања на догађаје из прошлости су спомен места, уређују се и истичу спомен обележјима. Као таква културно-историјска целина Спомен парк "Крагујевачки октобар" је 1979. године проглашен за целину од

изузетног значаја за државу. Установа Спомен парк "Крагујевачки октобар" основана је 1953.године на простору масовне егзекуције учињене од стране немачке окупационе силе над цивилним становништвом.Оснивањем Установе,простор на коме је учињено стрељање постао је меморијални комплекс на 352 хектара површине.

Задатак Музеја је да истражује, прикупља, чува и кроз различите форме презентује грађу о овом трагичном догађају, као и да трајно негује успомену на невино стрељане суграђане. Иако је зграда Музеја у функционалном смислу музеј, она својом формом представља својеврсни монументални споменик са пуно симболике.

Музеј има два нивоа, доњи ниво представља арт простор који је намењен различитим уметничким или документарним изложбама, промоцијама, књижевним вечерима, филмским пројекцијама и другим уметничким садржајима. У делу нивоа стално је изложен циклус слика Петра Лубарде, "Крагујевац 1941" које је овај велики уметник тестаментом оставио Спомен парку, односно Спомен-музеј "21.октобар". На горњем нивоу налази се стална музејска поставка под називом "Крагујевачка трагедија 1941".

Све активности овог музеја, које се организују као и сама изложба има смисао који јој је приписан, хронолошки је опредељена. Већи део изложбе ослања се и на аутентичне предмете, и изазива осећања посетиоца и тако остварује поруку саме изложбе. Предмети имају своју документарну вредност и јединственост, имају свој историјски значај.

Традиционалне музичке свечаности под називом "Октобру хододарје" – ОКТОХ одржавају се од 1975.године. Млади уметници из земље и иностранства изводе дела угледних композитора.

Више од тридесет година литерарно-ликовни конкурс Доста су свету једне Шумарице расписује се за ђаке основних и средњих школа са српског говорног подручја.

Сваког новембра организује се свечано уручење награда за првонаграђене радове на тему одабраних антиратних, или стихова који се баве правима детета, са намером да се млади подстакну на размишљање о људским правима, етичким вредностима. У периоду од 2002. до 20007. године приређивана је у Шумарицама међународна ликовна колонија "Мостови Балкана", а од 2008.године прерасла је у Међународно бијенале дигиталне графике. Уметнички програм "Бдење" одржава се у Спомен-музеју од 20.октобра 2006.године. Репертоарску лепезу овог програма чине вече поезије, беседе, филмске пројекције и музички концерт. Спомен парк је проглашен културним добром од изузетног националног значаја 27.децембра 1979.године.

Спомен парк у физичко- техничком погледу у следећем периоду очекује задатак решавања пропуштања воде на саставима купола и решење питања повећања простора за депое, (потреба произашла сталним увећањем збирки ове установе).

У области ликовне уметности Град и регион су пре свега са потенцијалима Филолошко-уметничког факултета средиште образовне активности у овој делатности. Институционално је у претходном периоду излагачка делатност везана за установе Народни музеј и Спомен парк као и за друге (Народна библиотека, Универзитет и Студентски културни центар и новоосновану Универзитетску галерију, цивилни сектор...) што је, могло би се рећи, могуће уз већа улагања у изложбене активности, али је приметан недостатак излагачког или тачније речено простора који није везан само за уско градско језгро, али и простора потребних за укупне активности организација цивилног друштва из овог сектора – УЛУС, УЛУПУДС, ЛУК и сродне организације цивилног друштва. У непосредном претходном периоду излагачка и тржишна делатност у овој области појачане су и иницијативама и активностима, уобичајеним за развијене заједнице, пре свега се мисли на оснивање професионалних и квалитетних кућа каква је галерија "Рима".

4. БИБЛИОТЕЧКА ДЕЛАТНОСТ И ИЗДАВАШТВО

Крагујевцу, као регионалном универзитетском центру припада и водећа улога у библиотекарском систему региона. Носиоци библиотечке делатности су: Народна библиотека "Вук Караџић" и Универзитетска библиотека. По својој функцији Народна библиотека, као матична, има и функцију стручног надзора над општинским библиотекама, а саветодавну и координаторску над свим библиотекама (општинским, школским и специјалним). Универзитетска библиотека координира и усмерава рад семинарских библиотека при факултетима.

Фондови, услуге, корисници су измењени у односу на период када је Народна библиотека била једина у граду и када је, неформално била и Универзитетска библиотека.

Период између две стратегије обележио је препород библиотекарства (посебно Народне библиотеке) у свим показатељима и стандардима – отварање нових огранака, велики број приновљених књига и богата програмска активност. Универзитетска библиотека, постављена веома амбициозно, после десетогодишњег успона имала је период стагнације (у принављању публикација, првенствено). За разлику од Народне ова библиотека је смештена адекватно и за почетнички период имала је добар смештај и добре услове за рад.

Народна библиотека "Вук Караџић", као једна од водећих јавних библиотека Србије, није никада решила проблем зграде и адекватног смештаја. Нова зграда библиотеке не постоји ни данас, а могући нови смештај би биле на пример напуштене. До коначног решења смештаја фондова Библиотеке требало би наћи нови простор за депо, где би се одлагали неактуелни наслови. Садашњи простори су мали и преоптерећени, фондови су разбијени, неусловно смештени и угрожени.

Проблем библиотека и читања евидентан је и глобално присутан. Да би се задржали стари корисници и придобили нови, библиотека мора да буде актуелна, модерна и интересантна. Модел библиотека – музеј одавно је превазиђен. Савремена библиотека требало би да буде привлачна, забавна, креативна, а не само да обавља услужне делатности. Она јесте, по својој основној намени и концепцији "чувар књига", али не само то. Поред актуелних књига и часописа, библиотека мора да буде центар информативне делатности и центар културних дешавања. Иако су водеће библиотеке Града прешле на аутоматизацију већ од почетка деведесетих година 20. века и тиме олакшали претрагу корисницима, у Народној библиотеци, за разлику од Универзитетске, електронски каталог није потпун (фонд од 300.000 публикација за унос, уз постојеће кадровске капацитете и техничку опремљеност, јесте дуготрајан и тежак посао). За коришћење библиотеке од куће, како се то ради у већини универзитетских библиотека света, потребно је, не само унети наслове, већ имати и дигитализоване фондове у потпуности. До нивоа да корисници са својих кућних рачунара могу да улазе у базу, претражују, "прелиставају", копирају документа, потребно је одрадiti многе послове (опремити библиотеке грађом и опремом, дигитализовати фондове). Многи од започетих послова су у току, библиотеке су укључене у ВБС (Јединствени информативни систем Србије), поједине семинарске и Универзитетска библиотека су у могућности да претражују многе светске базе. Народна библиотека је омогућила корисницима претраживање Медијске документације Ебарт. Несумњив је напредак библиотека (изузев школских) у информационом смислу и тај правац, у наредном периоду треба наставити и следити.

Школске библиотеке су у озбиљном заостатку, не само по питању скромних фондова књига, већ и по кадровским питањима и електронској бази. Већина школских библиотека се не доживљава као партнер у настави, библиотекари су деградирани (у односу на наставно особље, а самим тим и немотивисани за рад), не постоји координирана и стална набавка нових публикација, а фондови нису устројени по стандардима. Како су школске библиотеке "изашле" из система (директан надзор и стручни рад су под окриљем Министарства просвете, а не Министарства културе, како је било до скоро) матична библиотека нема више могућности да битно утиче на њихов

рад. Иако постоје асоцијације библиотекара (Библиотекарско друштво Србије) школске библиотеке се веома мало укључују у рад, немају увид у стручну проблематику и потпуно су препуштене себи. У наредном периоду би требало окупити све библиотекаре Региона и заједно урадити стратегију развоја библиотека. Могући правци развоја би садржали и координацију рада и повезивање свих школских библиотека у јединствену мрежу. За ову идеју неопходна је сагласност Министарства просвете Републике Србије.

За развој библиотека потребно је обезбедити: адекватан смештај, стручне кадрове и њихову едукацију, средства за континуирану набавку и улагање у опрему.

Зграда за Народну библиотеку је, по мишљењу већине у културној јавности инвестициони приоритет. Шта нова зграда омогућава, поред постојећих одељења и саржаја:

- Смештај фондова по стандарду са читаоницама
- Галерије за изложбени простор, сала за пројекције
- Дечје одељење у истој згради са Одељењем за одрасле
- Одељење за креативне радионице
- Музичко одељење са адекватном опремом
- Одељења стране књиге са читаоницама и опремом за слушање и продукцију (по моделу Америчког кутка – Француски, Немачки, Италијански кутак ...) где би се уз помоћ амбасада или међународних културних центара набављала штампа (не само књиге) и где би свака од заинтересованих земаља учествовала у креирању културних програма

Завичајно одељење са посебним одељењем за монографске, серијске публикације и некњижну грађу, са читаоницом и орманима за сталне поставке изложби.

Стара и ретка књига у новој згради би имала одговарајући простор, што између осталог подразумева и могућност контролисање релативне влажности ваздуха и адекватне ормане за чување ове посебне врсте грађе. Комплетан завичајни фонд са публикацијама из деветнаестог века (све пре 1867. године има статус старе књиге) би требало дигитализовати како би се сачувао од пропадања

Зграду Јована Мирковића у којој су Дечје одељење и Одељење енглеске књиге требало би пренаменити у кућу легата. Постојеће легате и нове које библиотека добије, требало би одвојити и средити по угледу на легате Доре Максимовић и Јована Мирковића (засебна соба са књигама, полицама, столом и фотографијама или уметничким сликама, могућим личним стварима дародавца).

У дворишту Мирковићеве задужбине постоји атријум који би требало да се опреми седиштима, да се наткрије, а од постојеће помоћне просторије могла би се добити мала галерија. Имајући у виду да Град нема летњу позорницу ово би била прилика да се уз веома мало улагања овај простор у летњем периоду отвори за приказивање и излагање најразличитијих садржаја

Библиотека је у периоду између две стратегије отворила два градска огранка, Аеродром и Стара колонија, који након година неадекватног смештаја, данас са функционалним и примереним смештајем у потпуности испуњавају своје задатке. То је начин и пут којим би се требало ићи и у случају огранка у Пивари (сада смештен у старој неадекватној згради просторија месне канцеларије). Плански је предвиђено и отварање још једног градског пункта, Палилуле – Станово. Отварање нових огранака смањио би притисак и концентрацију грађе и корисника на централну библиотеку.

Сеоски огранци такође морају "да оживе". Најчешће без елементарних услова за рад тешко да могу да буду места за читање и боравак. Предлог је да се уз сагласност и асистенцију месних заједница простори уреде, омогући увећавање фондова, а наравно и потребно је омогућити да сеоски библиотечки пунктови буду места за окупљање и организовање различитих садржаја. Без одговарајућег простора, без стално запослених, без компјутера, дневне штампе, сеоски огранци често постоје само као депои књига у које се не улази често.

Истраживање у свету показује да су адолесценти "најризичнија" читалачка публика. Да би се задржали као читаоци и да би се одржао континуитет читалачких

навика најновије тенденције су да се отварају тзв. библиотеке за младе. Библиотека за младе била би највише забавног карактера, била би нека врста центра за младе (пројекције филмова, најразличитији видео садржаји, музички садржаји). Такви простори су и амбијентално посебно прилагођени и усклађени са жељама и потребама у овом случају младих корисника, а пракса је да ту поред професионалног библиотекара у рад буду укључени и волонтери и педагози.

Програмске активности библиотека, иако нису примарне, Законом до краја уређене и прописане, су веома битне за рад сваке библиотеке. У наредном периоду био би неопходан наставак до сада проверених и успешних активности:

представљање награђених публикација (Андрићева, Нинова, Виталова награда ...)

- промоција часописа и библиотека
- сусрети са писцима, обележавање значајних јубилеја
- тематске изложбе
- изложбе фотографија
- сарадња са међународним културним центрима
- сарадња са другим библиотекама и културним центрима у земљи
- сарадња са ФИЛУМ-ом преко заједничких пројеката
- рад са децом (креативне радионице, изложбе, сусрети са деčјим писцима)

Веома је уочљива и потреба за координисањем програмских активности библиотеке са другим установама, институцијама, делатницима у култури, да не би долазило до сада већ уочене појаве преклапања термина програма или понављања програма (наравно исто важи не само у односу библиотеке и других субјеката него и у односу свих субјеката међусобно).

Постоји неопходност успостављања јачих веза са сфером образовања и просвете, као и са другим установама и институцијама. Евидентно је непостојање озбиљне сарадње институција културе, па и библиотеке са институцијама са свих нивоа школства, што доводи до "неприсутности" младе популације у култури. На формирање понашања и навика везаних за културу битан утицај имају окружење, школа и нажалост често висок степен неупућености. Медији и школе као партнери не могу озбиљно реализовати задато и имати позитиван учинак уколико су рад и активности везани искључиво за спорадичне договоре и иницијативе.

Позитивне реакције на иницијативу Библиотеке да бесплатно уписује све претшколце и прваке су добар показатељ за добар начин да се најмлађа популација мотивише да чита, да зна где је библиотека и да долази у библиотеку. Ту је наравно и још много важнији посао – задржавање читалаца и развијање навике читања. Рад Дечјег одељења и огранака приоритетно се мора усмерити ка достизању тог циља, а то се постиже одговарајућим просторима, стручношћу, иницијативом и креативношћу библиотекара и добрим фондовима.

Издавачка делатност Библиотеке тренутно стагнира због недостатка средстава због немогућности да индиректни буџетски корисници конкуришу на конкурсима у локалној самоуправи и са те стране је дошло до немогућности коришћења евентуалних средстава. Имајући у виду ограничена средства у редовном финансирању, скромне могућности Министарства културе, Библиотека није успела да заврши све планиране пројекте. Значајно би било и важно за завичајну баштину наставити са издавањем рукописне оставштине Библиотеке (Милен Николић, Зарија Вукићевић). Библиотека би требало да настави са израдом и публиковањем персоналних библиографија завичајних аутора, са радом на Завичајној библиографији монографских публикација (заједнички пројекат са САНУ "Културни и књижевни живот Крагујевца" у оквиру кога је урађена "Завичајна библиографија периодике"). Постоји такође и потреба приређивања за репринт издање из фонда Старе и ретке књиге и израда пригодних и ретких издања Типографије – прве штампарије у Срба.

4.1. Издавачка делатност

Трпећи хостилне услове малог, затвореног и по свим другим показатељима тржишта, које се једва може и сматрати тржиштем у правом смислу речи, издаваштво у Србији се налази на ивици преживљавања. У таквим условима Град је оснивањем Издавачке куће "Кораци" учинио почетни напор и издањима те куће учинио да се важна национална дела сачувају и добију одговарајући издавачки облик без кога, слободно се може рећи, да је делатност била на умору. Ту је свакако и суфинансирање значајних издања преко конкурса или у оквиру издавачке делатности установа као што су Народна библиотека, Спомен парк и др.

Уз неопходни минимум побољшања услова за укупне привредне делатности, издаваштво би имало евентуално и прилику преко удруживања регионалних издавача у кластер ради заједничког наступа и конкурисања за финансијску потпору код државних, међународних и регионалних институција.

5. ЦИВИЛНИ СЕКТОР

5.1. Уводне напомене

Под појмом цивилног сектора у култури у овом документу се превасходно мисли на активности удружења грађана (невладине организације или најправилније – организације цивилног друштва – у даљем тексту ОЦД) у култури, неформалних група и невладиних медија, док се остали чиниоци ширег схватања цивилног сектора (синдикати, истакнути појединци који утичу на јавно мњење, као и остале организације попут верских, спортских, професионалних, струковних ...) неће разматрати.

У крагујевачком цивилном сектору у култури, углавном се на прсте једне руке могу набројати ОЦД које ангажман у култури стављају у своје главне области, док је много више организација које разне уметничке форме (видео, филм, прича, поезија, цртеж, фотографија...) или облике културног менаџмента (фестивали, ревије ...) и продукције (сценске, музичке, визуелне ...) користе као канале и технике комуникације за преношење својих порука.

Скоро све (осим пар струковних удружења, попут локалних огранака УЛУС-а, УЛУПУДС-а или НУНС-а) ОЦД у култури су, по настанку изворне организације, што се у изради локалне културне политике може схватити као предност. Углавном се ради о ОЦД које иза себе имају дужи период деловања уопште у цивилном сектору које су препознате и на националном нивоу (НВО Миленијум, Сунце, Ромски информативни центар, Школа мира...) или су недавно основане (Удружење грађана, НВО Нова...) од стране младих људи који се баве културом и уметношћу.

5.2. Улога цивилног сектора у култури

У локалној културној политици цивилни сектор би требало да има следеће улоге:

- До сада је у локалној културној политици најизраженија била подршка цивилном сектору који се бавио тзв. продукцијом културе. То се пре свега односи на ОЦД које су осмишљавале, иницирале и имплементирале (самостално или у партнерству са јавним сектором) програме у култури и уметности. Ово би уједно и била прва, али и приоритетна улога коју локална самоуправа треба да развија јер без независне културне иницијативе тј. искључивим радом само у оквиру институционалне културе, културна понуда не може очекивати велике помаке.

- Друга улога (која није била развијена у довољној мери и на коју би требало обратити пажњу) цивилног сектора је у креирању, али и у имплементацији и евалуацији локалних културних политика и у процесима доношења одлука. Ту се не мисли само на учешће представника ОЦД у креирању поменутих стратешких праваца локалног

културног развоја него и партиципација у одређеним телима у локалној самоуправи, на пример Одбори и Савети локалне самоуправе за културу, стваралаштво и уметност.

- Финансирање уметности и културе (из јавних или приватних фондова) је трећа улога цивилног сектора, али са друге стране зависна од законске регулативе (Закон о фондовима, фондацијама и задужбинама, фискална политика која подржава и развија филантропију ...) са националног нивоа. То не значи да је не треба иницирати и развијати на локалном нивоу.

2. 5.3. Међусекторска сарадња

Под овим појмом подразумева се сарадња представника сва три сектора (јавног, профитног или приватног и непрофитног или цивилног) у области културе ради остваривања стратешких, односно циљева од јавног значаја за локалну заједницу. С тим у вези следеће су препоруке за побољшање или тачније речено развој поменуте сарадње:

1. Јачање партнерства цивилног сектора у култури и других независних културних институција и јавног сектора је од стратешког значаја из више разлога: 1. партнерство, размена и уступање програма; 2. размена ресурса, знања и вештина; 3. богатство културног израза. Зато из локалне самоуправе треба да крене иницијатива према јавном сектору у култури да уступа просторе иницијативама и програмима цивилног сектора (партнерски, а не комерцијално), јер се ти програми посматрају као заједнички и да заједно стварају функционалне програмске мреже за продукцију програма и аплицирање код фондова који финансирају ову врсту програма.

2. Култура се не ствара само у институцијама и то је чињеница не само путем конкурсног финансирања, већ и давањем одређених програмских надлежности у смислу пружања услуга од ширег интереса у култури. Пример за то је КРАФ (Крагујевачки фестивал антиратног и ангажованог филма), који је као прва и до сада једина филмска манифестација не само Крагујевца, него и ширег региона настао на иницијативу локалне самоуправе Крагујевца (Одбор за обележавање свечаности града Крагујевца) и цивилног сектора (НВО Миленијум). Ту не би требало размишљати само о манифестацијама, него и о пружању услуга у области побољшавања ресурса (обуке за писање предлога пројеката, прикупљања средстава, пројектног менаџмента, мониторинга и извештавања, односа са јавношћу ...) или регионалне и међународне сарадње.

3. Због своје значајне улоге у демократизацији друштва, организације цивилног сектора би требало да буду посебно подржане у оквиру локалне културне политике. То се пре свега односи на стварање услова за развој нових цивилних организација у култури, као и неговање њихових иницијатива у култури и уметности, а не искључиво стављање под "кров" институција, што је, сматра се, у неколико застарела форма.

4. У првој фази имплементације стратешког документа, иницијатива за међусекторску сарадњу требало би да крене од јавног сектора, јер је досадашња пракса показала да се тако постиже највећи одзив актера из свих сектора (јавног, цивилног, профитног). У следећим фазама ту би требало да се појави и неопходно иницирање других, пре свега цивилног сектора, а у почетном периоду пожељно би било подржавати такве иницијативе, уколико се покрену.

5.4. Пројекти ОЦД од ширег интереса за културу града

У вези тезе поменуте у 3.2. где се помињу пројекти у култури од ширег интереса, који се тичу активности ОЦД у култури, неке опште карактеристике, које би требало да буду испуњене:

- Локално специфични: под њима би се подразумевали програми аутохтони за културни идентитет града Крагујевца и региона Шумадије, без обзира да ли спадају у тзв. урбану или традиционалну културу, mainstream или алтернативу.

- Манифестације препознатљиве на националном нивоу: подразумевају се манифестације и програми који су и на националном нивоу (од стране медија, стручне културне јавности и корисника) идентификовани као оригинални и квалитетни.

- Међународне и регионалне манифестације: програми са израженим карактером међународне и регионалне сарадње (регион Западног Балкана), односно манифестације које публици пласирају програме из региона и света

- Пројекти који као актере или кориснике имају тзв. рањиве друштвене групе (децу, младе, старе, избегла и расељена лица, незапослене, особе са посебним потребама ...): овај тип програма требало би да има посебан значај и да се подстиче посебним конкурсима и фондовима.

- Пројекти који промовишу вредности цивилног друштва или области у којима је њихова улога активна: мисли се превасходно на пројекте у којима се програми из културе користе као инструменти за промоцију људских права, демократизације, процеса европских интеграција, мултикултуралности, родне равноправности, толеранција, регионалне сарадње и сл.

Подршка овим пројектима била би заснована на посебном конкурс са посебно образованом конкурсном комисијом која би га спровела – дизајнирала, објавила, имплементирала и евалуирала уз препоруке за наредну годину или период.

5.5. Финансирање програма ОЦД у култури и уметности

Када се говори о финансирању програма цивилног сектора у култури и уметности, битно је истаћи да јавни сектор односно локална самоуправа града то схвата као јавну потребу и јавну одговорност и да годинама уназад постоји конкурс за суфинансирање пројеката из области културе који је експлицитно намењен организацијама цивилног друштва, између осталих. У наредном сегменту су неке препоруке за побољшање начина јавног финансирања програма цивилног сектора у култури:

- Мада је поменути конкурс својим дугим низом година постојања у неку руку већ традиционалан, јако је важно развијати његову транспарентност путем појачане промоције и информисања потенцијалних учесника, објављивање саопштења комисије која би представила своје критеријуме и годишње евалуације реализованих програма.

- У периоду који је пред нама од велике је важности опредељење средстава и утемељење фонда који би био намењен за партиципирање у добијању грантова из области културе и уметности који долазе из Европске уније и где се углавном ради о суфинансирању. Сама чињеница да постоје ови тзв. bridging ("премошћавајући") фондови, довела би до веће активности цивилног сектора у аплицирању код наведених европских фондова. Наравно, пошто се ради углавном о већим средствима, пошто су ти програми (ЕУ – у култури) прилично ретки у Крагујевцу и пошто би се, скоро је сигурно, највећи део средстава искористио у локалној заједници, јавни интерес при формирању таквих и сличних фондова је више него очигледан.

- Од стратешке је важности стварање могућности и за тзв. институционалне грантове ОЦД које се баве културом. Поред суфинансирања, многим независним организацијама је неопходно и стабилно годишње финансирање, како би уопште успеле да се развијају и достигну одређени ниво одрживости.

- Локална самоуправа би требало под одређеним условима да више делује у правцу подстицања корпоративне одговорности код профитног сектора ради улагања у културну продукцију ОЦД у култури, као и у сврху јачања филантропије. Посебан акценат би требало ставити на представљање улагања у културу као општи бенефит, али и фискалну олакшицу, што је наравно у државној надлежности (тренутно стање у сфери фискалног законодавства не би се могло рећи да томе иде на руку). Са друге

стране, код корисника, тј. код ОЦД, потребно је јачати свест о формирању партнерства, а не само пуког спонзорског односа, јер је то једина основа за развој одрживе дугорочне сарадње. Локална самоуправа може имати улогу у повезивању профитног и цивилног сектора у култури – представљање културе Града као стратешке области у Стратегији одрживог развоја, али и представљање сарадње са цивилним сектором као веома значајне за Град (што је и на путу да се оствари усвајањем Стратегије развоја грађанског сектора и филантропије града Крагујевца).

- Иницијативу за "економизацију" културе у једном делу културне јавности би требало заменити тзв. креативном економијом, односно развојем активизма и предузетништва у култури и уметности, а најбољи пример за то би могле бити управо ОЦД које се баве културом

6. КУЛТУРА И ОБРАЗОВАЊЕ

6.1. Уводне напомене

Последица вишегодишњег потцењеног статуса образовања и образовних институција у Србији и њихово склањање на друштвену маргину, са једне стране, и доживљавања културе као споредне делатности, евидентно је имало утицаја на пораст владавине дезоријентисаности и непродуктивности сваке врсте. Између осталог и зато је потребно на свим нивоима образовања, систематски и доследно рехабилитовати следеће: систем вредности, хуманизам, моралне принципе, визије, идеје, толеранцију, одговорност. Девалвирањем свега овога егзистенција губи смисао. Наставни корпус у образовном систему ни у ком случају не би требало да своју професију редукује на пуко преношење наставних садржаја. Доминантно популистички културни модел укупној популацији па тако и младима нуди само испразну забаву, а то би свакако било место за веће и квалитетније ангажовање институција система. Опште је прихваћено мишљење да култура није само конзумирање садржаја, већ је свеукупно и тзв. култура понашања, као и учешће у стварању и обликовању свакодневног живота и развијање личне одговорности и одговорности за развој заједнице. Културну политику никада не треба ограничити само на уређење институцијалне културе, нити уско на програмске и манифестационе садржаје. Собзиром на евидентан процес регресије у виталним областима за заједницу, а са друге стране пораст свих видова популистичких и против основних вредности уперених процеса, окосница сваког деловања у заједници, тако и деловања на пољу културе је дефинисање и успостављање потребног вредносног система.

Што се тиче мреже образовних институција, Крагујевац као седиште Универзитета са факултетом за уметничка занимања има све основе за евентуални даљи развој средњих школа, тј. увођење уметничких смерова у средње образовање.

6.2. Циљеви и активности

Циљеви

Стварање будуће публике, развој способности мишљења и учења, прихватање културних различитости и интеркултурног дијалога, стручно усавршавање наставника, посебно за методе намењене развијању способности за стваралаштво; сарадња образовних и институција културе.

Активности

1. Организовање тимског рада у реализацији програмских садржаја (реализација наставних садржаја у установама културе и сличним просторима, сарадња наставног особља и стручњака на пољу културе у реализацији одговарајућих наставних тема).

2. Организовање трибина и јавних часова. Оснивање дечјег музеја као јединственог простора за децу и одрасле. То би био простор у коме би се на директан начин реализовали програмски садржаји из области образовања и културе и простор у коме би деца и млади успостављали активну везу са светом, са локалним и глобалним окружењем, са новим идејама и са вршњацима.

3. Обнављање деловања часописа за стваралаштво деце и омладине "Дечје искре".

4. Организовање годишњих изложби стваралаштва ученика и наставника и постојање годишњих такмичења за децу и омладину за ликовно стваралаштво, рецитовање и слично.

5. Наставак акције "Упознај свој град"; до сада је реализована преко обиласка установа културе за ученике основних школа у школској 2009/10.

6. Враћање у школе у последње две деценије приметно редукованих ваннаставних активности у областима уметности и стваралаштва.

7. Примена интерактивних средстава – нпр. интернет портал који би омогућио размену идеја и поступака и презентацију стваралаштва и наградних конкурса за стваралачки рад ученика, наставника и школа.

7. МЕЂУНАРОДНА САРАДЊА, МАНИФЕСТАЦИЈЕ И ПРОГРАМИ ОД ЗНАЧАЈА ЗА ГРАД

За културну политику једне локалне или регионалне заједнице је од великог значаја степен отворености према укупном националном и међународном простору. Кроз комуникацију са ужим и ширим окружењем препознају се токови, садржаји и вредности културе и посебно уметничког стваралаштва на глобалној равни, облици и начини организовања и финансирања културе, а кроз размену, сарадњу и копродукцијску активност, пореде се сопствени потенцијали и остварења са онима у свету. То има подстицајно значење за ствараоце а корисно је и за оне који брину о креирању културне политике.

Крагујевац на том плану има изванредну предност у чињеници да је град са највећим бројем партнерстава у Србији са иностраним градовима. Код већине градова партнера постоји добра воља за сарадњу у области културе, како кроз размену културних програма, од традиционалних (фолклор и изворно стваралаштво) до савремених (књижевно, позоришно, ликовно и музичко стваралаштво), тако и на пољу копродукцијске делатности. Међународној сарадњи допринос дају и установе културе и међународни фестивали, тако што успостављају нове линије комуникације и препознавања по стваралачком сензибилитету и креативној енергији. Трећи канал међународне културне сарадње постоји преко програма културних центара или амбасада страних земаља у Србији, и то превасходно преко установа културе и организација цивилног друштва као организатора и носилаца датих програма у граду. Досадашња искуства у овој области довела су до солидних резултата и допринела афирмацији крагујевачких културних потенцијала и стваралаца у иностранству и обогатила програмску понуду нашој публици.

Истовремено, досадашња сарадња је показала да је на овом плану потребно дугорочније планирање јер је за реализацију бројних програма потребно и неколико година. У следећем периоду неопходно је обратити пажњу на пројекте који се у партнерству са градовима из Европске уније могу реализовати уз подршку претприступних фондова ЕУ.

Као што је у претходној стратегији закључено, један од битних елемената културног идентитета сваког града су устаљене манифестације, које имају одјека код домаће публике и у широј јавности.

Крагујевац је добрим делом профилисао мапу културних манифестација и програма који чине део његовог идентитета. Неки од њих су се учврстиле у свом програмском профилу, а неке још трагају за пуним идентитетом.

Међу онима које се могу сматрати препознатљивим и за сада прихваћеним су:

1. Међународни луткарски фестивал "Златна искра"
2. Међународни позоришни фестивал "ЈоакимИнтерФест"
3. Међународни салон антиратне карикатуре
4. Међународни фестивал камерних хорова
5. Интернационални фестивал хармонике
6. РЕФРАКТ – Међународни фестивал алтернативне културе
7. "ЈоакимФест" – Позоришни фестивал представа домаћег драмског текста
8. Позоришни фестивал Гимназија Србије
9. Велики школски час
10. ОКТОХ – Октобру хододарје, фестивал камерне музике
11. "Доста су свету једне Шумарице" – књижевни и ликовни конкурс за ученике основних школа са српског говорног подручја
12. КРАФ – Фестивал антиратног и ангажованог филма
13. "Звездане стазе" – међународно такмичење младих пијаниста
14. Српски мејл арт – међународни конкурс
15. Шумадијски демо – фест
16. Крагујевац заувек – мултимедијални перформанс, чији су главни актери и окосница матуранти крагујевачких гимназија и средњих школа
17. Ноћ музеја
18. " Ђурђевдан је ...", музичка манифестација започета у непосредној прошлости, са отвореним улазом за сваку даљу надоградњу и моделирање.

Утврђивање листе манифестација и програма од значаја за Град је важно ради дефинисања процедура за њихово (су)финансирање, јер поред других недоречености било би потребно за манифестације које су на тој листи да се не јављају као потенцијални корисници средстава нпр. годишњег конкурса за суфинансирање програма у култури, већ да искључиво буду програми суфинансирани или финансирани као програми од значаја за град, и то: како програми из установа културе, тако и програми чији су носиоци организације цивилног друштва.

8. ИНСТИТУЦИОНАЛНА ИНФРАСТРУКТУРА

Органи локалне самоуправе града су: Скупштина, Градоначелник, Градско веће и Управа. Једна од организационо десет градских управа је и Градска управа за образовање, културу, информисање, спорт и омладину.

Уочљиво је да та једна организациона целина са, по свим стандардима и критеријумима приметно недостатном како техничком опремљеношћу, тако и са недовољним капацитетима људских ресурса, покрива ни мање, ни више него следећих пет области од опште је прихваћено изузетне друштвене важности: образовање, култура, информисање, спорт и омладина.

Објективно узев може се закључити да због често несродних и врло разноврсних потреба у делокругу надлежности, ова организациона целина " покрива " много већи обухват него што би то наложио било који познати узус.

Скоро сви познати, а што је још важније признати модели не сврставају у једну организациону целину све те делатности, а нарочито не са тако широким обухватом

ингеренција. Прилично је јасно да су то познати рецидиви прошлих деценија и окружења заокупљеног и посвећеног ратовима, сукобима, криминалу и тсл. и окружења, мало је рећи маргинализовања, сасвим јасно речено: времену у коме су културна делатност, образовање и друштвене делатности уопште били изложени бруталној, систематској, организованој деструкцији.

9. МЕДИЈИ

Медијско представљање културе, њених програма и манифестација, стваралаштва и стваралаца, има велики утицај на перцепцију грађана, одзив публике и профилисање вредносног става према њима. У том деликатном пољу веома је важно да постоји пуно разумевање између културе и медија, као и квалификован критички приступ у представљању и оцењивању културних садржаја у медијима. Може се уочити да локални и регионални медији, посебно електронски, истрајно прате културна збивања у извештајном смислу, што је од велике користи за успостављање сталних веза између културне понуде и публике. Недостатним би се могло означити одсуство значајнијег аналитичког и критичког бављења културним програмима. Тај недостатак проистиче из углавном неповољног стања стручних ресурса у медијима у којима су ретке редакције за културу, а нема ни шире спољне стручне сарадње. А све ово произилази из друштвеног положаја и материјалног стања медија.

Овде вреди посебно анализирати однос националних медија према делатности културе у локалним заједницама. На том плану не постоји уређен систем, иницијатива је препуштена дописницима и његовом односу према овој и другим сферама живота. И површна анализа би показала да ниједан догађај из зоне "црне хронике" не изостаје са страница београдске штампе, док се и преко највећих културних догађаја и манифестација, који се одржавају ван Београда, а неспорно имају национални или међународни значај, прелази ћутке. То свакако није генерална пракса: дописници ширег образованог и културног захвата, уз то предузимљиви и потребно је уважени у својим редакцијама, налазе начина да у својим гласилима "провуку" и дубље, суштинскије приче о стварању и ствараоцима у локалним и регионалним срединама. Тамо где није такав случај носиоци програма, ствараоци и установе културе налазе начине попут личних контаката и познанстава да би нешто од информација из области културне делатности пласирали у медије који имају националну покривеност.

Један од начина да фестивалски програми и манифестације добију одговарајући третман у медијима са националном покривеношћу је и организовано довођење и боравак новинара, уредника или критичара из тих медија током трајања догађаја, па наравно и чланство експерата, селектора, чланова жирија, водитеља трибина из Београда у одговарајућа радна тела фестивала и манифестација.

Чињеница која делује охрабрујуће у крагујевачкој пракси односа медија и културе је зачетак копродукцијских односа у производњи програма или промотивном вођењу акција. Обавеза производње сопственог програма је одшкринула врата том приступу и потребно је јачати иницијативу и из уснова културе и од продуцената програма да ова врста сарадње постане устаљена пракса.

У том контексту пожељно би било кроз конкурс за суфинансирање програма и пројеката који доприносе унапређењу културне понуде Крагујевца или друге начине подршке медијима суфинансирати део медијских програмских садржаја културног карактера.

Град Крагујевац је на пољу медијског отварања и успостављања демократских узуса у тој сфери учинио у претходном периоду много. Тако је група регионалних медија окупљених у Крагујевачкој иницијативи још почетком 2007. године затражила формирање регионалних јавних сервиса, поред постојећег националног РТС-а. Још тада, а и данас, након поништавања највећег броја медијских приватизација, показало се да у савременој Србији приватни медији могу постати предмет инструментализације оних врста и политичке и економске моћи и интереса који немају друштвену

верификацију. Приватизација није допринела демократизацији, даљој професионализацији медија и финансијској самоодрживости.

Више од две године су медијске куће из Прешева, Ниша, Новог Пазара, Панчева, Суботице и Крагујевца указивале на потребу да се заштити јавни интерес, тј. право грађанина на професионално и квалитетно информисање на регионалном нивоу. Јер јавни интерес на регионалном нивоу подразумева одређене специфичности: квалитет, непристрасност, озбиљне информације, слобода изражавања и приступ информацијама су кључне вредности. Продукција програма требало би да одражава разноликост култура, животних ставова и услова у региону, као и подршку регионалним културним и просветним активностима.

Медијска студија, коју је у сарадњи са експертима Европске комисије представило Министарство културе РС, поштујући европске стандарде, у предлогу регулисања медијске сцене, предвиђа постојање самосталних регионалних сервиса. Препоруке Медијске студије промовишу јавну мисију на којој, кроз разноликост и уравнотеженост програмских садржаја, новинарско изражавање у складу са стандардима, као и ограничени комерцијални простор, локални и регионални неприватизовани медији почивају. Истовремено овај документ по први пут уводи децентрализацију медијског простора у Србији. Потпуно у складу са европским стандардима и уз уважавање стања у српским медијима, Студија подразумева постојање Јавног медијског сервиса Србије и самосталних јавних сервиса, као и њихову програмску партиципацију у оквиру националног јавног сервиса.

Пред јавном медијском кућом Радио телевизија Крагујевац је у најближој будућности, након очекиваних измена у медијској регулативи, формализовање статуса регионалног јавног сервиса. То подразумева у складу са препорукама измењен начин избора органа управљања (Управног одбора и директора) и нешто измењен начин финансирања. Препоручује се да поред буџетских средстава и комерцијалних прихода, регионални јавни сервиси у одређеном проценту повуку и средства из претплате за национални јавни сервис.

Још један, не мањи изазов је дигитализација, што подразумева набавку софистициране технологије и обуку стручних кадрова за рад на њој.

Дигитализација електронских медија ослободиће простор у етру за богатију понуду регионалних, локалних и специјализованих програма, што ће и медијској кући РТК отворити могућност даљег развоја програма и ширења гледаности.

10. МЕРЕ И АКТИВНОСТИ ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПЛАНА

За успешно остваривање утврђених развојних циљева и задатака, поред локалне самоуправе, која опредељује текућу културну политику руководећи се овим планом, координира активности установа, цивилног сектора и приватних субјеката и ствара материјалне претпоставке, одговорност носе субјекти остваривања појединих области културне делатности – установе културе, невладине организације које преузму реализацију или продукцију поверених програма и приватни предузетници у култури, као и ствараоци чије су пројекти подржани из градског буџета.

На основу Локалног плана развоја културе у Крагујевцу свака установа културе чији је оснивач Град дужна је да утврди сопствени средњорочни план развоја и донесе годишње програме рада, са дефинисаним приоритетима на сопственим органима управљања и руковођења.

Ради утврђивања приоритета, оцењивања успешности остваривања и конципирања текуће културне политике неопходно би било оснивање Савета за културу, као стручног саветодавног тела, које чине угледни ствараоци, компетентни културни радници и представници организација цивилног друштва, јавног сектора и локалне самоуправе. Задаци Савета би били разматрање планова и програма установа културе и утврђује предлог годишњих планова и приоритета, разматра, оцењује и предлаже листе приоритета за одлучивање по конкурсима за расподелу средстава, утврђује критеријуме за оцењивање успешности остваривања поверених послова,

оцењује остваривање културне политике и врши друге послове од значаја за културу које му повере органи локалне самоуправе.

Скупштина града Крагујевца, на основу члана 20. тачка 6. а у вези члана 66.став 3. Закона о локалној самоуправи («Службени гласник Републике Србије» бр.129/07) и члана 16. тачка 9. Статута града Крагујевца («Службени лист града Крагујевца» бр.18/08 и 10/09) на седници одржаној дана 10.12.2010. године, донела је

О Д Л У К У
о усвајању Стратегије развоја грађанског сектора
и филантропије града Крагујевца

I Усваја се Стратегија развоја грађанског сектора и филантропије града Крагујевца, која је саставни део ове одлуке.

II Ова одлука ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у «Службеном листу града Крагујевца».

СКУПШТИНА ГРАДА КРАГУЈЕВЦА

Број: 020-180/10-I

У Крагујевцу, дана 10.12.2010. године

Председник
Саша Миленић,с.р.

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
ГРАД КРАГУЈЕВАЦ

СТРАТЕГИЈА

РАЗВОЈА ГРАЂАНСКОГ СЕКТОРА И
ФИЛАНТРОПИЈЕ ГРАДА КРАГУЈЕВЦА

Крагујевац, новембар 2010.

САДРЖАЈ

1. УВОД -----	
2. СТАЊЕ РАЗВОЈА ЦИВИЛНОГ ДРУШТВА ГРАДА КРАГУЈЕВЦА -----	
3. ВРЕДНОСНА ПЛАТФОРМА -----	
3.1. Визија развоја цивилног сектора града Крагујевца -----	
3.2. Мисија развоја цивилног сектора града Крагујевца -----	
4. СТРАТЕШКИ ПРАВЦИ РАЗВОЈА -----	
5. СТВАРАЊЕ ПОДСТИЦАЈНОГ ОКРУЖЕЊА ЗА РАЗВОЈ ЦИВИЛНОГ СЕКТОРА -----	
6. МЕЋУСЕКТОРСКА САРАДЊА И ЊЕН РАЗВОЈ -----	
7. ОДРЖИВОСТ ГРАЂАНСКОГ СЕКТОРА -----	
8. ПОДИЗАЊЕ КАПАЦИТЕТА И РЕСУРСА -----	
9. РАЗВОЈ УГЛЕДА ГРАЂАНСКОГ СЕКТОРА -----	
10. РАЗВОЈ ФИЛАНТРОПИЈЕ У ЛОКАЛНОЈ ЗАЈЕДНИЦИ -----	
11. РАЗВОЈ ВОЛОНТЕРИЗМА, АКТИВИЗМА И НЕФОРМАЛНИХ ГРУПА -----	
12. АКЦИОНИ ПЛАН СПРОВОЂЕЊА СТРАТЕГИЈЕ -----	
13. ДОДАТАК (1.) „ЦИВИЛНО ДРУШТВО У КРАГУЈЕВЦУ: СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ” -----	
14. ДОДАТАК (2.) «КОДЕКС ДОБРЕ ПРАКСЕ ЗА ГРАЂАНСКО УЧЕШЋЕ У ПРОЦЕСУ ДОНОШЕЊА ОДЛУКА” -----	
15. СПИСАК АУТОРА СТРАТЕГИЈЕ -----	
16. ЗАКОНСКИ ОКВИР, ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА -----	

1. УВОД

Крагујевац је град са богатом традицијом грађанског активизма и филантропије. Историјски подаци говоре да је први пут у Србији, термин „невладина организација“, употребљен управо у крагујевачком листу „Глас јавности“ из 1873. године. Још битнији податак за овај документ је да је у Крагујевцу, 1. априла, 1881. године донет први закон на основу кога су регистрована сва ондашња удружења, али и политичке партије. У том закону је стајало да је удружење – „...скуп личности које су међусобно трајно повезане заједничким смером или заједничким задатком“. У Крагујевцу је 1846. године основано и „Крагујевачко женско друштво“ и тада се први пут у Србији помиње једна „женска организација“. Кнез Милош Обреновић, који је и прогласио Крагујевац првом престоницом модерне Србије и дао му на неки начин шансу за оснивање грађанских институција (Театар, Лицеј, штампарија...) оставио је преко 350 задужбина грађанима Србије.

Прошлост је очигледно била богата грађанским деловањем и добротинством и то може послужити као добра платформа за развој, али шта је са садашњошћу?

Група организација цивилног друштва (скраћено – ОЦД, термин који се доминантно користи у Стратегији) из Крагујевца је одлучила крајем 2009. године да на основу позитивних трендова из региона, са националног, али и локалног нивоа, а пре свега на основу потреба корисника – грађана Крагујевца изгради стратешке основе за развој и одрживост цивилног друштва у Крагујевцу. Док се још говорило о Националној стратегији развоја цивилног сектора, настала је ова локална иницијатива и то од самих локалних ОЦД, са идејом да се истражи и анализира садашња ситуација и потребе и одреде правци деловања и развоја. Потом и да се, у рад укључе и остале ОЦД града и да се иницира усвајање саме Стратегије у највишем локалном представничком телу – Скупштини града. Од самог почетка, надлежни представници локалне самоуправе Крагујевца прихватили су иницијативу и јавно је подржали једногласно усвојеном скупштинском одлуком од 25. децембра, 2009. године. Потом су и представници ОЦД и јавног сектора озваничили почетак партнерства у оквиру израде, усвајања, примене и евалуације Стратегије потписавши Меморандум о партнерству чија прва реченица гласи: „Стратегија је власништво свих грађана града Крагујевца и над њом нико нема монопол нити ауторско право“. Прва системска напомена у оквиру израде Стратегије је да се она првенствено бави развојем ОЦД као главних представника грађанског сектора, као и неким основним вредностима грађанског друштва попут солидарности, добротинства (филантропије) и сарадње. Друга напомена се односи на методологију рада. Израда Стратегије је базирана на истраживањима (упитници, фокус групе, документација), анализи (мониторинг, експертска анализа) и експертским консултацијама, кроз активности специјализованих радних група, чији су извештаји инкорпорирани у документ.

Издром Стратегије координира Савет који чине представници девет крагујевачких ОЦД и два представника локалне самоуправе.

Циљ свих ових активности је био да се грађани упознају са dobrим праксама међусекторске сарадње и грађанског активизма из прошлости, да се реално представи садашњост и да се дају правци развоја грађанског сектора за оно што је најбитније – будућност. Све је то и садржано у Стратегији која је пред Вама.

2. СТАЊЕ РАЗВОЈА ЦИВИЛНОГ ДРУШТВА ГРАДА КРАГУЈЕВЦА

Материјал у овој Стратегији се односи на цивилно друштво, а на овом месту представљамо дефиницију Мр Жарка Пауновића, менаџера Факултета политичких наука у Београду и некадашњег директора и једног од оснивача Центра за развој непрофитног сектора из Београда:

„Цивилно друштво чине активни грађани и грађанке које/и имају активан однос према јавним службама и пословима, учествују у јавним расправама, утичу на политичке процесе и актере и то преко конкретних иницијатива, па све до преузимања јавних послова које држава и јавне институције не могу обавити уопште, у потпуности или довољно квалитетно. Под појмом цивилног друштва не можемо, нити смемо разумевати само невладине организације већ ширу сферу друштвеног живота која директно не припада ни државном, ни приватном, профитном сектору.

Када је реч о правном одређивању институционализације самих организација цивилног друштва, онда говоримо од удружењима, фондацијама, задужбинама, приватним установама, синдикатима, медијима, али и о разним врстама неформалних грађанских иницијатива.

Вредности цивилног друштва на којима оно почива су аутономност, плурализам, отвореност и хоризонталност која означава једнакост актера.

Цивилно друштво, које се још назива и грађанским друштвом, а понекад и још ширим појмом отворено друштво, друштво је грађана. Њега чинимо ми појединци, грађани, када делујемо ненасилно, цивилизовано, толерантно и то као појединци, као припадници разних асоцијација (установа, организација, институција и група) и као припадници асоцијација, тј. ширих удруживања већ постојећих асоцијација, с циљем уређења заједничког живота.

Оно се разликује од појма "друштва" у ширем значењу, по томе што представља грађане који делују у јавној сфери. Дакле, није свако приватно деловање друштвено деловање, које ствара цивилно друштво, већ само оно које је усмерено на јавну ствар, које се тиче целине заједнице. То је приватно, јавно деловање за општу ствар.

Зато се каже да је цивилно друштво немилитаристичко, лаичко и цивилизовано друштво, које се уздигло до одређеног цивилизацијског нивоа слободних људи и које се заснива на поштовању основних људских права и грађанских слобода, толеранцији, демократској јавности, владавини права, те економском, социјалном и политичком плурализму. Цивилно друштво у том смислу разумемо као простор деловања грађана и алтернативних група и организација (интересних група, невладиних организација, нових друштвених покрета), преко којих грађани врше притисак на државне установе, како би се изборили за што више слободе и аутономије.“

2.1. Историјска позадина

Прве ОЦД су основане у Крагујевцу 1874. године и претежно су биле хуманитарног карактера, попут прве званичне, „Крагујевачког женског друштва“. У периоду између два светска рата, у Крагујевцу је деловало 15 ОЦД, које су се бавиле претежно хуманитарним и социо-хуманитарним радом.

У то време је у Крагујевцу егзистирало преко 20 локалних фондова просветитељске мисије, као што је Фонд Војводе Радомира Путника или богатог трговца Милована Гушића, намењених за стипендирање сиромашних и талентованих ђака или хуманитарним (потпорним) циљевима попут “опремања сиротих девојака за удају” или збрињавања угрожених група, првенствено жена и деце.

Рани период цивилног сектора везан је и за постојање друштва која су се бавила регионалном и међународном сарадњом, попут Друштва српско-англиканског пријатељства. Остављен је и изузетно велики број легата и задужбина, завештаних у разне филантропске сврхе.

Као и у целој држави, период након Другог светског рата означава прекретницу у негативном смислу, јер је тадашња власт национализовала готово све задужбине, легате, као и имовину локалних добротвора, па су све задужбине и фондације престале да раде. Касније, шездесетих година јавља се тренд *ГОНГО*¹ организација, односно ОЦД које је директно оснивала власт под "кишобраном" Социјалистичког савеза. Тај период обележавају разна еснафска удружења (ловци, риболовци), спортска, као и удружења створена ради боље егзистенције појединих циљних група (нпр. особе са инвалидитетом – у даљем тексту ОСИ).

Касније, седамдесетих година јављају се и завичајна удружења са националним призивом, попут Удружења лица насељених из области Косова и Метохије или Црне Горе. Прве праве ОЦД у оном модерном смислу, какве егзистирају и данас, у Крагујевцу се оснивају тек у другој половини деведесетих година. Те организације, које постоје од десет до двадесет година уназад, бавиле су се успешно хуманитарним радом и питањима етничких мањина, у крагујевачком случају – ромске популације.

Пресудан моменат за експанзију ОЦД у Крагујевцу је грађански протест 1996/97, када се оснивају организације које се баве омладинским, студентским, женским и дечијим питањима, развојем цивилног сектора и локалне заједнице, људским правима, едукацијом, културом и медијима.

¹ Скраћеница, енгл. акроним – “Владине невладине организације”

Други иницијални тренутак за развој локалног сектора је период после НАТО интервенције, 1999. године, уз тренд који и даље траје, повећан политичким променама од 5. октобра, 2000. године, када се укупни број ОЦД готово удвостручио. Овај период је јако битан јер је локални цивилни сектор, по први пут имао готово равноправну улогу са политичким чиниоцима демократске оријентације у промени политичког система.

Данас је Крагујевац међу средње развијеним градовима када је у питању развијеност ОЦД-а у земљи, и тренутно активно ради нешто више од стотину до сада регистрованих, на свим нивоима (напомена: у току је процес пререгистрације на основу новодонетог Закона о удружењима из 2009. године). Као најреалнији пресек стања, можемо узети податак од неколико десетина активних ОЦД у Крагујевцу, ако као индикаторе узмемо сталне активности, присуство у јавности и аутохтоност самих организација, односно деловање на изворним принципима.

Историјска позадина развоја цивилног сектора у региону Шумадије (Баточина, Лапово, Топола, Аранђеловац, Рача, Кнић) је слична „крагујевачком моделу“, с тим што је, уз доминантну патријархалну црту, традиција филантропије била више усмерена кроз верску или статусну форму (Опленачка задужбина), као и спуштање на „нижи ниво“ (јер су осим угледних и познатих личности, „свом народу даривали“ и обични, имућнији људи из претежно руралнијих крајева). Ипак, мада је развојни циклус ОЦД сектора текао на исти начин, регионална бројност и развијеност је мања у односу на крагујевачки сектор, отприлике у пропорцији разлике у броју становника између Крагујеваца и поменутих локалних заједница.

2.2. Резиме истраживања ОЦД сектора у Крагујевцу

За потребе израде Стратегије, формирана је Радна група за истраживање цивилног сектора у Крагујевцу, која је током првог квартала 2010. реализовала истраживање, користећи следеће истраживачке технике: упитник за ОЦД (на репрезентативном узорку од 30%), упитник за представнике интересних група (јавни сектор, медији, политичке странке, синдикати, профитни сектор - на репрезентативном узорку од 50%), упитник за грађане и фокус групе са представницима ОЦД и представницима поменутих интересних група.

Према процени Радне групе за истраживање цивилног сектора у Крагујевцу постоји око 70 до 80 активних организација цивилног друштва² (у даљем тексту ОЦД).

2.2.1. Опште карактеристике крагујевачких ОЦД

Резултати истраживања показују да постоји тренд пораста броја активних организација цивилног друштва након формалног увођења политичког плурализма 1990.године, са тенденцијом даљег пораста након демократских промена 2000. године.

Највећи број ОЦД Крагујевца, као приоритетно поље деловања има хуманитарни рад и заштиту особа са инвалидитетом са по 19%, развој демократије и женске групе са по 14%. Као приоритетне циљне групе се у највећем броју организација издвајају особе са инвалидитетом 29%, грађани уопште 19%, жене 14% а затим деца, млади и стари са по 10%.

У процени капацитета ОЦД, главни налази истраживања, које је реализовано за потребе израде ове Стратегије, указују на постојање два доминантна тренда:

➤ Позитивни тренд

- Инвентивност чланова ОЦД
- Спремност за волонтерски рад
- Посвећеност мисији организације

² Под појмом активне ОЦД сматрају се оне ОЦД које су формално-правно регистроване, предале су завршни рачун о финансијском пословању за претходну годину, имају дефинисану организациону структуру и током прошле године реализовале су најмање једну акцију од јавног интереса.

➤ **Негативни тренд**

- Недостатак простора за реализацију активности
- Недостатак финансијских средстава, коришћење малог броја различитих извора финансирања
- Недостатак техничких услова за рад
- Неусклађеност садржаја реализованих обука чланова ОЦД са приоритетним потребама
- Недовољно развијени капацитети запослених и чланова у домену аплицирања и управљања пројектима

Ово истраживање показује да постоји изражено интересовање чланова и активиста ОЦД за унапређењем знања у области пројектног менаџмента.

Постоји неуједначеност у процени тренутног стања ОЦД у Крагујевцу. Квалитет међусобне сарадње организација се процењује боље у односу на квалитет сарадње организација и локалне самоуправе.

Резултати истраживања показују и да постоји велика неуједначеност у учесталости промовисања активности организација.

Иако у свом раду наилазе на бројна ограничења, ОЦД ипак остварују значајан допринос у побољшању квалитета живота својих циљних група а тиме доприносе и унапређењу локалне заједнице, о чему сведоче резултати великог броја реализованих пројеката.

Обезбеђење одрживости организација цивилног друштва се види у унапређењу знања и вештина људских ресурса у ОЦД, у институционализацији односа између цивилног, јавног и профитног сектора, комерцијализацији неких активности ОЦД, њиховом умрежавању и активном учествовању у креирању и реализацији локалних акционих планова.

Према процени грађана са једне стране постоји позитивна оцена рада ОЦД, али са друге стране истичу да би њихове активности могле бити још видљивије кроз чешће медијско презентовање. Грађани препознају допринос ОЦД јавном интересу, а у рад ОЦД спремни су да се укључе, најчешће, као повремени сарадници и волонтери.

3. ВРЕДНОСНА ПЛАТФОРМА

Оно што крагујевачки ОЦД сектор, као централни део цивилног сектора овог региона види као свој крајњи циљ уз пут и начине остваривања истог, прожето је вредностима које су садржане у самој његовој бити и сврси постојања. Велики део тих вредности је садржан у обавезним и прихваћеним начелима локалне самоуправе града Крагујевца (Закон о локалној самоуправи, Етички кодекс понашања локалних функционера), државе Србије (Устав Републике Србије) и прихваћеним међународним документима (Универзалној декларацији о људским правима УН).

Међутим, да би опште вредности биле применљиве, ми сматрамо да је поред деловања локалних и јавних институција, неопходан и активан грађански ангажман. Јер, само се активном сарадњом представника репрезентативне (извршни органи локалне самоуправе изабрани као репрезенти политичких организација на локалним изборима) и партиципативне демократије (представници ОЦД који делују за опште добро заједнице) могу остварити декларисане вредности попут: слободе, једнакости, равноправности, поштовања људских права, социјалне правде или очувања природне средине.

Визија, мисија и циљеви развоја грађанског сектора у Крагујевцу су били и једна од тема фокус групе реализоване са представницима репрезентативних ОЦД Крагујевца током истраживања спроведеног за потребе ове Стратегије, као и упитника који су се користили приликом сагледавања ставова локалног цивилног сектора о питањима – где се видимо као сектор у датом периоду, чему тежимо и како да остваримо своје идеје.

3.1. Визија развоја цивилног сектора града Крагујевца

Наша визија је: *Крагујевац има развијен цивилни сектор који у равноправном партнерству са локалном самоуправом решава проблеме грађана/ки и унапређује квалитет живота у локалној заједници.*

Ни сам град, ни сам цивилни сектор нису виртуелне творевине, него састављени од људи који су активни, било као појединци, било као чланови ОЦД или ширег, грађанског сектора. Зато је и основа визије заправо стални, двосмерни и равноправни однос институција власти као сервиса грађана и с друге стране, активних појединаца који се укључују у стратешко планирање и сам развој локалне заједнице. На тај начин, који подразумева принцип «једнаких права и могућности за све» (а посебно рањиве и/или стратешке друштвене групе попут младих, ОСИ, жена...), цивилни сектор ће моћи да утиче на промене, али тек и када се сам промени и тако постане утицајан и друштвено прихваћен, како у граду, тако и у држави и региону. И када сваки двестоти грађанин буде активни члан неке од ОЦД, сваки десети грађанин буде волонтер једне или више ОЦД, а сваки грађанин буде упознат са радом и значајем цивилног сектора.

3.2. Мисија развоја цивилног сектора града Крагујевца

У нашој мисији, грађански сектор Крагујевца промовише и развија вредности демократије, владавине права, мултикултуралности, родне равноправности и толеранције и филантропије преко активних појединаца и неколико десетина активних организација грађанског друштва (од којих трећину чине новоформиране организације), изворних програмских асоцијација - платформа цивилног сектора (које директно сарађују са сличним регионалним и међународним платформама), локалног ресурс центра и “ОЦД инкубатора” и Локалног фонда за развој сектора при локалној самоуправи, а у партнерству са јавним и профитним сектором локалне заједнице.

Кључна вредност на путу остварења визије развијеног грађанског сектора Крагујевца би требало бити – солидарност. И то не само унутар самих ОЦД или унутар цивилног сектора, као нити само унутар међусекторске сарадње, већ солидарност у најширем могућем смислу. Јер без њене промоције, али и рада по њеном принципу, биће доведен не само опстанак ОЦД, него и саме локалне заједнице.

Кључна одредница мисије је стварање услова за појаву новог, тзв. “трећег таласа ОЦД” у Крагујевцу. Ако под првом развојном фазом подразумевамо период деведесетих, када су се уз постојеће тзв. “друштвене организације” први пут појавиле ОЦД какве их данас препознајемо у модерном смислу, а како је друга фаза развоја везана за период након политичких промена у 2000. години, нови, “трећи талас” би подразумевао ОЦД које ће бити највише сличне типу модерних организација у развијеним демократским земљама. Те ОЦД ће уз традиционалне карактеристике сектора, пре свега бити окренуте ка пружању социјалних и других јавних услуга, умрежавању кроз секторске платформе и јаком партнерству са сектором у региону и ЕУ. Израдом, усвајањем и применом ове Стратегије, није могуће створити поменуте нове ОЦД, али је могуће створити услове и неговати околности, да се у дугорочном процесу оне и појаве.

Кључни услов за примену Стратегије развоја грађанског сектора је институционализација међусекторске сарадње, у нашем случају, две врсте односа: грађанског и јавног сектора с једне, као и грађанског, односно – непрофитног и профитног сектора са друге стране. Први однос је већ институционализован³ одлуком Скупштине града Крагујевца да подржи изворну иницијативу локалних ОЦД да се донесе Стратегија и њеним усвајањем. За утемељење друге врсте односа, потребно је да се остваре и екстерни услови, попут промена у фискалној политици, као и дугорочнији, који се односи на подизање свести у вези друштвено одговорног пословања. У сваком случају, институционализација ових односа ће допринети остварењу две врсте стратешких одредница развоја ОЦД – одрживости и угледа. Формални методи финансирања јавног сектора и подршка профитног сектора, водиће бољој одрживости ОЦД, а званично прихватање ОЦД као равноправног партнера, пружиће и могућности ка мењању слике ОЦД у јавности.

³ Видети под “Увод”, трећи пасус

4. СТРАТЕШКИ ПРАВЦИ РАЗВОЈА

4.1. Стратешки/општи циљеви

Општи циљ Стратегије је да се створе услови за развој заједнице у којој грађани и организације цивилног друштва, у сарадњи са другим секторима, активно, равноправно и одговорно, на начелима одрживог развоја и деловања за опште добро, учествују у стварању богатијег друштва и стварању подједнаких услова за све грађане.

Да би се то постигло, потребно је да сви учесници у друштву прихвате и примењују заједничке вредности демократије, које су утемељене на друштвеним променама, сарадњи, отворености, солидарности, социјалној правди и социјалној кохезији, јавности рада, личној одговорности, учешћу у одлучивању, уважавању личних особина и различитости, самоорганизовању, учењу и усавршавању и слободној информисаности.

На основу истраживања локалног грађанског сектора, крагујевачке ОЦД су дефинисале и будуће стратешке, односно опште циљеве развоја:

1. *Изградња функционалних механизма за одрживост локалних ОЦД.*
2. *Изградња и јачање капацитета локалних ОЦД.*
3. *Јачање унутарсекторске и међусекторске сарадње на локалном нивоу.*
4. *Повећање видљивости и значаја улоге ОЦД међу грађанима и другим јавностима у локалној заједници.*
5. *Промоција традиције грађанског друштва, доброчинства и задужбинарства.*

У оквиру испуњавања стратешких праваца развоја грађанског сектора, посебна пажња ће се усмерити на: јачање грађанске свести, повећање сензибилитета људи у заједници за помоћ и самопомоћ, јачање грађанског активизма међу младима, развој и унапређење демократије, промоцију људских права и слобода, родне равноправности, заштите животне средине и одрживог развоја, борбу против корупције, развој неформалног образовања, унапређење културе и јачање непосредне комуникације са грађанима, како би са ОЦД и другим секторима побољшали квалитет живота у локалној заједници.

4.2. Оперативни/Специфични циљеви

Истраживање реализовано за потребе израде Стратегије, кроз фокус групу са представницима репрезентативних ОЦД и истраживање путем упитника, дефинисало је и оперативне, односно специфичне циљеве, који су повезани са претходно наведеним стратешким циљевима. Оперативни циљеви развоја крагујевачког цивилног сектора (у односу на представљене стратешке циљеве) су:

I. Изградња функционалних механизма за одрживост локалних ОЦД.

- 1. Отварање посебне буџетске линије за трајно финансирање активности ОЦД у оквиру локалног буџета путем редефинисања тзв. «линије 481».*
- 2. Успостављање и поштовање транспарентности конкурсних процедура за доделу средстава ОЦД из локалног буџета.*
- 3. Формирање Фонда локалне заједнице за финансирање ОЦД, уз подршку локалне самоуправе и других потенцијалних извора финансирања.*

II. Изградња и јачање капацитета локалних ОЦД.

- 1. Оснивање Ресурс центра за подршку развоју капацитета ОЦД.*
- 2. Обезбеђење техничких услова за рад «ОЦД инкубатора»⁴.*
- 3. Отварање, прилагођавање и ревитализација адекватних јавних простора за наменско коришћење од стране ОЦД.*
- 4. Организовање различитих обука и тренинга за подизање капацитета чланова ОЦД.*

III. Јачање унутарсекторске и међусекторске сарадње на локалном нивоу.

- 1. Промоција примера добре праксе унутарсекторске и међусекторске сарадње.*
- 2. Успостављање партнерстава у решавању проблема који доприносе јавном интересу.*
- 3. Иницирање и развијање заједничких пројеката који доприносе јавном интересу, а са којима би ОЦД аплицирале код различитих фондера.*
- 4. Промовисање унутарсекторске солидарности.*
- 5. Институционализација односа јавног, профитног и непрофитног сектора.*

⁴ «ОЦД инкубатор» би представљао центар у оквиру постојећих јавних простора града Крагујевца, где би се путем јавног конкурса омогућило, пре свега новим ОЦД, да по стимулативним условима развију своје капацитете у одређеном периоду и потом препусте место другим ОЦД.

IV. Повећање видљивости и значаја улоге ОЦД међу грађанима и другим јавностима у локалној заједници.

1. *Промоција грађанског активизма и волонтеризма.*
2. *Организовање заједничких акција које доприносе промоцији ОЦД кроз коришћење услуга Ресурс центра.*
3. *Јачање сарадње са медијима.*
4. *Промоција вредности грађанског друштва.*

V. Промоција традиције грађанског друштва, доброчинства и задужбинарства.

1. *Промовисање искустава задужбинарства из традиције Града Крагујевца.*
2. *Установити Годишњу награду за доброчинство за појединце и профитни сектор.*

5. СТВАРАЊЕ ПОДСТИЦАЈНОГ ОКРУЖЕЊА ЗА РАЗВОЈ ЦИВИЛНОГ СЕКТОРА

Главни продукт израде и примене Стратегије би управо требало бити подстицајно окружење за развој цивилног сектора у Крагујевцу, а његово стварање би требало гледати много шире од саме “ОЦД призме”, јер оно залази у области попут друштвеног и економског развоја средине. Развијено цивилно друштво одсликава и развијену демократију, економију, културу, образовање и уопште представља један од сигурних показатеља општег напретка.

Без обзира да ли је сарадња јавног и цивилног сектора иницирана “са врха” (од стране државе) или “из базе” (од стране самих ОЦД), битни су њени циљеви и продукти. Такође, битно је напоменути и да многи предложени модалитети сарадње који ће бити представљени, не искључују једни друге, већ би управо требало да се допуњују, што важи и за неке нове облике, до којих се може доћи у току саме примене Стратегије.

У формирању повољних услова за развој цивилног сектора, неопходно је створити следеће институционалне елементе на локалном нивоу.

5.1. Канцеларија за сарадњу са ОЦД града Крагујевца

Један од основних видова сарадње локалне самоуправе и ОЦД је стварање посебне целине у оквиру управе града Крагујевца која ће се бавити развојем цивилног сектора. У протеклом периоду, било је позитивних покушаја од стране локалне самоуправе у смислу делегирања одређених запослених лица која су се делимично бавила развојем ОЦД, али осим вођења евиденције ОЦД и административног прослеђивања активности међународних организација и фондација и других ОЦД ка локалном сектору, нису забележене озбиљније активности. Зато би у формирању будуће Канцеларије, требало користити позитивна искуства из ЕУ, региона⁵ и са националног нивоа⁶, али и применити локалне специфичности, дефинисане средином и посебним развојим целинама ове Стратегије.

Препоруке за формирање и активности Канцеларије би биле следеће:

- Канцеларија нема обележја посебног правног лица, нити преузима већ развијене методе комуникације и добре сарадње ОЦД са појединим ресорима (управама) локалне самоуправе које су већ у току (социјална питања, култура, екологија...). С друге стране, такве целине градске управе би требало да у сарадњи са Канцеларијом заједнички развијају мере и активности сарадње са ОЦД, како не би долазило до преклапања активности, надлежности и осталих “шумова у комуникацији” који могу пружати лошу слику у јавности о међусекторској сарадњи.
- Канцеларија се формира у оквиру постојећих јавних простора града Крагујевца и град Крагујевац обезбеђује несметане услове за њен рад. Просторије Канцеларије ће

⁵ Уред Владе Републике Хрватске за сарадњу са удругама

⁶ Канцеларија за сарадњу са цивилним друштвом при Влади Републике Србије

користити за рад и Савет ОЦД града Крагујевца и Ресурс центар ОЦД у оквиру својих дефинисаних активности.

- Програм активности Канцеларије доноси Савет ОЦД у октобру месецу за наредну годину.
- Канцеларију води лице (координатор, секретар, директор) стално запослено при градској управи, пожељно, са правним образовањем и дугогодишњим искуством у раду са ОЦД, а пожељна је и стручна помоћ (секретар, административно-финансијски менаџер) другог лица, такође стално запосленог при градској управи (економског смера) или других стручних лица из појединих градских служби.
- Активности Канцеларије су:
 - Иницирање сарадње и дијалога са цивилним сектором о питањима од јавног значаја;
 - Логистичка подршка телима локалне самоуправе у питањима развоја цивилног друштва;
 - Координација и повезивање иницијатива и активности везаних за развој цивилног друштва између међународног, националног и локалног нивоа;
 - Иницирање посебних локалних прописа и аката намењених развоју цивилног сектора;
 - Менаџмент конкурса за подршку из градског буџета активностима ОЦД од јавног интереса за град Крагујевац и новим ОЦД и менаџмент тзв. "Потпорних буџетских фондова"⁷ из градског буџета;
 - Подршка јачању капацитета ОЦД путем прикупљања и дистрибуирања информација од значаја за ОЦД; организовањем радионица, тренинга, округлих столова, дебата и конференција; објављивањем публикација и изработом и одржавањем наменских веб портала у сарадњи са Ресурс центром ОЦД.

⁷ Потпорни буџетски фондови су намењени кофинансирању пројеката ОЦД од ширег, јавног значаја, превасходно из фондова ЕУ, где је обавезно учешће од 10% до 20% из других извора.

5.2. ОЦД Савет

Савет ОЦД је консултативно тело састављено од представника јавне управе и ОЦД, које ће се бавити свим питањима од интереса за рад цивилног сектора. Савет ОЦД ће се формирати од једанаест чланова (девет представника репрезентативних⁸ локалних ОЦД и два представника локалне самоуправе). Представнике ОЦД ће предлагати чланови Платформе за развој грађанског сектора Крагујевца и Шумадије⁹, док ће представнике локалне самоуправе бирати Градско Веће. Чланови Савета имају мандат од четири године, уз могућност реизбора. Рад у Савету ОЦД је волонтерска функција, уз могућност покривања трошкова стручног рада (истраживање, евалуација, консалтинг, едукација...). Одлуку о формирању ОЦД Савета и именовању чланова доноси Градско веће на предлог Савета за израду Стратегије и других овлашћених предлагача. Савет ОЦД редовним годишњим извештајем, обавештава јавност о својим активностима у претходној години. Савет ОЦД има координатора и заменика (који се бира из редова чланова), који су дужни да оперативно руководе активностима.

Активности Савета ОЦД ће између осталих бити:

- Примена и евалуација Стратегије развоја грађанског сектора и филантропије Крагујевца,
- Иницирање, израда и примена других јавних политика везаних за развој цивилног сектора,
- Креирање програмске политике и давање логистичке подршке Канцеларији за сарадњу са цивилним сектором града Крагујевца.

5.3. ОЦД Ресурс центар

Ресурс центар ОЦД Крагујевца је облик стручне подршке цивилном сектору града Крагујевца, који ће, у складу са препорукама Стратегије, радити на развоју капацитета ОЦД Крагујевца у сарадњи са Канцеларијом за сарадњу са цивилним сектором града Крагујевца и Саветом ОЦД. Послове Ресурс центра, поред стручних лица из Канцеларије и Савета, може на предлог истих обављати и репрезентативна локална ОЦД или стручна лица из земље и света, путем јавног конкурса, који расписује Канцеларија.

⁸ Под појмом “репрезентативних ОЦД” подразумевају се локалне ОЦД са искуством од пет до десет година рада и најмање пет реализованих пројеката од јавног значаја, које својим кредибилитетом и експертизом могу допринети развоју цивилног сектора.

⁹ Платформа за развој грађанског сектора Крагујевца и Шумадије је настала у фази израде Стратегије и њу чине ОЦД које су покренуле иницијативу (Миллениум, Школа мира, РИЦ, Сунце, Женска мрежа, Слога, Еко-нец, Викторија, Удружење параплегичара Шумадије), као и оне које су се истој прикључиле потписивањем Меморандума.

Активности Ресурс центра су представљене у оквиру активности Канцеларије (где ће се и одвијати): Подршка јачању капацитета ОЦД путем прикупљања и дистрибуирања информација од значаја за ОЦД; Организовање радионица, тренинга, округлих столова, дебата и конференција; Објављивањем публикација и израда и одржавање наменских веб портала.

5.4. Конкурс за финансирање активности ОЦД из градског буџета

Осим што је реч о доброј пракси у смислу јавне подршке активностима грађанског сектора, буџетско финансирање активности ОЦД од јавног интереса је и законска обавеза¹⁰.

Пре установљења редовног годишњег конкурса за финансирање активности ОЦД које су од јавног значаја за град Крагујевац, потребно је од стране Савета ОЦД покренути иницијативу за диверзификацију буџетских линија, а на основу препорука иницијативе¹¹ коју су покренули Центар за развој непрофитног сектора из Београда и Транспарентност Србија са групом ОЦД из Србије. Кључни део ове иницијативе је преименовање или назнака дистрибуираних средстава са тзв. “линије 481” – дотације невладиним организацијама у “дотације ОЦД/НВО”, “дотације осталим непрофитним организацијама” и “дотације - ... спортским друштвима, синдикатима, верским заједницама...”. Осим што се уноси забуна у широј јавности (јер под појмом “невладине организације” обично се подразумевају класичне ОЦД, а не и спортска друштва и савези, верске заједнице и синдикати, који се такође финансирају из ове буџетске линије), то је и законски неприхватљиво, јер су ови субјекти и легислативно уређени различитим законима (Закон о удружењима, Закон о спорту, Закон о верским заједницама...).

На предлог Савета ОЦД, до месеца новембра, а на основу информација из надлежних тела о пројектованим средствима за наредну годину, плану активности и приоритетима других сектора локалне самоуправе, одређује се висина средстава за финансирање пројеката ОЦД, као и приоритетне области остваривања циљева ОЦД и активности од јавног значаја, које ће бити подржане.

Препорука је да се за финансирање пројеката ОЦД користе средства у износу од 1% градског буџета за претходну годину. На предлог Савета ОЦД, Градско веће ће објавити, најкасније до почетка децембра месеца, конкурс за пројекте ОЦД од јавног интереса за наредну годину.

Конкурс би требало да има најшире могуће облике партиципације и да право учешћа не буде ограничено следећим факторима:

- Територијална припадност (право учешћа би требало да имају и ОЦД које су регистроване да своју делатност обављају на територији коју покрива град Крагујевац и регион Шумадије, као и оне које су представништва разних ОЦД са националног и међународног нивоа),

¹⁰ Члан 38, Закон о удружењима, Србија, 2009.

¹¹ Иницијатива за измену и допуну члана 14. Правилника о стандардном класификационом оквиру и контном плану за буџетски систем, група ОЦД, Београд, 01.април, 2010.

- Временско искуство рада (право учешћа би требало да имају и новоосноване ОЦД и оне са дужим радом иза себе),
- Формални облик рада (право учешћа ће имати и формално регистроване ОЦД по новом Закону о удружењима, као и неформалне групе које немају својство правног лица).

Једини лимитирајући фактори би се односили на:

- Сукоб интереса (ОЦД чији представници партиципирају у Савету, не могу учествовати на конкурс директно – као носиоци пројекта или индиректно – као партнери; На конкурс не могу учествовати ни ОЦД које се финансирају по «аутоматизму» на основу појединих посебних одлука надлежних органа или тела локалне самоуправе, као ни стратешке ОЦД појединих управа или сектора локалне самоуправе које се такође финансирају на основу посебних одлука),
- Обавезну локалног или формалног партнерства (ОЦД које немају регистровано седиште у Крагујевцу, као и неформалне групе цивилног сектора, имају обавезу да као партнера у пројекту имају формално регистровану ОЦД из Крагујевца).

Савет ОЦД ће, у сарадњи са Канцеларијом за сарадњу са цивилним сектором, припремити текст конкурса, јединствени пројектни образац, промовисати конкурс и одабрати најбоље пројекте водећи рачуна о квалитету и приоритету пројекта, заступљености различитих циљних група и упутити их Градском већу на разматрање и усвајање. Резултати конкурса ће бити објављени до половине јануара, наредне године. По овлашћењу, члан Градског већа задужен за сарадњу са удружењима вршиће потписивање уговора са ОЦД чији пројекти су одобрени. Савет и Канцеларија ће такође и вршити послове евалуације пројектних активности и о томе обавестити надлежно тело локалне самоуправе.

5.5. Посебне буџетске линије за стратешке ОЦД појединих управа или сектора локалне самоуправе

Под термином “стратешких ОЦД за поједине управе или секторе локалне самоуправе” мисли се на ОЦД које се дуго година баве, првенствено социјалним питањима (ОСИ). Њихово финансирање је у овом случају предвиђено другим Закономима, на која се ова Стратегија не односи и који долазе из социјалног сектора.

Међутим, оваквим директним финансирањем њихових услуга, не може се направити дискриминација према осталима, а поготово новим ОЦД, које се такође баве истим областима. То значи да и остале ОЦД имају исто право да конкуришу за финансирање по поменутих буџетским линијама, а поменуте “стратешке ОЦД” не смеју користити и директно финансирање и пројектно финансирање.

5.6. Суфинансирање пројеката ОЦД (“Потпорни буџетски фонд”)

Трендови цивилног сектора, у време израде Стратегије, неминовно су довели до донаторских циклуса у коме се претпостављају потенцијално велики фондови који захтевају обавезно суфинансирање а што се посебно односи на развојне фондове ЕУ у оквиру процеса европских интеграција. Како се ради о пројектима од ширег интереса по локалну заједницу, а како је њихов менаџмент отежан износом средстава која су неопходна за учешће апликаната из ОЦД у њима, неопходно је формирати неку врсту посебних буџетских извора из постојећег градског буџета, који би били намењени менаџменту тзв. ЕУ пројеката у локалној заједници или региону.

Препорука је да се оснује тзв. “Потпорни буџетски фонд”, који би био намењен суфинансирању пројеката ОЦД од ширег, јавног значаја, превасходно из фондова ЕУ, где је обавезно учешће од 10% до 20% из других извора, а и који би такође служили и као “премошћавајући фондови” за успешну имплементацију (средства из ЕУ извора се обично исплаћују у висини од 80%, да би остатак био исплаћен по успешном окончању пројекта, уз услов да се иста пројектована сума мора утрошити за време трајања самог пројекта).

“Потпорни буџетски фонд” би имао следеће карактеристике:

- Овај фонд није посебан фонд, него се на предлог Савета ОЦД и Канцеларије за сарадњу са цивилним сектором, а уз одлуку Градског већа, у периоду редовног планирања буџета за наредну годину (последњи квартал) пројектује део средстава (у износу до 20%) из тзв. “линије 481” – намењен за финансирање пројеката ОЦД од јавног интереса или из других буџетских линија (развој екологије, социјална питања, рурални развој...) при одређеним секторима локалне самоуправе, који ће се користити у сврху суфинансирања пројеката ОЦД од ширег интереса из фондова ЕУ.
- Како је и циклус конкурса из средстава ЕУ периодичан, тако и за ову врсту коришћења средстава из градског буџета неће бити одређено време конкурсисања, већ ће, заинтересоване ОЦД, на основу појединачних захтева (на обрасцу који ће одредити Канцеларија и Савет ОЦД) аплицирати код истих тела, која ће давати препоруку Градском већу за издавање уверења о потенцијалном суфинансирању одређених средстава, које се може користити при самој апликацији.
- У случају позитивне апликације ОЦД, обавештава се Канцеларија за сарадњу са цивилним сектором, која врши менаџмент поменутих средстава (исплату, мониторинг и извештавање) и о томе обавештава Савет ОЦД и Градско веће.
- Ова средства могу користити само ОЦД које су регистроване на територији града Крагујевца и са искуством у менаџменту пројеката из фондова ЕУ.

5.7. Употреба јавних простора

Канцеларија за сарадњу са цивилним сектором ће, у сарадњи са Саветом ОЦД, а на основу потребе да се јавни простори града Крагујевца, сходно имену и намени учине доступним и ОЦД, покренути иницијативу за институционализацијом конкурса за уступање адекватних јавних простора за активности ОЦД под стимулативним условима, као и појединачних иницијатива за ревитализацијом јавних простора од стране ОЦД.

За употребу јавних простора од стране ОЦД, неопходно је да Канцеларија и Савет ураде следеће кораке:

- Израда списка расположивог јавног простора града Крагујевца,
- Анализа и редеофинисање употребе¹² јавног простора који већ користе организације грађанског друштва да би све ОЦД имале једнаке права и шансе за коришћење истих,
- Менаџмент јавног конкурса за уступање расположивог и адекватног јавног простора ОЦД (из две категорије: “ОЦД инкубатори” и ревитализовани простори)
- Евалуација ефеката употребе јавних простора по развој ОЦД.

5.7.1. “ОЦД инкубатор”

Категорија коришћења јавног простора у оквиру тзв. “ОЦД инкубатора”, односи се на могућност коришћења селектованог, адекватног и расположивог јавног простора од стране ОЦД по стимулативним условима, на основу јавног конкурса. Стимулативни услови се односе на симболичну цену закупа простора (на пример: 1 евро у динарској противвредности по квадратном метру) или плаћање текућих трошкова одржавања. Након одређеног временског периода (од две године), ОЦД корисник ће препустити простор наредној ОЦД која је испунила услове предвиђене конкурсом. Услови ће претпоставити да ОЦД остварује пројекте од ширег интереса за локалну заједницу у предвиђеном периоду, а ближе ће их утврдити Канцеларија и Савет ОЦД.

5.7.2. Ревитализација јавних простора

Категорија потенцијалних јавних простора који су могући за ревитализацију и стављање у намену, подразумева посебне апликације ОЦД, које изискују пре свега обезбеђену екстерну подршку у виду средстава за реконструкцију и адаптацију селектованих, адекватних и расположивих јавних простора. Апликација заинтересоване ОЦД се подноси директно Канцеларији и Савету ОЦД, који је прослеђују Градском

¹² Део постојећих јавних простора већ користе претежно тзв. друштвене организације на основу ранијих одлука органа локалне самоуправе.

већу и дају подршку овим иницијативама. Локална самоуправа може учествовати партнерски у пројектима ревитализације, а фактори попут обима реконструкције, значаја (културно-историјског) простора и његове будуће намене, као и висине обезбеђених екстерних средстава, утицаће на трајање коришћења (у овом случају бесплатног) ревитализованог јавног простора од стране ОЦД, која га је “оживела”.

5.8. Иницирање преузимања одређених јавних услуга од стране ОЦД

Како се у данашње време све више намеће потреба за сарадњом и партнерством у многим областима и сектор јавних услуга, које су иначе у домену надлежности локалне самоуправе, постаје место за употребу ресурса цивилног сектора у смислу подизања квалитета живота у локалној заједници. Као што постоје тенденције да поједине јавне услуге (нпр. попут комуналних) преузме профитни сектор од локалне самоуправе, требало би развијати и подржавати и иницијативе да се одређене постојеће, али и нове јавне услуге (пре свега из социјалне области, али и из културе, информисања, заштите животне средине, образовања...) препусте репрезентативним ОЦД, које су у поменутом домену већ оствариле видљиве резултате. Конкретно би то значило, да ће на основу иницијативе самих ОЦД и локалне самоуправе или путем јавног конкурса, на основу дугогодишњих уговора, бити финансиране из јавних средстава активности ОЦД у оквиру поменутих услуга. Најбољи пример за то је “Сигурна кућа за жртве насиља у породици” у Крагујевцу, коју као самостални пројекат (инициран прво од ОЦД Алтернативни круг), а сада и као финансирану јавну услугу од стране локалне самоуправе, води ОЦД “Оаза сигурности”.

5.9. Развој непрофитног предузетништва (социјалне економије)

Обављање привредних делатности у циљу самофинансирања активности од стране ОЦД, не само што је некадашња, а и актуелна¹³ законска погодност, него и један од његових главних извора финансирања у модерним друштвима. Ако се зна да цивилни сектор у развијеним земљама запошљава велики број људи и на тај начин и индиректно решава, по наше поднебље стратешко питање незапослености, онда би требало и наћи начина да се сви облици тзв. непрофитног предузетништва стимулишу, као и остале предузетничке иницијативе из профитног сектора. Стога је препорука да Градско веће, у оквиру својих мера за подстицај предузетништва, оформи и посебан сегмент за подршку развоју истог код ОЦД или им обезбеди друге олакшице у оквиру својих надлежности.

¹³ Члан 37. Закон о удружењима, Србија, 2009.

6. МЕЋУСЕКТОРСКА САРАДЊА И ЊЕН РАЗВОЈ

На основу резултата истраживања цивилног сектора у Крагујевцу на тему међусекторског партнерства (више у додатку 1. Стратегији), издвајају се следеће препоруке.

6.1. Препоруке за развој међусекторске сарадње

- Пре свега је потребно промовисати идеју међусекторских партнерстава у Крагујевцу, уз промовисање самих ОЦД, али и компанија које испољавају друштвену одговорност (годишња награда за добротворство). Неопходно је и едуковати запослене у јавном и профитном сектору о потреби међусекторске сарадње и значају ОЦД, али и саме ОЦД о потенцијалним модалитетима сарадње. Потребно је развити свест да ни један од три сектора - јавни, цивилни или пословни, не може појединачно да одговори кључним друштвеним изазовима који се пред њих постављају и да појединачно немају довољно ресурса, капацитета, знања и могућности да самостално решавају проблеме.

- Резултати истраживања показују да је имиџ ОЦД код изабраних интересних група у несразмери са очекивањима која те групе имају од цивилног сектора, као и од предложених модела сарадње. Као позитиван тренд препознајемо различите партнерске облике и сарадњу на пројектима који су од великог значаја за даљи развој заједнице и земље, односно у пројектима европских интеграција. Изузетно је значајно што јавни, али и профитни сектор процењује да су ОЦД њихова врата у Европску Унију и што су им потребна знања и вештине представника цивилног сектора. Зато су европске интеграције као тема, а знања и вештине као ресурс, полазна основа за развој међусекторске сарадње.

- С друге стране, саме ОЦД би требало да осмисле начине и фокусирају се да њихов имиџ буде у складу са очекивањима које интересне групе из других сектора имају према њима. Другим речима, треба да направе што реалнији баланс између имиџа и очекивања, али и да нађу начине да одговоре на снимљену количину и врсту потреба својих партнера.

- Поред већ активних модела сарадње ОЦД са локалном самоуправом, попут учешћа представника цивилног сектора у разним саветодавним телима (Одбори, Савети, Комисије...) или потенцијалних нових форми (акредитовани представници ОЦД на седницама Градског већа – тзв. «празна столица» или «слободна столица»¹⁴), неопходно је институционализовати праксу консултација са ширим телима (Платформе ОЦД, мреже, асоцијације) или стручним ОЦД при стратешким одлукама које се тичу локалне заједнице.

7. ОДРЖИВОСТ ГРАЂАНСКОГ СЕКТОРА

¹⁴ Институција «празне или слободне столице» је коришћена у појединим локалним (Србија) или националним парламентима (Црна Гора) као вид повећања учешћа грађана у одлучивању, а представља могућност да изабрани представници ОЦД учествују у покретању иницијатива и расправама о питањима од јавног значаја, али без могућности одлучивања.

Јединствена и опште прихваћена дефиниција одрживог развоја не постоји, међутим, постоји сагласност и свест о потреби увођења овог концепта. Одрживи развој јесте развој који задовољава потребе садашњице, а да не доводи у питање способности будућих генерација да задовоље своје потребе.¹⁵

Одрживи развој једног друштва почива на четири стуба: економском, социјалном, културном и животној средини. Одрживи развој могућ је само када су сва четири елемента развоја заступљена и подједнако важна. Стратегија одрживог развоја Републике Србије, која се заснива на ова четири ступца, препоручује, у смислу одрживости и сарадњу институција и ОЦД.

Одрживост ОЦД је тема о којој се све више и то са разлогом говори. Економска криза је оставила последице на развој и опстанак удружења. Посебно су угрожене локалне организације са малим бројем чланова и недовољно изграђеним капацитетима. Управо те ОЦД, требало би да препознају одрживост, као инструмент о коме се мора мислити континуирано.

У оквиру овог стратешког документа одрживи развој ОЦД је стратешки циљ. Како би се овај циљ постигао потребно је да постоји: повољно законско окружење, анализа потреба ОЦД, пружање услуга ОЦД, развијање капацитета ОЦД, размена информација, стратешко партнерство на свим нивоима, коришћење заједничких ресурса, коришћење буџетских извора средстава и партнерство с владом, изградња стандарда за доделу и коришћење средстава и Едукован и социјално опредељен профитни сектор.

7.1. Препоруке за развој одрживости ОЦД

1. Све заинтересоване стране укључити у креирање и развој сектора;
2. Повећати капацитете самих организација и заинтересованих страна;
3. Умрежавати ОЦД сектор ради заједничког учешћа на јавним конкурсима;
4. Повећати професионализам организација;
5. Развијати унутар секторске партнерске односе;
6. Развијати спектар услуга којима ће се ОЦД бавити профитабилно;
7. Акредитовати програме едукације код надлежних министарстава (пре свега - науке и просвете), како би већи број грађана похађао едукације;

¹⁵ Једна од најразумљивијих дефиниција одрживог развоја, извор: Википедиа

8. У циљу унутрашње одрживости, развијати моделе за повећање инфраструктуре и улагање личних ресурса чланова у организацију;
9. Оспособити бар по једног представника ОЦД за писање и управљање пројектима;
10. Повећати видљивост организација кроз плански вођене активности и бољу сарадњу са медијима и грађанима;
11. Радити на умрежавању медија и ОЦД;
12. У претходне активности укључити грађане - кориснике и већи број чланова самих организација;
13. Побољшати имиџ организација;
14. Анимирати грађане и подстицати активизам;
15. Радити на изналажењу путева који ће дати повластице пословном сектору, као потенцијалном извору донација ОЦД;
16. Побољшати повезаност пословног и непрофитног сектора;
17. Креирати подстицајно окружење у циљу међусекторских партнерстава;
18. Користити расположиви законски оквир за развијање нових модела финансирања.

8. ПОДИЗАЊЕ КАПАЦИТЕТА И РЕСУРСА

Под појмом капацитета ОЦД подразумевају се превасходно следеће форме: људски, административно-технички и финансијски.

У постављању приоритета наведених капацитета, људски ресурси ОЦД су на првом месту, јер када су они развијени, развиће се и остали (административно-технички и финансијски) капацитети, а ако је ситуација обрнута, често долази до слабљења, па и престанка са радом ОЦД. Наведено се и показало у пракси у Крагујевцу, јер све дугогодишње, искусне и кредибилне ОЦД, управо су имале на првом месту развој људских капацитета, који су потом развили и остале (канцеларијски и простор за рад, техничка опрема, стално финансирање активности). У ретким случајевима (најчешће када су међународни донатори имали намеру да у оквиру појединих програма “одозго” развијају сектор), обезбеђивање стартних капацитета у административно-техничком и финансијском смислу, није истовремено довело и до јачања људских ресурса, тако да су се исти покушаји убрзо завршавали по престанку извора финансирања.

8.1. Мере за развој капацитета и ресурса

Подизање капацитета и ресурса ОЦД ће се обављати у оквиру нових развојних тела дефинисаних овом Стратегијом: ОЦД Ресурс центра (који ће спроводити активности) и «ОЦД инкубатора» као формалног места за развој сектора.

Повећање броја стално ангажованих, екстерно се може иницирати једино повољнијим законским условима за запошљавање у овој области (суфинансирање од стране појединих фондова, преузимање дела јавних услуга, стимулативном фискалном регулативом), а и то је ствар која зависи од процене самих ОЦД, јер пре свега не треба заборавити да се ради о добровољном и независном сектору, на кога не би требало да утичу закони попут тржишних, који су имаментни профитном сектору.

Тренинг тимови би пре свега требало бити створени на локалном нивоу, од искусних ОЦД које су већ дефинисане као тренерске ОЦД и ресурс центри, уз ангажовање екстерних стручњака. Све едукације би биле бесплатне, односно трошкови би били покривени пројектно, из локалних извора, док би ангажман екстерних стручњака био реализован преко међународних и државних донација.

ОЦД Ресурс центар би годишње доносио план и програм едукације, на основу дефинисаних потреба, пројектовао буџет, расписивао конкурс из локалних извора за пријаву локалних тренерских ОЦД, селектовао и вршио координацију и евалуацију едукативних активности.

9. РАЗВОЈ УГЛЕДА ГРАЂАНСКОГ СЕКТОРА

Само постојање ОЦД је везано за иницијативу да се ванинституционалним путем или у сарадњи са њима, задовоље одређене потребе и интереси делова заједнице, шире заједнице или самих чланова ОЦД који такође представљају део те локалне заједнице. Међутим, само решавање проблема (односно цео процес, укључујући идентификацију, осмишљавање методологије за решење, активности које се спроводе са циљем решавања и мерење учинка који се постигао) може се сагледати из више углова. Из угла ОЦД (идентитет) који реализују пројекте који задовољавају одређене потребе, односно решавају проблеме, односно из угла саме реалности (“излазна слика” – реални учинак) и угла грађана (имиц) који перципирају те активности директно (као корисници или учесници) или индиректно (путем медија или других комуникационих канала).

9.1. Препоруке за поправљање имица ОЦД

- Без обзира на финансијске потешкоће и увек присутну оскудицу, ОЦД морају улагати у свој углед и препознавање. Као прво, довољно је именовати особу, која ће у почетку обављати све ове послове самостално. Та особа мора бити универзална и врхунски професионалац свог посла, са јединим могућим задатком да унапреди и пошаље позитивну слику о својој ОЦД, али и самом сектору, спољном свету.
- ОЦД треба да граде сопствени идентитет и углед. У том циљу, треба да поседују своју интернет презентацију, на којој ће редовно ажурирати своје активности и материјале и јавност мора бити обавештена о постојању исте. Идентитет се може промовисати и другим промотивним техникама попут редовних саопштења за јавност или промотивним средствима попут – визит-карти, лифлета, беџева...).
- ОЦД морају у континуитету да мисле на своје кориснике, на своју циљну групу и њихове активности морају бити усмерене унапређењу положаја своје циљне групе. Само тако могу изградити видљивост и општу слику, да су нешто позитивно учиниле и урадиле за своју локалну средину. Како би активности биле делотворне, неопходно је да организације планирају и реализују акције, које ће бити предмет пажње шире друштвене заједнице. Битно је и то да се те акције одржавају у терминима, када се не преклапају са неким другим догађајима у граду, јер ће тада неизоставно бити „заборављене“ од медија. Све акције ОЦД морају бити пропраћене веома добрим и квалитетним материјалима за медије, који ће недвосмислено подупрети оно што се ради – подацима и чињеницама. То ће, не само новинарима, него и свима осталима, олакшати да, довољно добро и озбиљно схвате, чиме се баве ОЦД које организују неку акцију.
- Код одржавања својих акција, ОЦД морају бити доследне у односима са јавношћу. Ту упорност ће реализовати тако, што ће свима за које знају да су битни и важни јавити за своју акцију. Материјал за јавност мора опслуживати све од битног интереса (медије, институције, остале ОЦД, донаторе, особе из своје базе података), како пре акције (са обавештењем и позивом да се дође), тако и после акције (са извештајем о току и ефектима акције).

- Мали је број ОЦД у Крагујевцу које израђују планове медијске стратегије. Зато је важно да организације постепено уводе у своју праксу планирање медијске стратегије за неки дати период (шест месеци, годину дана или три године). Медијске стратегије су јако битне, јер на дужи рок могу да воде наглашеним променама у статусу и моћи друштвених група, као што су мањине, жене, особе са инвалидитетом, стари, омладина итд. Резултати у бављењу проблемима као што су насиље над женама, хомофобија, наркоманија, СИДА, заштита животне средине, могу се остварити само после добро осмишљених, дугих и континуираних кампања.
- ОЦД често посустају у сталном ангажману, у средини у којој делују. То често мења њихов углед у очима јавности. Да би се ово избегло, препоручује се њихов стални ангажман, било самостално (свака ОЦД понаособ) или преко мрежа или платформи ОЦД (људска права, култура, заштита животне средине, родна равноправност, особе са инвалидитетом, млади, мањине, борба против сиромаштва и друге). Једноставно, од ОЦД се очекује да имају свој став или да реагују у одређеним ситуацијама или догађањима у граду и земљи. Дакле, неопходно је избећи «невидљивост» локалног цивилног сектора у јавним пословима и бављењу друштвеним проблемима. Крагујевачке ОЦД морале би да реагују законски дозвољеним начинима (саопштењима, демантима, петицијама, акцијама и протестима) кад год је то неопходно, а нарочито код нарушавања угледа организација цивилног друштва у граду. Нико нема право да оспорава учешће ОЦД у јавним пословима и бављењу друштвеним проблемима.
- ОЦД у Крагујевцу би требало да повећају своје активности на лобирању за своје интересе и интересе свог сектора, увек и свако време. Лобирање мора бити усмерено на институције система и на коорпорације/привреду (бизнис сектор). На самим ОЦД остаје, за какав ће се вид лобирања одлучити, али је јако важно да га у континуитету реализују. Овде треба повести рачуна да се код успостављања сарадње, било са институцијама система или корпорацијама, не дозволи нарушавање већ постојећег угледа ОЦД.

9.2. Сарадња са грађанима

За поправљање имица сектора најважнија је сарадња са грађанима у локалној средини у којој организација делује, јер је већина ОЦД настала или као потреба грађана да се удруже у решавању одређених потреба или као одговор на потребе и проблеме грађана у одређеној средини. Успешна сарадња, не значи само да су грађани информисани о броју, типу и начину деловања организација из њихове средине, нити да су делимично укључени у поједине пројекте ОЦД, већ је вид сарадње који је од круцијалног значаја за одрживост сектора и поправљање имица сектора - активна укљученост грађана у рад организација. Од тога, колико се успешно грађани активирају у самим ОЦД зависи, не само одрживост и квалитет организација, већ и квалитет комплетног цивилног сектора и даљи развој демократичности једне средине или друштва.

Да би се грађани активно укључили у рад ОЦД, потребно је да се саме организације локализују и приближе грађанима. Односно да се «спусте» до нивоа насеља или месних заједница у којима живе њихове потенцијалне циљне групе. Кроз разговоре и истраживања потреба грађана треба развити одређене услуге и програме, а у развијању, прецизније, креирању услуга и програма, сами грађани треба да активно учествују.

У изабраним срединама треба континуирано промовисати програме, законе и прописе који су од важности за циљне групе, али и промовисати солидарност и емпатију са другим циљним групама. Тако ће грађани сазнати које им могућности пружа одређени пропис, која им права припадају по одређеним законима и шта је то, што могу добити од одређених ОЦД, пројеката и програма.

Добра идеја за кампање које за циљ имају промоцију солидарности и емпатије је да се раде у срединама које имају повећану осетљивост на одређене проблеме, јер су и сами грађани-становници, део неке маргинализоване групе и у самој кампањи треба да учествују представници циљне групе с којом треба да се развије емпатија и солидарност. Избегла и расељена лица, по природи проблема, боље разумеју бескућнике, сиромашне, незапослене и све који су изложени физичком насиљу.

9.2.1. Идентификуј, предложи и реши“ конкурс за грађан/ке и ОЦД

Интересантан приступ решавању проблема укључености грађана у рад и активности ОЦД, био би нека врста конкурса, на коме би грађани/ке одређене средине предлагали и сами бирали најакутнији проблем њиховог насеља и најједноставнији начин да се тај проблем реши. За решавање проблема био би обезбеђен новчани фонд из локалног буџета, а сами грађани/ке би на основу јасних пропозиција бирали најбоље решење, које могу понудити ОЦД, неформалне групе или јавне институције и организације. Гласање за најбоље решење било би транспарентно, а видљивост промене (конкретан резултат у насељу у коме живе и доказ да се слуша и уважава њихов глас) утицала би да се грађани све више укључују активно, како у живот свог насеља, тако и у рад организација које би имале сличне активности. Конкурс се може проширити на више насеља, која би се такмичила у најбољем начину да се одређени проблем те средине реши. У избору најбољег решења, могли би да учествују и грађани других насеља који нису укључени у такмичење, како би касније и сами показали интересовање за овај програм. Конкурс би требало добро осмишљеним кампањама промовисати, а крајњи резултат је да се код грађана пробуди интересовање да сами иницирају сличне програме или покрећу иницијативе које би довеле до потребних промена у њиховима насељима или побољшања услова живота у тим срединама. Који год приступ да се изабере за активно укључење грађана у рад ОЦД потребно је да се обезбеди да у програму учествују посебно - млади и угледне особе из те средине.

9.3. Препоруке за ПР¹⁶ тимове ОЦД

Када је реч о односима с јавношћу самог грађанског сектора или ОЦД, као главног репрезента истог, веома је важно да организације приступе системском решењу. То практично значи да се унутар организације формира тим, који би се бавио ПР-ом, да се тим едукује и сачини комуникациону стратегију. ПР стратегија треба да буде усаглашена са мисијом и вредностима саме организације, али и са тренутком и проблемима заједнице у којој делује. Овај тим, треба такође да припрема кампање и различите промоције, како пројеката, тако и програма. Посебан и можда за видљивост у стручним или струковним круговима, пресудан задатак ПР тима ОЦД је - припрема и дистрибуција периодичних билтена са информацијама о самој организацији, њеним пројектима, али и о међусекторској сарадњи и важним прописима и законима, који су у директној вези, како са организацијом, тако и са њој блиским, стручним и струковним организацијама. У овој врсти билтена треба да буду и информације о различитим активностима и програмима ОЦД из региона и земље у којој организација делује, као и информације о томе како су проблеми с којима се суочавају одређене циљне групе, решени у суседним земљама и срединама. Овакве врсте информатора најједноставније је правити и дистрибуирати путем интернета, а није на одмет направити и електронске адресаре сродних институција и организација и делове информатора повезивати на интернет страницама, форумима, блоговима и социјалним интернет мрежама које су све популарније средство комуникације.

¹⁶ Скраћеница од оригиналног израза на енгл: Односи са јавношћу

10. РАЗВОЈ ФИЛАНТРОПИЈЕ У ЛОКАЛНОЈ ЗАЈЕДНИЦИ

Према истраживањима и анализама, које је у свом раду развио БЦИФ¹⁷, као једна од водећих ОЦД у Србији које су истраживале и промовисале филантропију, филантропија (од грчких речи - *пхилос* („пријатељ“) и *антхропос* („човек“) или на нашем – човекољубље, доброчинство, представља у најкраћем – добровољну акцију за опште добро, односно улагање материјалног (новца или добара) и нематеријалног (времена, знања, рада) у локалну заједницу. То је у модерно време у свету, убедљиво највећи извор прихода за непрофитни сектор.

Мада грађани овај термин најчешће поистовећују са хуманитарним радом, филантропија представља давање у много већем обиму (заштита животне средине, култура, наука и образовање...) и један од ефикасних начина да се произведу позитивне ствари мимо компликованих државних регулатива, најчешће ограничавајућих и спорих. На тај начин, доброчинство омогућава финансирање пројеката за које јавни сектор нема времена, средстава, нити довољно интересовања, али и финансирање независних пројеката, као и веће укључивање грађана у доношење одлука у локалној заједници и развијање међусекторског партнерства.

10.1. Препоруке за развој доброчинства у локалној заједници

- Развој свести: Традиција (историја) је врло значајна за развој филантропске свести, где је веома битно, не само позивање на модерне трендове, него и ослањање на богату историју. Такође је битно и добрим јавним кампањама едуковати о значају филантропије, као опште потребне ствари и у корпоративном свету и у јавном сектору, као и код самих грађана. Неопходно је, у промоцији важности личног улагања у локалну заједницу, представити да и мале суме које су поклоњене, могу дати резултате и променити ситуацију на боље. Једна од кључних порука је да филантропија представља и одличан канал подршке стварима за које су грађани субјективно везани (нпр. уметност, помоћ сиромашној деци, изградња локалне инфраструктуре у делу града...), а можда немају времена да се истима баве, односно да дају допринос кроз нпр. волонтерски рад и друге јавне акције.
- Развој индивидуалне филантропије: Кључна ствар код подстицања локалне филантропије самих грађана је добро представљање циљева, транспарентност и повратна информација о утрошеним средствима. Грађани у сваком моменту морају знати колико је средстава прикупљено, од кога и како су утрошена. У овом подухвату је битна међусекторска сарадња, као и чврсто партнерство ОЦД и медија.
- Промоција добрих примера из праксе: Најбитније у овом виду препорука је да грађани виде крајње резултате. Ако се успе у томе да филантропске акције добију «лице», односно да грађани виде конкретне особе или примере и повежу

¹⁷ Балкански фонд за локалне иницијативе (БЦИФ) је домаћа фондација чији је циљ подстицање активног укључивања грађана и грађанки у друштвене процесе у Србији..

њихово давање са променом на боље која је изазвана, онда ће и сама свест о значају и потреби за филантропијом бити развијенија.

- Стварање подстицајног окружења: Неопходно је стално иницирати путем подизања свести и акција јавног заговарања о потреби да држава мора да подржава развој филантропије. Ту се пре свега мисли на повољну правно-фискалну регулативу, која ће поспешити развој како корпоративне, тако и индивидуалне филантропије, али и на законски оквир (Закон о задужбинама и фондацијама, 2010.).
- Развој корпоративне филантропије: Са представницима профитног сектора, потребно је пре свега успоставити сталну комуникацију и партнерство. Како се ради о сектору, који се ослања на конкретне чињенице, потребно је јасно представити (опет на основу примера добре праксе из земље и региона) све бенефите за развијену филантропију фирме (развој локалне заједнице у којој се послује, јачање позитивног имиџа фирме у локалној заједници, изградњу лојалности запослених), као и нове могућности (нове циљне групе корисника попут традиционалних – успешних студената, сиромашних, деце...). Веома је важно, представити, више као секундарни мотив и пореске олакшице које су законом обезбеђене за филантропију (Неопорезовани финансијски издаци до 3,5% укупног расхода за здравствене, хуманитарне, научне, верске и спортске намене и заштиту човекове средине и до 1,5% у културне намене¹⁸).
- Развој организоване филантропије: Уз развој организоване филантропије путем Фондација локалне заједнице, стварања локалних и регионалних фондација и обнављања задужбинарства, битно је и подстицати стратешку филантропију у виду подршке развојним пројектима ОЦД, али и локалне самоуправе. Поред стварања Фондација заједнице и приватних фондација, стратешки је важно и да представници власти у локалној самоуправи, институционално, својом подршком и појавом помажу филантропију. Дobar начин би био оснивање Фондације градоначелника Крагујевца, који би имао посебне намене везане за идентитет града (нпр. подршку очувању и ревитализацији културног наслеђа, усавршавање крагујевачких студената у иностранству – државама у којима Крагујевац има градове «побратиме», ургентну помоћ појединцима из рањивих друштвених група...).

¹⁸ Закон о порезу на добит предузећа, 2001.г..

10.2. Формирање Фондације за локалну заједницу

Фондација за заједницу или Фондација за развој заједнице, по класификацији БЦИФ-а, представља самосталну добротворну институцију, која ради на одређеној територији и која у партнерству са локалном самоуправом, платформама ОЦД, профитним сектором и другима, предузима и финансира пројекте, програме и иницијативе да би одговорила на потребе које у тој заједници постоје.

На основу препорука и материјала Балканског фонда за локалне иницијативе, Фонд за заједницу би требао да има следеће *карактеристике*:

- Регистрован као независно, непрофитно правно лице;
- Мисија Фондације би требало да одсликава шири дијапазон потреба (нпр. «побољшање квалитета живота у граду Крагујевцу и региону Шумадије»), а не да буде везан само за једну област из простог разлога, јер би се радило о првом фонду те врсте и требало би времена да се покаже његово функционисање. То не искључује да се касније оснују и наменски фондови (за развој крагујевачке културе, екологије, за подршку младима, Ромима...);
- Руководство Фондације би требало да се своди на Управни одбор (који мора да рефлектује локалну заједницу и буде састављен од представника локалне управе, ОЦД, угледних људи, Универзитета, медија, културне јавности, профитног сектора) и професионални менаџмент (стално запослени директор, секретар...) који мора да раде транспарентно, отворено и буду одговорни целој локалној или регионалној заједници;
- За одрживост Фондације је кључан редовни годишњи буџет, који не сме бити завиштан од једног извора, зато он мора, као једну од својих главних делатности, да прикупља средства од различитих донатора и труди се да у наредном периоду изгради капитал који би му омогућио дугорочно деловање;
- Друга главна активност Фондације би се сводила на расподелу прикупљених средстава ОЦД и неформалним групама, који имају иницијативе за побољшање живота у локалној заједници, као и на обезбеђење услуга локалним даваоцима средстава.

Правни и финансијски оквир рада Фондације биће усклађени са актуелним Законом о задужбинама и фондацијама (2010.), чије је усвајање у току и за чију ће примену бити надлежно Министарство културе Републике Србије.

Извори за финансирање Фондације би били следећи:

- Међународни донатори: Требало би свакако искористити чињеницу да присутни међународни донатори, у смислу јачања одрживости грађанског сектора, подржавају овакав вид развоја филантропије, што значи да и у првим годинама могу бити врло битан извор прихода Фондације. Међутим, пракса из региона је показала да је овај извор најчешће доминантан, јер корпоративна филантропија није развијена, а државна и локална средства су прилично ограничена.
- Домаће и стране профитне компаније: Мада немају никаквих законских обавеза, у овом случају преовлађују два кључна етичка фактора: друштвено одговорно пословање као светски и све више домаћи тренд и лојалност запослених – који су посвећенији фирми, ако виде да она улаже у њихову локалну заједницу. При Фондацији би требало основати «Клуб пријатеља Крагујевца» који би био састављен од најутицајнијих друштвено одговорних фирми, са којима би се стратешки договарало око развојних пројеката. Од компанија се очекује материјални допринос Фондацији за пројекте (финансирање пројеката везаних за одређену тему или циљну групу, као и пројеката које представници у Управном одбору оцене као прихватљиве, а у складу са политиком компаније) и програмске трошкове (конференције, истраживања, радионице...) и нематеријални допринос (обезбеђивање простора за активности, бесплатно вршење тренинга, маркетиншких и књиговодствених услуга, као и копирање, давање канцеларијског материјала). Такође, Фондација може и администрирати компанијске фондове намењене подршци ОЦД.
- Локална самоуправа: Са локалном самоуправом Фонд треба да има чврст партнерски однос, базиран на следећим елементима: Заједничко улагање у заједничке пројекте (посебно подршку инфраструктури развоја капацитета ОЦД); Осмишљавање и реализовање програма подршке задужбинарству у Крагујевцу и Шумадији; Заједничком конкурсима за средства код других донатора (посебно за расположиве фондове ЕУ). Локална самоуправа би требало да посебним уредбама обезбеди део за редовно годишње финансирање рада Фондације, као и да истражи друге могућности (средства из коришћења грађевинског земљишта) за њен рад, а које спадају у текуће законске оквире.
- Грађани: И индивидуална филантропија би свакако дала допринос раду Фондације, јер би се организованим каналима и акцијама, могла обезбедити значајна сума за финансирање активности. Поменуто истраживање реализовано за развој Стратегије је у овом погледу показало и да су грађани вољни да дају личне прилоге провереним и кредибилним филантропским телима.
- Сопствени извори: Главни циљ у развоју одрживости Фондације био би финансирање (претежно) из сопствених извора. За то је неопходно створити капитал, који би се финансијски одржавао и увећавао путем камата, акција и инвестиционих фондова. Наравно да, у садашњим околностима, ово делује као изузетно тежак задатак (што показује и регионална пракса), али се из искуства из развијених земаља само-финансирање намеће као ултимативни извор рада Фондација.

10.3. Локално признање за филантропију

За развој филантропије у локалној заједници, битно је установити и крагујевачко признање за најистакнутија физичка и правна лица из свих сегмената доброчинства (корпоративног, индивидуалног, организованог) реализованог у току претходне године.

Признање би имало следеће категорије:

- Акција,
- Медијска подршка,
- Најбољи пример организоване (Фондација, државна агенција, ОЦД, јавни сектор) филантропије,
- Најбољи пример индивидуалне (грађани) филантропије,
- Најбољи пример корпоративне (мала и средња предузећа, корпорације, државне фирме) филантропије.

Признање би се додељивало на годишњем нивоу, на основу јасно прописаних пропозиција јавног конкурса, коме би руководио Савет за развој филантропије. Признање има статусни карактер и не подразумева новчану награду. Право да буду номиновани имају сви потенцијални субјекти (домаће и стране корпорације, подружнице страних компанија, приватна мала и средња предузећа, јавна и државна предузећа, медијске куће, ОЦД, корпоративни фондови и фондације, међународни донатори), осим оних чији представници учествују у имплементацији конкурса (у Савету за развој филантропије).

Циљ ове филантропске акције би била јавна промоција, признање и подршка свима који развијају и доприносе конкретним резултатима, примени и развоју филантропије у Крагујевцу.

10.4. Савет за развој филантропије

Савет би био створен при локалној самоуправи и имао би сличан састав Управном одбору Фондације за заједницу, јер би требало да рефлектује састав локалне заједнице. Такође, ово тело би у неку руку било и надзорни орган Фондације, али и њено консултативно тело (при одређивању области, циљних група, тема и селекцији пројеката). Савет би помагао и при обезбеђивању средстава за рад Фондације, али и давао препоруке за њен рад (промоција, транспарентност...). Савет би покретао иницијативе, вршио истраживања и анализе и имплементирао промоцију, селекцију и доделу локалних признања за филантропију. Слично Савету ОЦД и овај Савет је базиран на волонтерском раду уз могућност покривања трошкова поменутог, стручног рада.

11. РАЗВОЈ ВОЛОНТЕРИЗМА, АКТИВИЗМА И НЕФОРМАЛНИХ ГРУПА

Развој грађанског сектора у једној средини, базиран је управо на неким од основних вредности истог, попут добровољности и активизма. Некадашња пракса, која је имала сасвим другачији однос државе и грађана према цивилном сектору, показивала је да су стара цивилна друштва, из времена пре Другог светског рата, имала просечно по 700 – 800 чланова, што се са становишта тадашње високоразвијене активистичке свести сматрало нормалном појавом. Као и чињеница, рецимо да чланови краљевске породице раде као волонтери.

Међутим, данас је ситуација далеко измењена. Неки од података из истраживања које је дало полазне основе за развој Стратегије, а који су се бавили анализом људских ресурса ОЦД, показало је да већина ОЦД нема значајан (чак ни осредњи у поређењу са другим развијеним срединама) број стално запослених особа и да се то компензира волонтерским ангажманом. Број ангажованих сарадника је тако, веома неуједначен и креће се у распону од 3 до 60. Оно што је значајан ресурс, који су организације цивилног друштва препознале, јесте ангажовање волонтера. 71% ОЦД у своје активности укључује волонтере у већој или мањој мери. Просечан број ангажованих волонтера износи 14 по организацији.

11.1. Препоруке за развој волонтеризма:

1. Активно радити на афирмацији волонтерства и побољшању понуде и квалитета волонтерских програма.
2. Организовати волонтерски рад. Организован волонтерски рад захтева добру припрему, планирање, едукацију, вођење, те константно праћење квалитета пружене услуге, као и задовољство корисника волонтерске помоћи. Ако узмемо у обзир све наведено, као и то да су за обезбеђење свих ових предуслова неопходна одређена финансијска средства, долазимо до закључка да се ради о веома захтевним активностима, које у пракси не може спроводити било ко, већ само едуковано и квалитетно особље.
3. Потребно је да развијамо културу волонтирања кроз промовисање волонтеризма и волонтера (примери добре праксе) и стварање квалитетних волонтерских програма.
4. Неопходно је стварати базе података волонтера на свим нивоима (локална самоуправа, ОЦД Ресурс центар, појединачне ОЦД).
5. Потребно је да образовне институције (од предшколских, основношколских до средње школских) укључе у наставне програме и планове теме волонтирања, да организују волонтерске програме за ученике и развију систем уважавања волонтерског рада.
6. Мобилисати волонтере кроз акције и конкретне волонтерске активности (кампање, дебате, трибине, семинаре).

7. Битно је развијати партнерства између различитих друштвених актера (организација цивилног друштва, државних и јавних институција, предузетника и компанија), како би били увећани укупни ресурси знања, вештина, времена и инфраструктуре, како би се лакше проналазила средства за финансирање волонтерских програма, а утицај на промене које волонтери остварују имао јачи ефекат.
8. Развијати локалне волонтерске центре за регрутацију и обуку волонтера, који би били усмеравани у одређене институције у зависности од потреба локалне заједнице.
9. Поставити стандарде волонтерских програма. Евидентирати волонтерске сате и волонтерима издавати потврду о оствареном волонтирању.
10. Заштити и вредновати волонтерски рад. Направити јасну разлику волонтерског рада од плаћеног рада и радног односа, као и недозвољеног облика плаћеног рада (рад “на црно”).
11. Увести мере за повољнији порески третман волонтерских активности.
12. Промовисати потребу усвајања Закона о волонтирању, који стимулише минималну накнаду за волонтерски рад.
13. Развијати међународну сарадњу у волонтеризму (нпр. 2011. година је година волонтеризма у ЕУ).

11.2. Развој активизма

Управо као и филантропија и волонтеризам (уз емпатију и толеранцију) и активизам представља једну од конститутивних вредности грађанског сектора. Под појмом активизма, најчешће се подразумева планирано понашање ради постизања политичких или социјалних циљева путем специфичних активности (подизање свести, стварање коалиција, вођење кампања, јавно заговарање) којима се изазивају одређене промене. Социјални активизам је усмерен превасходно ка побољшању услова живота рањивих група.

11.2.1. Препоруке за развој активизма

- За активизам је најпотребније време. Оно ће бити потребно много више, него што се очекује на почетку. У већини случајева, после извесног времена, активизам опада и битно утиче на планове остваривања акција и циљева организације. Зато је важно да се члановима укаже на стрпљење и чињеницу да је за остваривање циљева - једноставно неопходно да прође извесно време.
- Да бисте остварили многе акције, биће потребно да чланови организације покуцају на многа врата, препешаче километре. Често се у оваквим ситуацијама „губи“ активизам, воља и одустаје се. Зато представници ОЦД морају бити спремни на изазове. За успех је неопходна упорност, у противном - нема реализације активности.
- Економска криза је готово увек присутна у цивилном сектору. Чланови, свој активизам у већини случајева базирају на волонтерској основи. Не ретко, да би остварили циљеве и спровели акције, чланови организације улажу и свој новац и капитал. Због тога лично трпе, а последице осећају и чланови породица активиста ОЦД. Некада је ово један од разлога „губљења“ активизма и изласка из целе приче. Зато сви чланови организација морају повести рачуна да свој активизам не базирају на породичном буџету или ако то већ чине, да раде у складу са могућностима.
- Ако решите да свој активизам реализујете у пракси, водите рачуна да поседујете свеобухватно знање о конкретној стручној области у којој се активирате. Морате добро да се упознате са ситуацијом, да знате правне препреке које онемогућавају врсту делатности за коју се залажете, да разумете своју локалну заједницу, политичке прилике, развој догађаја и изнад свега људе.
- Пре него што свој активизам испољите, упознајте се са циљевима и разрадите стратегију за њихово остваривање. Можда ћете већ том приликом наићи на прве тешкоће у погледу реализације. Пре него што почнете да радите на остварењу циљева, проверите да ли су они реални, разговарајте са онима којима желите да помогнете, али и са стручњацима. Потражите од њих савет и дискутујте са њима, јер само тако можете да откријете нереална очекивања и процене и избегнете своје разочарење. Ако за свој активизам нађете подршку или партнерство људи или организација у заједници, сигурно је да ћете истрајати до краја. Сами, веома тешко можете све да урадите, па се најчешће губи време, енергија, ентузијазам, мотив, ресурси.

- Због активизма у организацијама многи чланови потцењују личне односе (породица и пријатељи). У почетку, још успевају да некако распореде свој ангажман у ОЦД, али како време одмиче активизма у ОЦД треба све више и више, а за породицу и пријатеље пажње је све мање. Морате водити рачуна да ускладите своје слободно време и активизам у организацијама са временом за породицу и пријатеље. Покушајте да од породице и пријатеља добијете разумевање за оно што радите.
- Неки тврде, да је за активизам поред времена и енергије, најпотребније поседовање мотивације и уверења да се циљ оствари. Мотив и уверење у успех акције, у почетку су на високом нивоу. Како време одмиче, долази до њиховог пада. Морате знати да чланове припремите на „балансирање“ мотива и уверења. Нити ваља да су мотивација и уверење у успех на високом нивоу, нити да су врло ниски. Потребан је баланс, «златна средина». Искусни руководиоци организација, најчешће разговором и усмеравањем успевају да код чланова однегују довољан мотив и уверење у успех акције и сачувају њихов активизам.
- Неретко је активизам повезан и са управљањем организацијом. Уколико немате довољно искуства или га немате уопште, потражите га од неког са одређеним искуством у области.
- Организације цивилног друштва морају подстицати активизам код својих чланова. Без активизма оне губе смисао. У организацијама је неопходно одредити или именовати људе који ће бити задужени за подизање активизма. У ситуацијама када је новца и ресурса све мање, добро изграђен и успостављен активизам у ОЦД може помоћи, не само унапређењу рада организација већ и развоју локалне заједнице.

11.3. Развој неформалних група

Стратегија развоја грађанског сектора Крагујевца, подразумева, потпуно равноправно, активности и комуникацију и са формалним ОЦД и са неформалним групама. Пракса је показала, да оне у Крагујевцу, најчешће гравитирају одређеној политичкој организацији или друштвеном пројекту и да се након реализоване акције или иницијативе по правилу – угасе или формално региструју. Међутим, њихово деловање у неким ситуацијама (ад-хок акцијама или брзим одговорима на актуелни проблем) има немерљиву улогу у развоју вредности цивилног сектора.

11.3.1. Препоруке за развој неформалних група

- У свим наведеним областима везаним за одрживост цивилног сектора (посебно везаним за приступ средствима и јавним просторима) потпуно равноправно обезбедити учешће и формалних и неформалних ОЦД субјеката.
- Формирати посебне конкурсе за пројекте, искључиво дизајниране и планиране да се имплементирају од стране неформалних група.
- Потенцирати партнерство формалних ОЦД и неформалних група путем редовних конкурса из локалних извора.
- Промовисати важност неформалног деловања, поготово у програмима везаним за младе, екологију, културу и кампање јавног заговарања.
- Обезбедити учешће неформалним групама у раду наведених тела за развој цивилног сектора (Савет ОЦД, Савет за развој филантропије...), као и приступ информацијама и едукацијама.
- Давати јавну подршку акцијама неформалних група (које се не косе са аутономним ставовима или политикама самих ОЦД) и укључивати се у исте сразмерно могућностима и ресурсима.
- Обезбедити логистичку подршку неформалним групама у финансирању акција и иницијатива (прикупљање средстава, отварање наменских финансијских рачуна при телима за развој ОЦД у локалној самоуправи, административна подршка...).

12. АКЦИОНИ ПЛАН СПРОВОЂЕЊА СТРАТЕГИЈЕ (2010-2015)

Визија	Развијен цивилни сектор који у партнерству са локалном самоуправом решава проблеме грађана и унапређује квалитет живота у локалној заједници.			
Мисија	Цивилни сектор промовише и развија вредности демократије, владавине права, мултикултуралности, толеранције и филантропије, преко активних појединаца и организација у партнерству са локалном самоуправом.			
Стратешки циљеви	Оперативни циљеви	Носилац послова	Временски оквир	Индикатори
1. Изградња функционалних механизма за одрживост локалних ОЦД	1. Отварање буџетске линије за трајно финансирање активности ОЦД у оквиру локалног буџета	Градско веће	До краја 2011.г.	Расписано 5 годишњих конкурса
	2. Успостављање и поштовање транспарентности конкурсних процедура за доделу средстава	Градско веће и Савет ОЦД	До краја 2011.г.	Реализовано 5 годишњих конкурса
	3. Формирање Фондације за развој заједнице за финансирање ОЦД, неформалних група и грађанских иницијатива, уз подршку локалне самоуправе, државе, међународних и домаћих донатора	Градско веће , Савет ОЦД и Канцеларија за сарадњу са ОЦД	До краја 2012.г.	Формирана Фондација
	4. Формирање Потпорног буџетског фонда за пројекте од јавног значаја	Градско веће	До краја 2011.г.	Формиран Фонд
	5. Успостављање конкурса за преузимање јавних услуга од стране ОЦД	Градско веће	До краја 2012.г.	Расписан конкурс, уз најмање једну лиценцирану ОЦД
2. Изградња и јачање капацитета локалних ОЦД	1. Оснивање Канцеларије за сарадњу са ОЦД	Градско веће	До краја 2011.г.	Формирана Канцеларија
	2. Оснивање Савета ОЦД	Скупштина града Крагујевца	До краја 2011.г.	Формиран Савет ОЦД
	3. Оснивање ОЦД инкубатора	Градско веће , Савет ОЦД и	До краја 2012.г.	Формиран ОЦД инкубатор

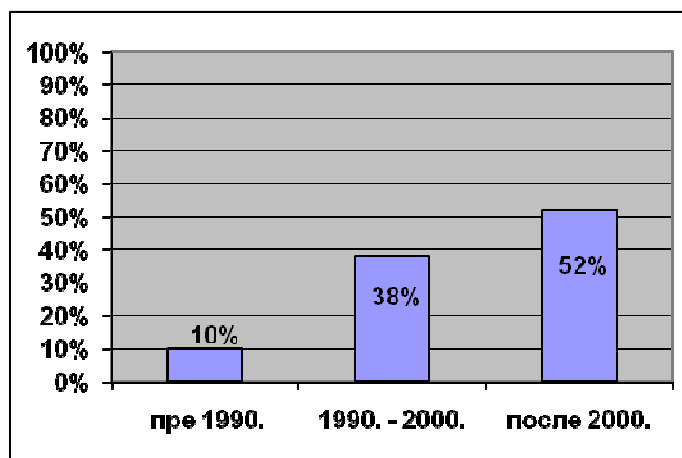
		Канцеларија за сарадњу са ОЦД		
	3.1. Обезбеђење техничких услова за рад ОЦД	Градско веће , Савет ОЦД и Канцеларија за сарадњу са ОЦД	2010 – 2015.г.	Најмање 10 ОЦД је решило проблем техничких услова за рад
	4. Оснивање Ресурс центра за подршку развоју капацитета ОЦД	Градско веће , Савет ОЦД и Канцеларија за сарадњу са ОЦД	До краја 2011.г.	Формиран Ресурс центар
	4.1. Организовање различитих обука и тренинга за подизање капацитета чланова ОЦД	ОЦД Ресурс центар	2010 – 2015.г.	Реализовано најмање 10 редовних годишњих едукација за ОЦД
	5. Подршка неформалним групама	Градско веће, Савет ОЦД, Канцеларија за сарадњу са ОЦД и ОЦД Ресурс центар	2010 – 2015.г.	Најмање 10 неформалних група подржано, најмање 3 нове основане
3. Јачање унутарсекторске и међусекторске сарадње на локалном нивоу	1. Промоција примера добре праксе унутарсекторске и међусекторске сарадње	Канцеларија за сарадњу са ОЦД и ОЦД Ресурс центар	2010 – 2015.г.	Реализовано најмање 10 кампања
	2. Успостављање партнерстава у решавању проблема који доприносе јавном интересу	Градско веће , Савет ОЦД и Канцеларија за сарадњу са ОЦД	2010 – 2015.г.	Основана најмање једна међусекторска платформа
	3. Иницирање и развијање заједничких пројеката који доприносе јавном интересу а са којима би ОЦД аплицирале код	Градско веће , Савет ОЦД и Канцеларија за сарадњу са ОЦД	2010 – 2015.г.	Реализовано најмање 10 пројеката од јавног значаја

	различитих фондера			
	4. Промовисање унутарсекторске солидарности	Градско веће , Савет ОЦД и Канцеларија за сарадњу са ОЦД	2010 – 2015.г.	Реализовано најмање 5 кампања
4. Повећање видљивости и значаја улоге ОЦД међу грађанима и у локалној заједници у целини	1. Промоција грађанског активизма и волонтеризма	Савет ОЦД и Канцеларија за сарадњу са ОЦД	2010 – 2015.г.	Реализовано најмање 5 кампања
	2. Организовање заједничких акција које доприносе промоцији ОЦД кроз коришћење услуга Ресурс центра	Канцеларија за сарадњу са ОЦД и ОЦД Ресурс центар	2010 – 2015.г.	Реализовано најмање 10 кампања
	3. Јачање сарадње са медијима	Савет ОЦД и Канцеларија за сарадњу са ОЦД	2010 – 2015.г.	Реализовано најмање 20 кампања
	4. Успостављање сталног конкурса за идентификовање и решавање проблема од стране самих грађана у разним деловима града	Градско веће , Савет ОЦД и Канцеларија за сарадњу са ОЦД	До краја 2012.г.	Реализована 3 годишња конкурса
5. Промоција традиције доброчинства и задужбинарства	1. Промовисање искустава задужбинарства из традиције Града Крагујевца	Савет ОЦД и Канцеларија за сарадњу са ОЦД	2010 – 2015.г.	Реализовано најмање 5 кампања
	2. Установити Годишњу награду за доброчинство за појединца и фирме	Градско веће , Савет ОЦД и Канцеларија за сарадњу са ОЦД	До краја 2011.г.	Реализовано 5 годишњих конкурса
	3. Основати Савет за развој филантропије	Градско веће	До краја 2011.г.	Формиран савет

13. ДОДАТАК (1.) „ЦИВИЛНО ДРУШТВО У КРАГУЈЕВЦУ: СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ”

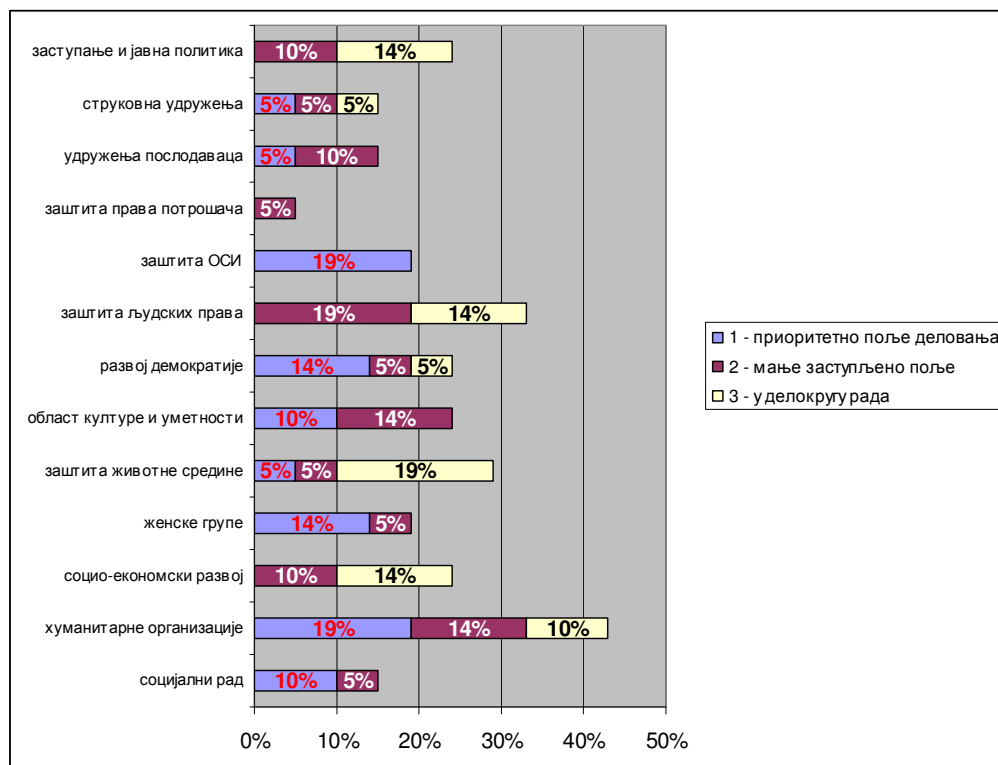
13.1. Структурна анализа ОЦД

Резултати истраживања, које је реализовано за потребе ове Стратегије, показују да постоји тренд пораста броја активних организација цивилног друштва након формалног увођења политичког плурализма 1990.године, са тенденцијом даљег пораста након демократских промена 2000. године. У следећем графикону је приказано време регистрације ОЦД које су биле укључене у ово истраживање.

Графикон 1 : Време регистрације ОЦД

Приказ организација према пољу деловања, дат је у наредном графикону. Уочљиво је да највећи број ОЦД као приоритетно поље деловања има хуманитарни рад и заштиту особа са инвалидитетом са по 19%, развој демократије и женске групе са по 14%. Као приоритетне циљне групе се у највећем броју организација издвајају особе са инвалидитетом 29%, грађани уопште 19%, жене 14% а затим деца, млади и стари са по 10%.

Графикон 2.: Приказ ОЦД према делокругу рада

Мада је у Крагујевцу регистровано и деловање других ОЦД по секторима, а на основу постојећих признатих класификација, у оквиру ове Стратегије, специфичне анализе појединих ОЦД сектора су пре свега биле усмерене ка најдоминантнијим секторима, што повлачи закључак да су ти проблеми и идентификовани као најбитнији у овој средини, а њихово решавање представљено као активности ОЦД од јавног значаја.

За потребе структурне анализе, користићемо три врсте класификације цивилног сектора и ОЦД као главног сегмента овог сектора.

13.1.1. Класификација цивилног сектора (у односу на примену у Стратегији)

Како је цивилни сектор много шири појам, у оквиру ове класификације ћемо покушати да представимо и друге његове сегменте, поред ОЦД, на које је Стратегија примарно усмерена, као репрезентативном виду Трећег сектора. То би, пре свега били:

- Невладини медији

Без обзира што раде по профитном принципу, медији над којима држава нема директну контролу (мисли се на оне у приватном власништву) сигурно представљају због свог деловања и превасходно утицаја, незаобилазан сегмент Трећег сектора. Мада је у оптицају, теоријском или колоквијалном, више термина (независни, слободни, професионални) за овај вид медија, главна цивилна одредница ипак није интересна група, односно финансијерски утицај, него управо контролна и улога формирања јавног мњења.

Посебно је интересно и тумачење новијег датума, које подразумева тзв. “комуналне медије”, који оснивају управо ОЦД и који се баве темама из локалне заједнице и финансирани су пројектно, управо од локалне управе. По статистикама званичних струковних медијских удружења (попут Лоцал пресс-а из Крагујевца), у Србији постоји свега три медија оваквог типа.

Од невладиних медија у Крагујевцу, ако као главну одредницу узмемо пре свега, како је и објашњено у уводу – власничку структуру, затим постојање тзв. информативног садржаја, али и коментаре, чланке и интервјуе, као и промоцију тема и активности грађанског сектора и контролисање рада јавног сектора, можемо пре свега убројати штампане медије – недељнике “Крагујевачке”, односно “Светлост”, као и алтернативне медије, који све више окупљају пажњу јавности, попут веб портала: www.kragujevac.co.rs, www.teklareka.com и www.sumadijapress.co.rs, као и електронске медије – ТВ К9, ТВ ИН, делимично и Радио 9 и Радио 34 (зато што немају класичан тип информативног програма). Овде свакако треба убројати и Радио Златоусти (црквени радио Шумадијске епархије), као медиј, коме и званично у оснивачком акту стоји – “медиј цивилног сектора”, а који се такође, поред базичне промоције православне вере, бави и широм промоцијом активности и тема ОЦД сектора (екологија, млади, култура). С друге стране, због власничке структуре, у ову класификацију на први поглед не можемо уврстити ТВ Крагујевац, мада је реч о врло утицајном медију који, не само промовише активности и теме регионалног ОЦД сектора, него има и специјализоване емисије на исте теме. Међутим, како иста медијска кућа иницира статус тзв. “регионалног јавног сервиса”, који би требало не само да се финансира кроз систем јавне претплате, него и да испуни све елементе “јавне службе грађанима”, свакако ће и они бити препознати у свом деловању у оквиру овог документа. У региону, осим делимичног примера медија из Аранђеловца, не постоје невладини медији, из простог разлога, јер се ради о мањим локалним заједницама, које својим садржајима „покривају“ набројани крагујевачки медији.

- Грађански покрети и акције

Под овим термином подразумевају се превасходно изворне, аутохтоне иницијативе грађана, масовног или далеко мањег обима, које настају као одговор, у нашим случајевима обично на неку репресију, неправду или кршење људских и грађанских права, али и по њих шире интересне сфере и заштиту локалне заједнице и свог, али и општег интереса. Ови покрети и акције, који симболично представљају фазу када грађани “узимају ствар у своје руке” могу бити и мањег обима, као када су, на пример у Крагујевцу, грађани насеља Илићево протествовали јер фабрика за прераду металног отпада загађује животну средину, или када су грађани МЗ “Центар” издејствовали да се не руши кошаркашки терен за младе због стамбене градње.

Добри регионални примери су протести мештана у случају могуће експлоатације руде никла у околини Тополе, а у ове својеврсне еколошке покрете можемо убројати и самостално организовање грађана при чишћењу града у Аранђеловцу јер је због штрајка паралисан комунални сектор.

Овакав грађански активизам, који се често пореди са “политичким иницирањем” (што је делимично тачно, али и оправдано) препознаје се и на општим примерима, попут реакција пијачних продаваца поводом увођења фискалних каса, али и великих отпуштања радника из државних предузећа, поготову када се откаже послушност синдикатима.

Наравно, највеће показивање грађанске снаге је било у протестима 1996/1997. али и претходним “догађањима народа” осамдесетих или “петооктобарској револуцији” када је било врло тешко разлучити колико је окупљање иницирано од стране политичких организација или само касније инструисано и за друге циљеве.

- “Утицајни Грађани”

Неки појединци су једноставно предодређени да буду креатори мишљења, пре свега због свог кредибилитета у јавности, односно утицаја који имају у креирању јавног мишљења, а чији се ставови или делања поклапају са постулатима цивилног друштва. Они могу долазити из разних сфера јавног живота попут уметника, новинара, спортиста, научних радника или у случају руралних области – просветних и здравствених радника, црквених лица, угледних домаћина...

Свака од локалних заједница у региону Шумадије, може наћи примере постојања ових представника ширег цивилног сектора.

- Синдикати

Улога синдиката, као саставног дела цивилног сектора у најширем виду је свакако веома битна у региону Шумадије, а посебно у Крагујевцу, где је и концентрисана индустријска производња. Сваки од постојећих синдиката, без обзира на чланство, имао је низ активности, којима су штитили или покушавали да штите права радника у процесу транзиције, а било је примера и стварања својеврсних неформалних група ("Раднички Отпор", на почетку), које су се бавиле истим циљевима.

13.1.2. Класификација ОЦД сектора региона Шумадије по типу организације

Када је у питању класификација самих ОЦД, као главних репрезентата цивилног сектора, једна од најзахвалнијих класификација (мада не и потпуно применљива у овом случају) је свакако и класификација Центра за развој непрофитног сектора из Београда (модификована класификација Центра за проучавање цивилног друштва универзитета Џон Хопкинс из САД.)

На основу ње, представљени су и примери шумадијских ОЦД на основу области активности којом се баве (тип организације), уз напомену да то није свуда било применљиво (ако иза ОЦД не стоји одредница локалне заједнице, онда је у питању крагујевачка).

Редни Број	ГЛАВНЕ ГРУПЕ И ПОДГРУПЕ	ПРИМЕР ОРГАНИЗАЦИЈЕ
1.	Култура и рекреација	Клуб «Видосав», Центар за културну и информациону делатност (Кнић)...
2.	Образовање и истраживање	Школа мира, Омладина Крагујевца, «Сопче», Нет-центар (Лапово)...
	2 100 Основно и средњошколско образовање	
	2 200 Високо образовање	
	2 300 Друго образовање	
	2 400 Истраживање	
3.	Здравље	Непушачки едукативни центар, Центар за афирмацију здравља...
	3 100 Болнице и рехабилитација	
	3 200 Ментално здравље и хитне интервенције	
	3 300 Друге здравствене услуге	
4.	Социјална заштита	Сунце, Удружење параплегичара Шумадије, Црвени Крст, Нада, Удружења расељених Срба са Косова и Метохије, Удружење «Завичај», Удружење Крајишника «Зора»...
	4 100 Социјална заштита	
	4 200 Помоћ у хитним случајевима	
	4 300 Новчане помоћи	
5.	Заштита животне средине	Еколошко истраживачко друштво „Младен Караман“, Покрет зелених "Бреза", "Стаклено звоно", Љиварско друштво Шумадије, "ЕКО ПЛУС"...
	5 100 Заштита животне средине	
	5 200 Заштита животиња	
6.	Развој и становање	Викторија, ТАНГО, Шумадијска регија, Удружење „Крагујевац наш град“...
	6 100 Економски и социјални развој, развој заједнице	
	6 200 Становање	
	6 300 Запошљавање и обука за запошљавање	
7.	Грађанска права и заступање	Женска мрежа, Алтернативни круг, Женска иницијатива (Топола), РИЦ, Стабло, Удружење Горанаца „Европа“, ОЦД МиллениумМ...
8.	Филантропија и промоција добровољног рада	Коло српских сестара, «Српска круна»...
9.	Међународне организације	Дански савет за избеглице; Канцеларија јужноморавске регије Републике Чешке...
10.	Предузећа, професионалне асоцијације, удружења	Опште удружење приватних предузетника „Слога“, Асоцијација предузетника «Шумадија», Крагујевачко удружење карикатуриста, Удружење пољопривредника „Златна долина“ (Кнић)...
11.	Верске организације	«Човекољубље»...
12.	Остале организације	Удружење пријатеља човека, Удружење „Златне руке“ (Баточина)...

(Табела 2. Међународна класификација непрофитних организација
Центра за развој непрофитног сектора из Београда са примерима ОЦД Шумадије)

У нашој земљи ова класификација се не може у потпуности применити, јер је законска регулатива још увек таква да не допушта одређене врсте непрофитних организација.

Ипак, највећи недостатак ове класификације је заправо везан за чињенично стање у сектору Крагујевца и шире региона Шумадије, где ОЦД најчешће имају шири дијапазон активности (баве се са више области рада, нпр. социо-хуманитарни проблеми и млади), што се често подводи под термин „развој локалне заједнице“. Наредни период, ће свакако обележити и уска специјализација области рада (услуга) сектора.

Ипак, анализом сектора се може утврдити да је ипак највише присутно социо-хуманитарних и струковних организација.

С друге стране, у региону су најприсутније такође хуманитарне/социо-хуманитарне организације, али и традиционалистичке (Удружења „Баштина и будућност 1859“ и „Спокој“ из Аранђеловца, Удружење „Златне руке“ из Баточине...

13.1.3. Класификација ОЦД према настанку

Ова класификација препознаје четири типа настанка ОЦД, на основу дугогодишњег мониторинга истог у региону Шумадије.

КЛАСИФИКАЦИЈА ОЦД СЕКТОРА РЕГИОНА ШУМАДИЈЕ ПРЕМА НАСТАНКУ		
Назив одреднице	Опис одреднице	% ОЦД
1. ИЗВОРНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ	Ово су заправо праве ОЦД које су настале у својим срединама као одговор на одређени проблем или потребу.	91%
2. МРЕЖНЕ ОЦД	Представништва (подружнице) или регионалне канцеларије националних, углавном београдских организација.	5%
3. ПОЛИТИЧКЕ ИЛИ СИНДИКАЛНЕ ОЦД	Модел при коме политичка организација или синдикат створе организацију, најчешће Фонд, по узору на тзв. <i>немачки модел</i> (Конрад Аденауер Стифтунг, Фридрих Еберт Стифтунг).	1%
4. ПРОЈЕКТНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ	Настале на иницијативу међународних или националних организација за потребе програма или пројекта.	3%

Представљеном класификацијом и релацијом локалног ОЦД сектора, потврђена је шира теза да је цивилни сектор у Србији, за разлику од појединих у Источној Европи, настајао изворно, као аутохтони одговор на проблеме који су постојали и промене које је требало изазвати. Крагујевачки ОЦД сектор је готово цео такав, осим пар изузетака, који се односе пре свега на екстерне трендове (о чему ће касније бити више речи).

Притом се мисли на одреднице под 2,3. и 4. У оквиру тога, најприсутније су биле мрежне ОЦД које су настајале као регионална представништва или деловале као канцеларије великих националних ОЦД (Отпор, ЦЕСИД, Европски покрет у Србији, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Иницијатива младих за људска права...) и које су биле (или још јесу) активне сразмерно регионалним активностима својих матичних централа. Ако се узме у обзир да су велике или „кишобран“ организације имале (или још увек имају) већи утицај, препознатљивост и средства на располагању за програме, битно је напоменути да је овакав вид рада често био јако значајан за непосредне кориснике, јер је дефинитивно боље, у призми решавања проблема, да су присутне обимније, логистички и технички припремљеније (или чак – било какве) активности, него да оне не постоје због недостатка иницијативе или капацитета изворних ОЦД.

Следећи тип ОЦД је везан за организације, чији је настанак директно инициран пројектом, пре свега међународних организација, које су у оквиру својих, шире дефинисаних приоритета радиле у овом региону. Еклатантни примери су „Отворени клуб Драгослав Срејовић“ (имплементатор Урбани центар за креативни развој деце и омладине у сарадњи са Фондом за отворено друштво), „Дечији центар“ (имплементатор ОЦД Фасе у сарадњи са Save The Children), као и низ организација које су пратиле програм „Ревитализација заједнице кроз демократску акцију“ (ЦРДА) који је у региону Шумадије спроводила ACDI VOCA. У класификацији су и назване пројектне ОЦД, јер је, на основу искуства, време постојања и рада организација било ограничено сталним финансирањем активности и када је програм завршен и оне су саме постепено престале да раде. Пример који одудара од поменутог тренда је свакако „Сопче“, неформална организација ученика Прве крагујевачке гимназије, настала на иницијативу «Групе 484», која је и данас врло активна.

Последња класификациона одредница, уједно и најмање заступљена у крагујевачкој ОЦД структури по настанку се односи на тзв. политичке или синдикалне ОЦД. У Крагујевцу (мада је ситуација слична и на националном нивоу), једини пример је свакако Фонд за развој политичке културе.

Ситуација у региону Шумадије је нешто другачија у односу на крагујевачку структуру настанка, јер су нешто присутније ОЦД које су настале као мрежне (2.) или пројектне (4.), што је опет последица недовољне изворне иницијативе.

13.2. Појединачне анализе ОЦД сектора у Крагујевцу

13.2.1. Социо-хуманитарни ОЦД сектор

13.2.1.1. Историјска позадина, опис стања и пројекти од јавног значаја

Након формалног увођења политичког плурализма у нашој земљи 1990. године у граду Крагујевцу почињу да се оснивају модерна удружења грађана, односно невладине организације. Неколико година касније, 1994.године формално-правно је регистрована и прва крагујевачка невадна социо-хуманитарна организација. Из године у годину број ових организација се увећавао, а према подацима из актуелног Директоријума Центра за развој непрофитног сектора, у Крагујевцу делује 19 ОЦД које се баве социо-хуманитарним проблемима.

Почетак деведесетих година прошлог века, када долази до распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ), ратних сукоба и прилива великог броја избеглица из Хрватске и Босне, у значајној мери је усмерио рад новоснованих ОЦД. Како би одговорили на бројне потребе избеглих лица у приватном и у колективном смештају ОЦД су своје програме, углавном усмеравале на прикупљање и поделу хуманитарне помоћи (*Човекољубље, Викторија и др.*), здравствено-превентивне програме и помоћ деци из колективних центара при савладавању школског градива (*Сунце*) и др.

Крајем деведесетих година, проблем избеглиштва у Крагујевцу је кроз различите програме подршке, како међународних, тако и домаћих институција и ОЦД у значајној мери ублажен. Према подацима ОЦД, једна трећина избегличке популације се кроз програм репатријације вратила у претходно место пребивалишта, једна трећина се преко програма ИОМ-а и УНХЦР-а иселила у треће земље, а једна трећина је остала у Крагујевцу у намери да се трајно интегрише. Ова чињеница је у утицала и на даље програме подршке које су крагујевачке социо-хуманитарне ОЦД развијале, па се тада реализују програми за радно оспособљавање и преквалификацију, програми подршке у започињању микро-бизниса и слично.

Након бомбардовања 1999. године у Крагујевац стиже око двадесет хиљада интерно расељених лица са Косова. У новонасталој ситуацији, локалне социо-хуманитарне организације своје активности усмеравају ка њима, опет су актуелни програми за прикупљање и дистрибуцију хуманитарне помоћи. Поред локалних ОЦД сада се оснивају и нове, тзв. "изворне групе" које настају на иницијативу самих корисника, интерно расељених лица (*Завичај, Нова нада и др.*). Ове новосноване организације, углавном, преузимају активности дистрибуције хуманитарне помоћи, док локалне ОЦД своје активности усмеравају на подизање капацитета и оснаживање истих.

Са демократским друштвеним променама 2000. године долази до поновног успостављања функционалног система социјалне заштите чији су главни носиоци Центри за социјални рад. Примена квалитетно осмишљеног модела за реформу

система социјалне заштите на централном нивоу, позитивно се рефлектовала и на локалне прилике. Традиционалне установе социјалне заштите се све више „отварају“ према цивилном сектору, што за резултат има успостављање партнерске сарадње, као и планирање и имплементацију заједничких пројеката и активности (*Пројекат „КГ импулс социјалном предузетништву“*¹⁹, *„Сигурна кућа за жртве породичног насиља“*²⁰ и сл.).

Главни подстицај развоју партнерства између невладиних организација и установа социјалне заштите дало је Министарство за рад и социјална питања Републике Србије које је кроз конкурсе Фонда за социјалне иновације²¹ инсистирало на партнерским пројектима. У складу са реформским процесима у овој области ОЦД данас могу да акредитују програме обуке у социјалној заштити, да буду носиоци појединих услуга социјалне заштите, али и да играју активну улогу у креирању социјалних политика како на централном, тако и на локалном нивоу.

И крагујевачке ОЦД су се активно укључивале у ове процесе. Као примере добре праксе у успостављању и развијању нових услуга социјалне заштите у Крагујевцу, требало би истаћи ОЦД Викторија и програм “Помоћ у кући за стара лица у сеоском подручју”, већ поменути Сигурну кућу за жртве породичног насиља којом је руководила ОЦД „Алтернативни круг“, а потом ОЦД „Оаза сигурности“, али и “Дневни боравак за младе са сметњама у развоју”, чији је носилац Социјална кооператива „Вивере- живети“... Са друге стране, ОЦД „Сунце“ је од стране Министарства за рад и социјална питања препозната као организација која може допринети развоју система социјалне заштите у Србији, па је као овлашћена експертска ОЦД од стране ресорног Министарства пружала менторску подршку локалним самоуправама у процесу израде локалних Стратегија социјалне заштите.²²

Локална самоуправа је такође у ОЦД препознала значајне partnere у креирању многих стратешких докумената и локалних акционих планова, у чијем стварању су представници више крагујевачких ОЦД активно учествовали. Крагујевачке ОЦД су партиципирале у изради Локалних акционих планова за смањење сиромаштва четири најугроженије друштвене групе у Крагујевцу (2003.), Локалног плана акције за избегла и расељена лица (2005.), Локалног плана акције за Роме (2005.), Локалног плана акције

¹⁹ Пројекат „КГ импулс социјалном предузетништву“ је током 2003/04. године као носилац реализовао крагујевачки Центар за социјални рад у партнерству са ОЦД Танго и Сунце.

²⁰ Сигурну кућу је 2006.године покренула ОЦД Алтернативни круг у партнерству са Центром за социјални рад „Солидарност“ и другим социјалним актерима на локалном нивоу, а уз подршку Фонда за социјалне иновације и града Крагујевца. Данас је Сигурна кућа једна од званичних услуга социјалне заштите у Крагујевцу, планирана је Стратегијом развоја социјалне заштите до 2013.године, а тренутно овом услугом руководи ОЦД Оаза сигурности у партнерству са Центром за социјални рад “Солидарност” и другим локалним актерима. Такође, Фонд за социјалне иновације је подржао и партнерски пројекат који су реализовали Удружење параплегичара и квадриплегичара „Шумадија“ и крагујевачки Геронтолошки центар.

²¹ Фонд за социјалне иновације је транзициони механизам Републичког Министарства за социјална питања који је покренут 2003. године да кроз нове, иновативне пројекте допринесе успостављању нових услуга социјалне заштите на локалном нивоу.

²² ОЦД Сунце је водила процес израде локалних стратешких докумената у регионалним општинама Јагодина, Рековац, Ћуприја, Параћин, Деспотовац и Свилајнац.

за децу (2005.) и Стратегије развоја социјалне заштите у Крагујевцу²³ за период 2010-2013. и др.

За потребе имплементације Стратегије, формиран је Градски Савет социјалног стратешког партнерства, који ће руководити процесом примене овог документа. За чланове Савета именована су и три представника крагујевачког грађанског сектора.

Анализирајући тренутни положај невладиног социо-хуманитарног сектора у Крагујевцу може се закључити да је он генерално, добро позициониран, како у локалној заједници, тако и шире.²⁴ На локалном нивоу је успостављена добра комуникација и размена међу социо-хуманитарним ОЦД са једне стране, али и одговарајућа сарадња са владиним институцијама у овој области, пре свега са Центром за социјални рад „Солидарност“, Геронтолошким центром, Дечијим домом „Младост“, Заводом за смештај одраслих „Мале Пчелице“, као и са градском Управом за здравство и социјална питања.

Да ће улога ОЦД у области социјалне заштите и у наредним годинама јачати, наговештава и Нацрт новог Закона о социјалној заштити. На пример, у члану 129. став 2. каже се да је обавезно да у Управном одбору Центра за социјални рад буде и један представник цивилног друштва.

13.2.1.2. Проблеми и препоруке

Поред наведених позитивних околности, важно је истаћи и неколико ограничавајућих фактора који могу, у будућем периоду, у значајној мери отежати рад социо-хуманитарних ОЦД. Као први проблем намеће се недостатак простора за реализацију активности, стога би требало направити попис свих доступних градских неискоришћених простора и доделити их ОЦД путем јавног конкурса.

Уколико је ово, из неког разлога, неостварљиво, требало би обезбедити услове невладиним социо-хуманитарним организацијама да рентирају јавне просторе којима располаже Градска стамбена агенција по повлашћеним условима (на пример: 1 квм за 1 ЕУР). На тај начин би се многим ОЦД, без континуираног извора финансирања, олакшао рад и предупредила би се појава “гашења” организација након само једног реализованог пројекта.

Иначе, као главни проблем у раду социо-хуманитарних ОЦД, препознаје се проблем одрживости (активности, канцеларије, људских ресурса...), што је директна

²³ Овај стратешки документ је усвојила Скупштина града Крагујевца у децембру 2009. године.

²⁴ *НВО Викторија* је добитник Годишње награде Министарства за рад и социјална питања Републике Србије за 2008. годину. *НВО Сунце* је под покровитељством Фонда за социјалне иновације у периоду 2004-2009. година била овлашћена за мониторинг и евалуацију свих пројеката које је овај Фонд финансирао на подручју Централне Србије. *НВО Визија*, као извршни партнер Италијанске хуманитарне организације *ИНТЕРСОС*, тренутно реализује велике пројекте (помоћ у грађевинском материјалу и пољопривредни програм за ресељена и избегла лица) на подручју целе Србије. Донатор ових програма је *УНХЦР*. *НВО Ромски информативни центар* је изабрана за контакт организацију цивилног друштва (циљна група - Роми) у имплементацији Стратегије за смањење сиромаштва.

последица несигурних извора финасирања, односно финасирања “од пројекта до пројекта”.

Одрживости локалних социо-хуманитарних ОЦД, свакако би допринело поновно успостављање конкурса, односно Јавног позива за суфинансирање програма и пројеката из области социјалне заштите у граду Крагујевцу.²⁵ Такође је важно организовати и различите програме обуке за запослене и активисте у ОЦД, затим подстицати партнерске пројекте, како међусекторске тако и интерсекторске, али и партнерске пројекте са сличним организацијама из земаља чланица Европске Уније и са ОЦД из региона²⁶. Када је реч о едукацијама које би требало организовати за подизање капацитета крагујевачких социо-хуманитарних ОЦД, као приоритетне теме се намећу: предприступни фондови Европске Уније и упознавање са европским концептом социјалне укључености и смањења сиромаштва²⁷.

²⁵Јавни конкурс за финасирање програма и услуга социјалне заштите у Крагујевцу је био расписан током 2003 и 2004. године. Након пуних пет година планирано је да се овај Конкурс, а у складу са Стратегијом развоја социјалне заштите, од 2010.године уведе као део обавезне праксе.

²⁶Услови већине Конкурса које расписује Европска делегација у Србији је партнерство са ОЦД из земаља чланица ЕУ и са ОЦД из региона (циљ је пренос искустава добре праксе, као и успостављање и развијање дијалога и сарадње).

²⁷Било би корисно едуковати ОЦД о социјалном предузетништву и функционисању социјалних кооператива по италијанском моделу који се показао као веома успешан.

13.2.2. ОСИ (особе са инвалидитетом) ОЦД сектор

13.2.2.1. Опис стања

У Крагујевцу до 2010. постоји регистрованих осамнаест удружења особа са инвалидитетом која окупљају особе са урођеном или стеченом физичком, сензорном, интелектуалном или емоционалном умањеном способношћу. То су: Међуопштинска организација Савез глувих и наглувих (278 корисника), Међуопштинска организација Савез слепих и слабовидих (216 корисника), Удружење дистрофичара (138 корисника), Удружење мултипле склерозе (193 корисника), Друштво за дечију и церебралну парализу (200 корисника), Удружење параплегичара и квадриплегичара "Шумадија" (41 корисник), Удружење параплегичара и квадриплегичара "Крагуј" (27 корисника), Удружење за борбу против дијабетеса (600 корисника), Удружење дијализираних и трансплантираних бубрежних инвалида (206 корисника), Удружење за помоћ особама са аутизмом (38 корисника), Удружење родитеља лица ометених у развоју „ЕГАЛ“ (48 корисника), као и остале ОЦД чију корисничку евиденцију нисмо успели да евидентирамо: Међуопштинско удружење цивилних инвалида рата, Удружење РВИ (ратних војних инвалида) и ППБ (породица погинулих бораца), Организација за заштиту права и подршку женама са инвалидитетом "Из круга", Друштво за помоћ ментално недовољно развијених лица Крагујевац (МНРЛ), Форум младих са инвалидитетом, Удружење студената са хендикепом и Удружење инвалида рада.

У граду не постоје удружења за све особе са инвалидитетом, као што су особе са ампутацијом, хемиплегијом или неким другим оштећењима. Нигде у Србији, па ни у Крагујевцу, не постоји прецизна евиденција особа са инвалидитетом већ, ослањајући се на претпоставке, особе са инвалидитетом чине седам до десет процената сваке популације и чак 20 процената популације сиромашних. Инвалидност представља у исто време и узрок и последицу сиромаштва.

У задњих петнаестак година организације које окупљају особе са инвалидитетом промовишу приступ инвалидности кроз питања људских права. Овакав приступ базиран је на социјалном моделу инвалидности, а то подразумева промену друштва, које мора створити подједнаке услове живота за све грађане. Постепено, временом, приступ усмерен ка социјалним факторима и људским правима постаје доминантан и налази своје место у Светском акционом програму 1982. године и у стандардним правилима УН 1993. године, као и у многим другим документима.

Ослањајући се на стратешка међународна и национална документа, пре свега Конвенцију УН о правима особа са инвалидитетом, Стратегију за смањење сиромаштва, Стратегију за унапређење положаја особа са инвалидитетом, усвојени су у Србији: Закон против дискриминације особа са инвалидитетом и Закон о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом, чиме је створен законски оквир за побољшање положаја особа са инвалидитетом.

13.2.2.2. Проблеми и препоруке

Од проблема везаних за саме ОЦД ОСИ, идентификовани су они који су везани и за друге ОЦД: сарадња међу постојећим удружењима особа са инвалидитетом у граду је на доста ниском нивоу, сва удружења немају адекватне просторије за рад својих организација. С друге стране, материјални трошкови рада једнаест удружења се финансирају из градског буџета, што се може посматрати у позитивном контексту.

Од проблема на које наилазе сами корисници услуга ОЦД особа са инвалидитетом, могу се издвојити следећи.

- Архитектонске баријере и препреке, почев од високих ивичњака, неодговарајућих тротоара, неприлагођених уличних прелаза, улаза у, како јавне објекте тако и зграде за вишепородично становање, непостојање лифтова уопште или постојање неодговарајућих, неприлагођених услова становања, непостојање паркинг места за ОСИ по европским стандардима и слично. Веома мали број школских установа у граду за основно, средње и високо образовање имају прилаз за ОСИ, које за кретање користе инвалидска колица. Само у ужем делу центра града урађени су пешачки прелази прилагођени за ОСИ.

- ОСИ које се крећу у инвалидским колицима не могу да користе јавни превоз, те је у граду, у организацији АТС²⁸ уведено једно комби возило које превози, одређени број корисника у „А зони“ за потребе школовања, одласка до радног места, лекара и матичних удружења. Зато је потребно повећати број комби возила и проширити зону превоза на приградска и сеоска подручја.

- Не постоје ни потребне службе подршке ОСИ попут: Службе персоналне асистенције, Службе за помоћ у кући, Установе за трајни смештај као и Дневног боравка на задовољавајућем нивоу за ОСИ, Клубови за спорт, рекреацију и културу ОСИ.

- У јавним установама не постоје преводиоци на знаковни језик за особе са оштећеним слухом, те им је комуникација ускраћена.

Треба појачати активности на запошљавању ОСИ са већим степеном телесног оштећења, јер се углавном врши запошљавање малог броја инвалида рада, лако ометених и особа са оштећеним слухом.

Традиционални приступ проблему инвалидности, заснивао се на медицинском приступу који поставља инвалидност као индивидуални, лични проблем узрокован биомедицинским факторима. Проблем инвалидности не потиче само од оштећења неких функција, него је и производ предрасуда тј. односа грађана према особама са инвалидитетом.

²⁸ Агенција за туризам и саобраћај, Крагујевац

13.2.3. Ромски ОЦД сектор

13.2.3.1. Историјска позадина, опис стања и пројекти од јавног значаја

У свом развоју, ромски невладин сектор Крагујевца имао је неколико фаза. Самоорганизовање Рома и Ромкиња, није ново и оно датира из прве половине 20. века. Још 1934. године, основан је фудбалски клуб „Звезда“, а уз мање прекиде траје до данашњих дана и такмичи се у оквиру локалних лига.

Прво „Друштво Ром“ у Крагујевцу основано је 24. априла 1973. године и фактички, јако мало је радило, јер није имало подршку од тадашњих локалних власти. „Друштво Ром“ је обновило свој рад 01. априла 1984. године, усвајањем Статута "Друштва Ром С.О. Крагујевац". Ова ОЦД се залагала за развој културе и образовања а посебно за стварање услова, који су омогућили прикупљање и неговање народног стваралаштва, неговање и развоја језика, подстицања писмених, ликовних, литерарних, позоришних, сценских и свих осталих врста културног и народног стваралаштва Рома, као и остваривање и утврђивање интереса чланова друштва у осталим областима, као што су запошљавање, становање, школство и слично. Друштво је имало и своје секције, попут оне за социјална питања, која је имала циљ да помаже социјално угроженим лицима, у сарадњи са Центром за социјални рад и Црвеним крстом. Такође, „Друштво Ром“ је било и организатор добровољног давања крви и од Црвеног крста су за тај хумани посао добили захвалницу.

Постојала је и секција за образовање. У оквиру ове секције држала се предшколска настава, у оквиру које су давана деци основна знања из српског језика и математике, у циљу припреме за полазак у школу. Фолклорна секција, која је такође радила, успела је да оде на Смотру културних достигнућа Рома Србије у Трстенику. Постојала је и омладинска и спортска секција. У оквиру спортске секције, „Друштво Ром“ је склопило споразум са ФК „Звезда“ из Крагујевца, да Друштво финансира клуб из сопствених средстава.

Друштво се финансирало из сопствених средстава путем чланарине, организовањем традиционалног «Ромског бала», од спонзора, од Скупштине општине, од СИЗ-а²⁹ за културу и од СИЗ-а за образовање. Имало је и своје просторије, које су отворене 29. новембра 1984. године, које су се налазиле код Колонске капије и које су изгореле у пожару, средином деведесетих година двадесетог века. Друштво је имало преко 850 регистрованих чланова, а преко 3.000 корисника је било везано за исто. Друштво је организовало и различите манифестације, затим прославе Међународног Дана жена, давали су новчану помоћ код смртних случајева, као и многе друге врсте помоћи.

Ромске ОЦД почињу да се организују средином деведесетих година двадесетог века, као виши ниво организовања у односу на наведени. Роми у Крагујевцу започињу

²⁹ Самоуправна интересна заједница

ангажованији вид залагања и заступања у социјално-економском, образовном и политичком смислу. У периоду од 1995. до 2010. године, ромски покрет је текао у два правца ангажовања: један је био преко пројектних иницијатива са одређеним правцима решавања проблема, а други правац је креирао и стварао политике за решавање ромских проблема.

Покренуте иницијативе су биле у потпуности различите од онога што је урађено до тада. Како би се помогло Ромима да стекну нова знања, ромске ОЦД су решења пронашле у оквиру алтернативног образовања, које оставља много више простора за креативност, правовремено и брзо решавање потреба и проблема Рома. У оквиру активности ОЦД, а посебно у оквиру програма алтернативног образовања, спроводиле су се радионице, семинари и друге активности, које су имале као општи циљ оснаживање Рома.

Неке од активности ромских ОЦД су: Предшколске радионице (рад са предшколском децом, од 3 до 7 година, у складу са међународним предшколским пројектом «Корак по корак»), Допунске радионице (рад са школском децом, на предметима - математика, српски језик, енглески језик и другим предметима), Креативне радионице (музичке, драмске, ликовне, примењене...), Здравствене радионице (хигијена, опште здравље, здрава исхрана, гинекологија, онкологија...), Женске радионице (рад са женама на различите теме као што су: насиље над женама, женска људска права, феминизам, борба против трафикинга), Консултативне радионице (радионице са учешћем стручњака из разних области: психолозима, правницима, социолозима...), Преквалификације (програми професионалног оспособљавања за Роме) и семинари (на семинарима су обрађиване материје које нису део формалног образовања, као што су: управљање радом у НВО (НВО менаџмент), људска права, ненасилна комуникација, итд.).

Прва ОЦД у Крагујевцу била је Хуманитарно удружење „Нови Пут“ коју је основао Мирослав Јовановић 1995. године. Организација у својим редовима окупља искуство година и енергију младих, што доводи до потпуно нових активности уз укључивање међународних донатора у финансирању програма и активности. Поред поделе хуманитарне помоћи, почиње се са интензивним радом на образовању Рома и Ромкиња (образовање у најширем смислу, укључујући и неформално). Први програми су били из рада са децом предшколског узраста, а већ у наредној, 1996. години, формира се прво ромско обданиште „Плави Зека“, које је било прво и на простору Шумадије, као и Србије. Као кориснике је обухватало децу од 3 до 7 година, а уведена је и једна новина у раду - рад са породицом и посебно, рад са Ромкињама. До 2000. године и до периода демократских промена, настају још две организације: Одбор за заштиту људских права Рома и Ромски информативни центар (РИЦ).

Ромски Информативни Центар (РИЦ), основан 1999. године, даје свој допринос у креирању програма на развијању демократских процеса, децентрализације, људских права, једнакости полова, једнаких шанси, подизања пажње и укључивања осетљивих група у друштво у Србији (у то време у Савезној Републици Југославији). Поменути допринос се огледао и у директном активном ангажману организације у креирању стратегија, акционих планова, истраживања, која су настајала у Србији у периоду од 2000. до данас и то не само оних које се тичу Рома, већ и свих грађана Србије. Својим

ангажманом, активисти РИЦ-а су показали како Роми могу да дају свој допринос у вези са решавањем битних питања у друштву у Србији. Такође, разбијане су предрасуде о томе да Роми друштву у Србији могу да понуде своју стручност, знања и вештине, да нуде решења.

Неке од кључних стратегија и акционих планова у којима су активисти РИЦ-а активно учествовали на националном и локалном нивоу су: Стратегија за смањење сиромаштва у Србији, Стратегија за образовање Рома у Републици Србији, Стратегија за веће укључење Рома, Акциони план за образовање Рома у Србији, Стратегија и акциони планови за смањење сиромаштва у Крагујевцу, Стратегија за образовање Рома у Крагујевцу, Интегративни план друштвено-економског развоја региона Шумадије и Поморавља (од 2005. до 2008. године), Декада укључења Рома од 2005. до 2015. године, Стратегија за веће учешће грађана у раду локалне самоуправе града Крагујевца, Стратегија и акциони план за децу у Крагујевцу.

Уз то, активисти РИЦ-а су учествовали у изради битних истраживања на тему ромске популације: као аутори („Приступ програмима активних мера запошљавања Рома“ и „Роми и одговорна влада“), као консултанти („Истраживање о друштвено осетљивим групама у Србији“, УНДП) и као истраживачи („Истраживање о ромским насељима у Србији и Црној Гори“ - ОХФМ и „Истраживање о положају ромске деце у Србији“).

Као Контакт организација цивилног друштва (КОЦД) за питања Рома, код Тима потпредседника Владе за социјално укључивање и смањење сиромаштва, РИЦ развија механизме за успостављање редовне комуникације и сарадње владиног и ромског ОЦД сектора, као и окупљање унутар кластера ромских организација цивилног друштва, путем дефинисања препорука и изношења ставова форума окупљеног око ромског цивилног сектора.

После демократских промена настаје експанзија у оснивању ромских ОЦД и у периоду од 2000. до 2010. године формира се преко 20 ромских организација: Удружење ромско-српског пријатељства "Стабло", Образовно-културна заједница "Романипен", Удружење Рома "Стана", Удружење грађана "Свети Георгије", Ромско удружење жена (Ружа), "Пурано Ром" („Стар човек“), Асоцијација ромске солидарности Крагујевац, Информативни центар Рома Југославије, Друштво Ром Крагујевац, Нада, „Бахталипе“ („Срећа“), Фонд за развој ромске заједнице, Женски активни центар – „Бибија“, Асоцијација за ромско образовање (АРО), Ромски центар хуманитарних иницијатива, Ромски информативни центар (РИЦ), итд...

Од позитивних елемената у опису тренутне ситуације у Крагујевцу, можемо навести још и следеће: постојање локалног тима за образовање Рома, надлежне особе у локалној самоуправи за питања Рома (координатор), као и постојање ментора асистента и ромског асистента у две основне школе и 25 асистената у настави у основним школама. Овде свакако треба издвојити и добру сарадњу са институцијама и организацијама на локалу (Градска управа Крагујевца, Центар за социјални рад, Школска управа, Полицијска управа Крагујевца, Национална служба за запошљавање, Црвени крст, комплетан ОЦД сектор...), али и постојање стратешких докумената попут Локалног плана акције за Роме и Стратегије за образовање Рома на локалном нивоу.

13.2.3.2. Проблеми и препоруке

Данас, 2010. године, од свих ромских организација из Крагујевца, активности, финансирање и активне програме имају само 3 организације. Ове ромске ОЦД имају изграђене организације, разрађен тимски рад са изграђеним сазнајним капацитетима, као и простор за рад. Остале ОЦД су на граници опстанка, што због недостатка средстава, што због недостатка капацитета, као и других специфичних проблема: неизграђени квалитетни међуљудски односи, недостатак знања међу одређеним лидерима ромских ОЦД, недостатак тимског рада, непосвећеност општем циљу и надјачавање парцијалног интереса, неизграђен волонтеризам, недостатак одговорности у раду, изражена велика очекивања у односу на друге (нарочито на државу без сагледавања неопходног личног учешћа) и недовољна транспарентност у раду.

По питању главних проблема самих корисника, односно ромске популације у Крагујевцу, на првом месту се издвајају сиромаштво и функционална неписменост, као и недостатак стручног знања надлежних и њихову (али и најшире јавности) недовољну сензибилизацију ка проблематици Рома. Срећна околност је што у Крагујевцу нису забележени случајеви организованог насиља према ромској популацији, али постојеће питање тзв. «тихе» дискриминације (предрасуде, увреде...), које је присутно и на националном нивоу, требало би решавати дуготрајном и општом демократизацијом друштва.

Препоруке за побољшање ситуације ромских ОЦД у Крагујевцу се односе на следеће: усмерити пажњу (преко одређених тела за ромска питања у локалној самоуправи или постојећих развијених ромских ОЦД) на изградњу капацитета ромског ОЦД у Крагујевцу, развој капацитета локалне ромске «канцеларије» при локалној самоуправи (и технички и људски ресурси), финансирање програма и пројеката који се баве стратешким питањима (попут образовања, развоја предузетништва, подизања демократске свести...).

13.2.4. Женске ОЦД и групе

“Друштво у коме се не чује глас жена није мање женско.

То друштво је мање људско.”

Mary Robinson

13.2.4.1. Историјска позадина, опис стања и пројекти од јавног значаја

Крагујевац, као и већина градова централне Србије нема традицију женских организација. Град у коме је прво основано друштво било Женско добровољачко друштво, сем традиционално најстарије “Коло српских сестара” и различитих социјалистичких “полуженских” организација, до почетка деведесетих није имао ни једну модерну женску организацију или групу. Специфичност првих женских група насталих у Крагујевцу је што оне нису биле самосталне и што су деловале или кроз већ постојеће хуманитарно - волонтерске организације, попут Градске организације Црвеног крста или кроз новоформиране антиратне организације и покрете за заштиту људских права, као што су београдски Антиратни центар или Фонд за хуманитрано право. Њихов рад и прве акције, последица су распада СФРЈ и имали су пре свега хуманитарни карактер: прикупљање и дистрибуција лекова, хране, одеће и обуће (како за људе на ратом захваћеном подручју, прве избеглице које су стизале у Крагујевац, али и за резервисте на фронту). Врло је интересантан податак да су на телефонима Црвеног крста, на подручју читаве Шумадије, на питањима проналажења и спајања породица од 1991. до 1994. радиле искључиво жене, а прву неформалну женску социо-хуманитарну групу, покрећу професорке Прве крагујевачке гимназије - Душанка Јанковић и Даница Ћурчић. Спонтано организују своје пријатељице и колегинице и саме финансирају набавку и дистрибуцију различите врсте хуманитарне помоћи људима у Вуковару, Сарајеву и Дубровнику, али и српским резервистима и војницима ЈНА на ратиштима широм бивше СФРЈ. Ова активност траје до 1994. године, а занимљиво је и да су оне организовале и групу ученица која је писала писма, како Крагујевчанима резервистима, тако и вршњацима широм бивше СФРЈ.

Друга неформална група жена, чија је основна активност била антиратна и могло би се рећи опозициона, у односу на актуелни српски режим, настала је, такође спонтано, буквално на улици - код продавнице обуће “Борово” у самом центру града. Групу су чиниле интелектуалке млађе генерације, које су на том месту, сваке среде увече, чекале издање недељника “Време”. Већина ових жена укључиће се активно у политику или у друштвене промене, у ширем смислу, које ће уследити крајем деведесетих. Чиниће окосницу политичких организација демократских партија, а после 2000.-те заузеће неке од челних позиција у актуелној власти. Основне активности ове групе биле су везане за изборне циклусе у Србији до 1997. године, када је званично регистрована прва модерна женска ОЦД у Крагујевцу - Женски активни центар “Анима”.

Мисија “Аниме” била је едукација социјално угрожених жена, деце и омладине; развијање свести о садржини и заштити људских женских и дечијих права; заштита жена и деце од насиља свих врста; заштита људских права жена и деце етничких група и националних мањина; подршка развоју и оснаживању женског предузетништва и бизниса, малих бизнис програма за пословно осамостаљивање девојака и жена;

хуманитарна помоћ расељеним и избеглим женама и деци, женама са инвалидитетом и старим и напуштеним лицима.

Група је организовала едукативне радионице, стручне скупове, саветовања, трибине и семинаре. Најзначајнији допринос “Аниме” даљем развоју, с једне стране, процеса еманципације жена, а с друге стране, женских организација је то што су из ње настале две различите организације: једна женска “СОС телефон”; коју су чиниле угледне судијинице, адвокатице и новинарке које су се бавиле питањима породичног насиља и насиља над женама и друга која се бавила заштитом деце и омладине у процесу образовања - “Форум родитеља основних и средњих школа Крагујевца”. Најзначајнији јавни допринос организације “СОС телефон за жртве насиља” је лобирање и учешће у радној групи за промену Кривичног закона и увођење новог члана 118. са којим се први пут насиље у породици третира као кривично дело. Иако се организација распала почетком 2003. године, активисткиње – експерткиње, учествовале су у писању Породичног закона и Закона о заштити деце и омладине.

Преломни тренутак за даљи развој женских ОЦД је 1999. година, када настају три веома значајне организације - у оквиру хуманитарне организације “Нада”, коју чине Ромкиње, настаје група “Женске Наде”, оснива се Ромски информативни центар, који у старту има програм намењен женама, односно Ромкињама, а жене расељене с Косова оснивају организацију “Нова нада”. Својим пројектима и акцијама поспешују видљивост жена, уводе на јавну сцену Крагујевца женске проблем и питања, али је свакако револуционарни значај за оснаживање, развој и даље ширење женских група дао програм “Жене То Могу” и то не само у Крагујевцу, већ у читавој Србији. Овај програм први пут у Србији уводи појам родне равноправности, најзначајнијег политичког питања у демократским друштвима, а у Крагујевцу је окупио и едуковао жене активне у ОЦД или политичким странкама или такозване активне грађанке, које су као тренерице дале велики допринос у организовању и реализацији изборне кампање 2000.-те, а то је била прва изборна кампања која је имала посебан програм посвећен женском бирачком телу, традиционално највећем и најпасивнијем.

Тренерице овог програма из Крагујевца, учествовале су у састављању Палићке платформе прве женске агенде у Србији, из које су настали, не само Национална стратегија побољшања положаја жена и Национални акциони план за побољшање положаја жена, већ и први механизми родне равноправности, почев од локалних, закључно са Саветом за равноправност полова Владе Републике Србије, Одбором за равноправност полова и Управом за родну равноправност, односно помоћницима заштитника грађана за равноправност полова.

Тренерице Крагујевчанке, организовале су низ семинара и радионица за политичарке, одборнице, чланице невладиног и бизнис сектора, синдикалне активисткиње, жене на селу, већнице, директорке и представнице медија, а један од најзначајнијих јавних доприноса је оснивање и подршка женским асоцијацијама демократских партија и женских секција при синдикалним организацијама.

Ништа мањи значај није ни стална консултантска и саветодавна помоћ, коју и данас пружају женама активним у јавном и политичком животу Крагујевца у организовању различитих промотивних акција, кампања или стратегија. Активно су

учествовале у процесу лобирања, како би се 2006. године поново формирала Комисија за родну равноправност Скупштине града, а 2008. године едуковале су групу жена из локалне администрације и одборнице локалног парламента које су потом сачиниле прву родну анализу буџета града Крагујевца, ставки “образовање” и “усавршавање”³⁰.

Права родно-женска организација у Крагујевцу “Алтернативни круг”, делује од 1997.г., као неформална група, од када су активисткиње ове групе организовале семинаре и радионице у циљу јачања властитих капацитета и серију јавних трибина и радионица са циљем подизања свести крагујевачке јавности на тему женских људских права и родне неравноправности. Званично организација је основана 2000.г.и од тада делује под називом Центар за едукацију, комуникацију и истраживања Алтернативни круг.

Поред радионица и истраживачких пројеката који су се бавили женским здрављем, стереотипима и предрасудама према женама различитих занимања и социјалног положаја, експерткиње ове организације учествовале су у истраживачком пројектима “Положај жена са децом на тржишту рада” и “Економски равноправне”, првог истраживања у Србији које је показало чега и у ком проценту су власнице жене у Србији, па и у Крагујевцу. Јавни допринос “Алтернативног круга” локалној заједници може се мерити кроз следеће пројекте:

- Саветовалиште за жене оболеле од карцинома дојке од 2001. до 2003, које је пружало психолошку подршку оболелим женама и породицама оболелих и организовало усавршавање у Италији за докторке Клиничког центра,

- Саветовалиште за жртве породичног насиља које од 2003. до данас ради искључиво на волонтерској основи високо мотивисаних чланица ове организације и уз помоћ локалне самоуправе која је уступила пословни простор на бесплатно коришћење. У оквиру Саветовалишта функционише СОС телефон доступан 24 сата дневно,

- Истраживачки пројекат о распрострањености и облицима породичног насиља у централној Србији (Крагујевац, Јагодина, Топола и Пожаревац) који је укључивао и мушкарце,

- Сигурна кућа, од децембра 2005. године до марта 2008. године. Како су партнери на овом пројекту крагујевачки Центар за социјални рад, локална самоуправа и полиција, може се рећи да је група институционализовала проблем збрињавања и рехабилитације жртава породичног насиља у Крагујевцу, али и сензибилисала локалну заједницу за проблем породичног насиља и жртви насиља,

- Изградња центра за заштиту од породичног насиља у региону Шумадија (2005-2008.г),

³⁰ Програм је реализован у сарадњи са УНДП-ом и то је иначе прва роднобуџетска иницијатива у централној Србији..

- Иницирале су и увођење институције јавног конкурса за дотације ОЦД и биле чланице прве Комисије која је одлучивала по конкурсима за дотације, 2003-2004.,

- Активно су учествовале у формирању прве Комисије за родну равноправност Скупштине града и Савета за родну равноправност Извршног одбора Скупштине града 2002-2004.,

- Биле су део експертског тима који је писао Локални акциони план за смањење сиромаштва 2003.,

- Учествовале су као експерткиње у групама Савета за равноправност полова Владе Републике Србије, које су писале Националну стратегију за побољшање положаја.

Алтернативни круг је чланица Женске мреже, мреже „Жене против насиља“ и „Бранитељке женских људских права“ и чланица кластера „Жене, сиромаштво, развој“. У оквиру мрежа Алтернативни круг је учествовао у реализацији активности у већем броју пројеката других чланица мрежа, лобирању, у радној групи за писање нацрта Стратегије за сузбијање насиља у породици.).

Почетком 2000.-те у Крагујевцу почиње да делује и Удружење секретарица. Иако ова организација окупља жене по занимању или радном месту које обављају, чланице се баве хуманитарним радом - стипендирају девојчице из Дома “Младост”, организују хуманитарне вечери за децу са инвалидитетом, учествују на хуманитарним аукцијама удружења особа са инвалидитетом и корисника Завода за смештај одраслих лица “Мале Пчелице”, а за сада су, прва и једина женска група, која се активно укључила у политику - њихова председница, одборница је у садашњем сазиву Скупштине града.

Група активисткиња “Алтернативног круга”, почетком 2007. године, преузима Сигурну кућу “Оаза сигурности” и оснива истоимену социо-хуманитарну организацију. Волонтерке организације, организују рад Сигурне куће, пружају психосоцијалну подршку жртвама породичног насиља и реализују низ пројеката, чији је циљ сензибилизација јавности за подршку овом склоништу под мотом “Нека свака кућа буде сигурна”. Такође, прикупљају новчана средства за нормално функционисање куће, али и економско оснаживање и запошљавање жена жртви насиља како би могле да наставе самосталан живот. Одржавају сајт www.nasilje.rs и издају часопис.

Исте године, група волонтерки оснива организацију “Из круга... Крагујевац”, чија је мисија подизање свести и конкретна помоћ женама и деци са инвалидитетом, који су преживели насиље и дискриминацију. Пројекти од јавног значаја су “СОС телефон за жене и децу са инвалидитетом”, правна и психолошка помоћ женама и деци са инвалидитетом, као и едукативне радионице на теме препознавања насиља, као и терминологија језика инвалидности. Организација је у сарадњи са Удружењем параплегичара и квадриплегичара “Шумадија”, осмислила и реализовала прву кампању јавног заговарања за хитно усвајање сета антидискриминационих закона, коју је подржао и ресорни министар Расим Љајић, а од октобра 2009. у сарадњи са Школском управом реализује пројекат “Мала школа људских права особа са инвалидитетом”, односно час грађанског васпитања у свим основним и средњим школама Шумадијског управног округа.

Најмлађа женска организација у Крагујевцу је “Плетеница”, која је основана прошле године. Први пројекат од јавног интереса, “Женска кампања”, реализована је крајем прошле године.

Најстарија организација жена је “Коло српских сестара”. Издаје часопис “Венац”, а циљеви ове, пре свега, женске социо-хуманитарне организације су пружање помоћи унесрећенима, као и ширење начела доброте и човечности и културно-просветитељске мисије. Организација, новчаним и другим наградама и стипендијама помаже сиромашне девојке, финансира набавку пакета сиромашној и болесној деци, обилази домове за децу и старе, избеглице у колективном смештају, а организује и продајне хуманитарне изложбе. Најзначајнији јавни допринос “Кола српских сестара” у Крагујевцу је стварање базе донатора и филантропа, као и увођење праксе да крагујевачке породице на викенд узимају децу из Дома “Младост”. Не треба сметнути с ума и чињеницу да је велики број активних жена на јавној сцени Крагујевца, своју хуманитарну, социјалну или политичку активност, започело управо у овој организацији.

Када се ради о Ромкињама, оне су у Крагујевцу некада највише учествовале у раду Анти-фашистичког покрета жена (АФЖ). Ромкиње су у покрету учествовале као део процеса ромског покрета, без својих личних политика и учествовања у њиховом вођењу. Данашња ситуација је знатно промењена. Ромкиње се данас активно укључују у савремене токове у друштву. Препознале су тренутак и схватиле потребу да се активније укључе у политичко, економско и културно освешћивање за даљи напредак ромске заједнице. Својим ангажовањем у невладином сектору, дале су нову визију развоја ромског покрета. Стварају моделе за наредне генерације које долазе и шаљу им

поруку да само заједничким ангажовањем свих Ромкиња и Рома можемо променити нашу будућност.

13.2.4.2. Проблеми и препоруке

У Крагујевцу тренутно нема консензуса, ни општих заједничких циљева женских група које делују, нити женских огранака политичких партија и синдикалних организација. Приметно је да су групе недовољно оснажене, недостају им унутрашњи капацитети, а недостаје и координирана заједничка акција или организовање једног Женског ресурсног центра.

С друге стране, Крагујевац се може похвалити експерткињама женског покрета из буквално свих сегмената и области, почев од едукаторки, истраживачица, лобисткиња, социолошкиња, педагогиња, културолошкиња и експерткиња из области природних наука, па је закључак да је највећа снага женског покрета у Крагујевцу управо у људским ресурсима, посебно родносензибилисаним. Примера ради, иако на крагујевачком Универзитету не постоје Женске студије или Студије рода, ни на основним, ни на мастерс, односно докторским студијама, највећи број матурских, дипломских и магистарских радова који се баве проблематиком рода, одбрањен је на факултетима у Крагујевцу.

Оно што недостаје организацијама или женским групама су нормални услови и средства за рад: тренутно само “Оаза сигурности” и “Из круга...Крагујевац” имају свој властити простор и опрему, док остале женске ОЦД и групе простор изнајмљују и финансирају од пројеката које реализују.

Све ово има за последицу да већина одлука, стратегија и локалних планова које усваја Скупштина града, нема родну димензију, нити укључује питања и проблеме жена. Можда је најбоља илустрација доношење локалних акционих планова за децу и младе који не укључују женску, односно родну димензију. Слично је и са конкурсима за дотације ОЦД, па и конкурсима за стипендије или усавршавања. На дуге стазе, ово може бити реалан проблем у процесу имплементације Националне стратегије и Националног плана акције за побољшање услова живота жена, али и код примене Закона о родној равноправности.

У крајњем случају, уз сет антидискриминационих закона, то су такозвани “тврди услови” које треба испунити у процесу придруживања Европској унији.

У таквој ситуацији, сасвим је разумљиво да жене у крагујевачкој локалној самоуправи и извршној власти заузимају позиције које им, у складу са традиционалном и стереотипном улогом жене и припадају - такозвана хигијена неге или социјала, односно старање о деци, породици и образовању.

Као значајан недостатак у Крагујевцу је и приметно одсуство захтева или петиција које подносе женске групе или жене - до сада се извршној власти поднеском

обратила само једна хранитељка. Све заједно, узроковано је непостојањем организације која би се бавила управо женским људским правима.

Податак да у Директоријуму ОЦД од 80 организација, чија је област деловања женска људска права, има само 4 организације из Крагујевца, а чак 8 из Ваљева или по 10 из Ниша и Бора, даје и одговор на питање како да активна и јака женска јавна и политичка сцена у Крагујевцу, изнедри јаке и значајне женске групе или организације.

Треба организовати женски ресурсни центар и мотивисати и едуковати жене и девојке да оснивају или покрећу различите групе, посебно осетљивих и маргинализованих жена. То подразумева и оснивање група за самоподршку, а стратегија би морала да резултира организацијама које би окупљале самохране мајке, Ромкиње, инвалиткиње, жене на села, али и жене у бизнису, студенткиње и средњошколке, као и оснивање женских задруга и стварање организација које би могле да у потпуности едукативно и организационо подрже сензибилизацију службеника институција јавне управе, предузећа и приватног сектора за имплементацију Закона о родној равноправности и Националне стратегије и Националног акционог плана за побошљање положаја жена. Ове организације требало би да помогну у изради локалних акционих планова који би се односили на одређене групе жена.

13.2.5. ОЦД које се баве демократизацијом

13.2.5.1. Историјска позадина, опис стања и пројекти од јавног значаја

Као и у већини градова Србије, област демократизације и људских права уопште, везана је за тзв. „први талас ОЦД“ настао деведесетих година прошлог века, што се превасходно може објаснити условима који су тада владали у политичкој, социјалној, моралној и можда најпрецизније – општој друштвеној атмосфери. И као и на националном нивоу, иницијатори ових ОЦД, које су можда и кључне за реформу друштва долазили су из редова новинара, академских кругова, али у највећој мери из демократских политичких партија (што је често био начин да се иницирају и промовишу идеје, које нису успеле да се пласирају у матичној партији), али и из синдикалних кругова. Овај податак не би требало да изазове недоумицу, јер по општем закључку, у Србији је појам „активног грађанина“ увек био везан и за активности у другим сегментима грађанског сектора у ширем смислу.

Ако изузмемо ОЦД које су биле сегментиране по делатности ка посебним подгрупама у области људских права (права ромске заједнице, женска и дечија права, права старих лица...), као и регионалне испоставе ОЦД са националног нивоа (Отпор, ЦЕСИД, Г17 плус као ОЦД, Европски покрет у Србији, Иницијатива младих за људска права...) које су врло квалитетно реализовале пројекте из области демократизације у Крагујевцу, деведесетих година је прилично активна била и локална цивилна сцена која се бавила овом проблематиком. И мада су се, често у тадашњим стручним класификацијама исте водиле као „организације за развој локалне заједнице“³¹ што је у неку руку и тачно, ове ОЦД су самостално или чешће партнерски, као локални имплементатори других ОЦД (махом београдских, које су имале приступ већим програмима), реализовале велики број пројеката од јавног интереса.

У горе наведеном смислу, следеће ОЦД можемо издвојити као оне које су дале допринос демократизацији и базичним људским правима у Крагујевцу.

Фонд за развој политичке културе је политичка ОЦД и као једна од најстаријих ОЦД ове врсте, организовала је међу првима, у другој половини деведесетих, низ јавних дебата на тему цивилног сектора и демократизације (нпр. 1996. године са Фондом за отворено друштво). Такође, била је и активна у тзв. „Изађи и гласај“³² кампањама за повећање учешћа грађана на изборима 2000. године.

Центар за развој демократског друштва је такође, био активан у широј промоцији демократије и људских права, посебно у анимирању женског дела бирачке популације, али и едуковању политички активних жена. Поред активног и самосталног (са својим пројектима) учешћа у „Изађи и гласај“ кампањама, ова ОЦД је организовала велики

³¹ Дирекоријум Центра за развој непрофитног сектора, Београд, 2000. година

³² Кампање које организује цивилни сектор, обично за председничке или парламентарне изборе, у жељи да анимира грађане да узму учешће у одлучивању путем гласања на изборима

број јавних догађаја (трибине, дебате, семинари) из демократизације и посебно женских права.

Алтернативни круг, је у својим првим пројектима, такође отворено заговарао демократизацију друштва. Уз пројекте из области родне равноправности, по чему су и најпознатији, ова ОЦД је била локални партнер програма Партнерство за демократске промене у Крагујевцу, као и иницијатор првих покушаја умрежавања локалног ОЦД сектора.

Ромски информативни центар (РИЦ), је поред своје базичне улоге, једне од најутицајнијих ОЦД за ромска питања на националном и локалном нивоу, често био активан и у ширем програму демократизације друштва. Осим већ поменутих ГОТВ кампања, РИЦ је био и врло активан у едукацији из области демократизације и промоцији цивилног сектора међу најширом популацијом.

ОЦД Миллениум је прва профилисана организација у Крагујевцу, која је као главну делатност истицала демократизацију друштва. Осим великог броја партнерских пројеката са националним и међународним ОЦД, Миллениум је највише реализовао самосталне пројекте и програме из демократизације и промоције људских права, од којих се издвајају следећи:

- „Изађи и гласај“ кампање: Осим поменуте из 2000. године, активно се укључује и у исте кампање 2007. и 2008. године.

- Развој интерсекторског (медији) и међусекторског партнерства (јавни сектор): Миллениум је покушавао да међу првим ОЦД скрене пажњу на партнерство са медијима као делом цивилног сектора. Уз промоцију саме улоге медија (обележавање светског Дана слободе медија 3.маја и израде директоријума локалних и регионалних медија за потребе ОЦД сектора) у низу пројеката су укључени и медији као равноправни партнери. Такође, велики је значај дат и развоју партнерства са јавним сектором (пре свега локалним самоуправама и јавним институцијама и организацијама у региону Шумадије) или путем сарадње на заједничким или наменским пројектима („Шумадијска грађанска мрежа“, 2002/2003, Фреедом Хоусе/УСАИД и „Маде ин Шумадија“ – промоција развојних пројеката, 2009, Министарство економије и регионалног развоја Републике Србије).

- Развој и промоција цивилног сектора: Осим израде и одржавања првог директоријума локалних и регионалних ОЦД (који је више пута уступљен локалној управи, локалном и националном ОЦД сектору и међународним организацијама), Миллениум је продуцирао преко стотину наменских ТВ и радио емисија, новинских и интернет чланака и студија са циљем промоције цивилног сектора, Такође, реализовао је у оквиру минулих (НВО ресурс центар, 2002 - 2004. Европска Комисија/Европске перспективе, Грчка) или актуелних пројеката (Реформа цивилног сектора региона Шумадије, 2009/2010. Институт за одрживе заједнице, САД) на десетине дебата, семинара, промоција и округлих столова из области развоја и промоције цивилног сектора.

- Промоција људских права: Поред активног укључивања у процес „Истина, одговорност, помирење“ на овим просторима (путем учешћа у оснивању националне Асоцијације за истину и помирење и реализације јавних дебата попут «Четири погледа» у Крагујевцу), Миллениум је организовао и прве пројекте те врсте у овом региону (Школа људских права, 2001., Вестминстерска Фондација, Велика Британија и Кампања за промоцију људских права “Znaj svoja prava”, 2001. АБА ЦЕЛЛИ/ УСАИД).

- Подизање демократске свести: ОЦД Миллениум је у намери да се шири јавност информише о проблемима, као и путевима њиховог решавања у транзицији српског друштва, организовала на десетине јавних разговора о питањима демократије и поштовања људских права, како на националном, тако и на локалном нивоу. Кључне директне јавности су били млади из ОЦД и политичких партија и медији, док се шири јавност информисала путем ТВ издања ових дебата. (Дебатни програм “Разговори на сцени”, 2006. Британска амбасада; 2007/8. Национална задужбина за демократију, САД).

- Евро-атлантске интеграције: Међу првима у региону централне Србије, Миллениум је развио програм (као дугогодишњу активност) за промоцију евро-атлантских интеграција. Поред реализованих класичних кампања јавног заговарања, створен је и јединствени модел информисања и едукације о поменутом процесу. (Кампања за промоцију евроинтеграција “Моја ЕУ”, 2005 – 2006. ЕАР; Регионални сервис за европске/евроатлантске интеграције, 2008/2009/2010. ОЕБС, Национална задужбина за демократију, САД).

Касније су се појавиле и друге ОЦД из ове области које су имале чак и неки вид јавног заступања³³(попут ОЦД Шумадијска регија), али се осим повремених јавних иступа (конференције за медије, саопштења за јавност) њихове активности не би могле оценити константним, с тим и утицајнијим у локалној заједници. У тренутку израде овог документа, на крају прве деценије другог века, крагујевачка ОЦД сцена из области демократизације је сведена и буквално на пар имена (од којих су већим делом већ поменута у претходном прегледу).

13.2.5.2. Проблеми и препоруке

Осим проблема који су општи тренд у крагујевачком, али и ширем регионалном ОЦД сектору (недостатак тзв. «потпорних»³⁴ грантова, недостатак простора, људских ресурса, сервисирање пројеката београдских ОЦД уместо сопствених активности...) али и специфичних, попут непостојања локалног конкурса за развој демократизације и људских права, главни проблем се може подвести под недовољну афирмацију базичне ОЦД улоге – „чуvara“ демократског система вредности (демократија, људска права, транспарентност, толеранција...). Једноставно, када ове ОЦД реализују другу системску улогу – «подршке», у најчешћем случају процесу европских интеграција, као и атлантских интеграција (врло чести су примери ових иницијатива од стране владајућих

³³ Експертске групе (*think tanks*) су ОЦД које се баве истраживањима и израдом тзв. јавних политика, путем политичких, друштвених и економских анализа, едукације и консултантских услуга

³⁴ Грантови који имају за циљ одржавање постојећих капацитета ОЦД (плате особља, покривање оперативних трошкова...)

локалних политичких елита Крагујевца, посебно у периоду 2000 – 2010.) или међународне и регионалне сарадње на пример, оне су прихватљиве, у другом случају, њихова улога је дискутабилна и ниском политичком калкулацијом се приземљује као „активност политичких, националних или међународних лобија“.

То је директно повезано са непостојањем, с једне стране дугорочне подршке од стране међународних донатора (која је усмерена углавном ка ОЦД у Београду) за активности овог типа и с друге стране са неспремношћу државних и локалних органа да финансирају исте пројекте и још битније да – прихвате критику.

Ипак, треба реално истаћи и да је забележен читав један дијапазон манипулације од стране појединих политичких групација улогом тзв. неформалних група и грађанских иницијатива, када се директно инструиране активности представљају као независне. Такође, у Крагујевцу су активности пандана ОЦД које се баве демократизацијом – екстремних десничарских група сведене на ниво испод просека (пар трибина на Универзитету, исписивање графита са говором мржње...) у другим срединама, без локалне организације (осим сервисирања националних програма), осим у Аранђеловцу и Тополи, што је претходно и описано у почетној структурној анализи.

Све то је последица недостатка демократске свести, морала и вредности, што само говори да је ова област приоритетна, управо као и екологија или брига о угроженим друштвеним групама.

С тим у вези, главна препорука за развој овог дела сектора се односи на отварање посебних конкурса на локалном/регионалном нивоу за област развоја демократије и људских права, стварање јаких партнерских веза са медијима и јавним институцијама и организацијама и општу и институционалну подршку њиховим активностима.

13.2.6. Омладинске ОЦД и ОЦД које се баве младима

13.2.6.1. Историјска позадина, опис стања и пројекти од јавног значаја

ОЦД “Школа мира” се у протекле две деценије свог постојања бавила младима као искључивом циљном групом и најстарија је организација тог типа.

Крајем деведесетих и почетком новог миленијума, велики утицај су имала два програма намењена деци и младима, који су на неки начин били препознатљивији од самих ОЦД које су их покренуле. То су програм Урбаног центра за креативни развој деце и омладине – “Отворени клуб Драгослав Срејовић”, који је подржавао Фонд за отворено друштво и програм “Дечији центар” ОЦД Фаце који је подржао Саве тхе цхилдрен.

Оба програма су имала на стотине корисника међу децом и младима и на бази организације радионице, али и догађаја (концерти, перформанси, дебате...) оставили велики утицај међу својом циљном групом.

Али оно што је за сваку похвалу, све ОЦД које су тренутно активне у Крагујевцу су кроз своје пројекте, пажњу посвећивале младима као изузетно битној циљној групи, нажалост - маргинализованог. С друге стране, из досадашњег искуства можемо рећи да млади имају изузетно позитиван однос према ОЦД сектору и програмима који он реализује и у којима су, врло често и сами активно укључени, било као волонтери или као корисници. Ипак, сматрамо да је то недовољно за град који има преко 35.000 младих.

Већина омладинских и организација које раде са младима, без обзира на обим активности, налазе се у директоријуму ЦРНПС-а³⁵, у бази веб портала Инфостуд и Канцеларије за младе у Крагујевцу. То су: “KG youth sector”, Омладина Крагујевца, Филумус, Школа мира, Омладина ЈАЗАС-а, УСЕФ, Сунце, АЕГЕЕ, Танго, Миллениум, Видо, AIESEC, Удружење младих менаџера Крагујевца, Сопче, Мотивација... Према месту настанка се могу сврстати у изворне и мрежне организације. Заступљене су на интернету преко својих сајтова, блогова и страница на друштвеним мрежама. Број њихових формалних чланова се креће од 7 до 300, а број волонтера је од 2 до 1.000 особа. Углавном се ангажују особе на основу краткорочних уговора. Организације делују на свим нивоима: локалном, регионалном, националном и међународном. Буџет је код већине организација мањи од 5.000 евра. Главни извори финансирања су: локална самоуправа, министарства, међународни донатори и у мањој мери – приходи од чланарина и бизнис сектор.

Омладинске организације, иако им капацитети нису на високом нивоу, реализовале су у претходном периоду пројекте и активности, који не само да су били видљиви, него су били и корисни за локалну заједницу, а део њих је имао и шири јавни значај.

³⁵ Центар за развој непрофитног сектора, ресурсна ОЦД из Београда

“KG youth sector”, је реализовао следеће пројекте: “Подржите нас”, “Освести свој зид”, “Нови путеви”.

Омладина Крагујевца је урадила : “Информиши се”, “Активирај се и ти”, “Окултури се.”

Удружење студената Филолошко-уметничког факултета “Филумус” је реализовало следеће пројекте: “Млади и политика”, “Сунчани круг”, “Филозофијада 2008”.

”Школа мира”, поред многобројних пројеката у дводеценијском раду, тренутно реализује пројекте који се баве едукацијом младих за предузетништво и започињање бизниса и њихово запошљавање као важног фактора у смањењу сиромаштва.

Омладина Јазаса-а у Крагујевцу носилац је следећих пројеката: “Научи, пренеси”, “Едукација психолога и професора биологије у региону”, “Здрав стил, мој стил”, “Превенција ХИВ-а међу комерцијалним сексуалним радницима”, “Превенција ХИВ-а међу интравенским корисницима дрога”.

Удружење студената Економског факултета, УСЕФ организовало је предавања на различите теме, издаје студентски лист, води клуб “КГ Студент”.

ОЦД ”Сунце” држи тренинге за омладинске савете: “Пројектни менаџмент”, “Радионице о радионицама”...

Европска студентска организација АЕГЕЕ, тј. огранак у Крагујевцу, организовао је Летње универзитете и размене студената.

ОЦД ”Танго” пружа различите видове подршке омладинским ОЦД и неформалним групама младих. Реализовани пројекти су им: “Подршка иницијативама младих”, “Центар за подршку економском развоју и омладинским пројектима”.

Најважнији пројекти ОЦД Миллениум везани за младе су: Школа комуникационог менаџмента “ПРактична радионица” и “Подизање капацитета омладинских организација и неформалних група младих у региону Шумадије”.

13.2.6.2. Проблеми и препоруке

Веома је мали број организација које оснивају млади, као и број неформалних група младих који покушавају да реше неки од својих проблема или га бар учине видљивим за јавност и оне који доносе одлуке у њиховом интересу. Присутна је апатија и незаинтересованост младих за укључивање у рад омладинских организација, удружења и неформалних група.

У посебно тешком положају су организације које окупљају младе особе са инвалидитетом, као и млади као корисници у руралним областима.

Памтимо време када су директори основних и средњих школа негативно, чак, врло одбојно реаговали на сам помен ОЦД, а о реализацији заједничких пројеката и партнерстава није било ни говора. Време се мењало, а и сама иницијатива ОЦД према школама је допринела да се ствари промене на боље. Није идеално, али има директора школа који су веома спремни на сарадњу. Чак можемо рећи, да је данас у Крагујевцу број оних школа који прихватају ОЦД као partnере, већи од оних који нису спремни на сарадњу. Позитивне примере сарадње са школама су остварили ОЦД МиллениумМ, Сунце, РИЦ, Школа мира, као и многе друге ОЦД.

С друге стране, школе које су показале жељу за сарадњу, као и жељу да своје званичне активности све више надограђују кроз неформални систем образовања су Политехничка, Прва и Друга крагујевачка гимназија, Школа ученика у привреди “Тоза Драговић”, Прва техничка и неколико основних школа. Посебно је интересантна појава, да су изразиту жељу са сарадњу за ОЦД показале сеоске школе (у селима у околини Крагујевца попут Драгобраће, Грошнице, Маршића, Топонице...). То је можда и ресурс, од кога треба почети, када је у питању представљање ОЦД сектора у сеоским срединама, где углавном има много предрасуда о раду ОЦД и њиховој користи за друштвени развој и решавање проблема грађана.

Позитиван помак у Крагујевцу може бити оснивање две Канцеларије за младе (Регионалне и локалне). То би могла бити велика шанса, само ако те канцеларије за младе покажу интересовање и вољу за сарадњу са ОЦД у граду, које годинама, на било који начин раде са младима. Био би то добар спој искуства и људских ресурса. Такође, постоји опасност, да канцеларије буду недовољно мотивисане за сарадњу са локалним ОЦД, са школама и да фаворизују младе у зависности од политичке припадности. Таква концепција је унапред осуђена на пропаст, као што су пропале и многе раније организације младих, јер су биле више “партијски инструмент”, него институције, којима је био циљ унапређење положаја младих. Зато је препорука ОЦД које се баве младима, организацијама младих и неформалним групама младих (које су потенцијално веома важне) да што пре изграде партнерске односе са канцеларијама за младе.

Простор за рад, као и техничка опрема су многим омладинским ОЦД проблем. Или поседују просторије по уговору о коришћењу или користе свој стамбени простор за рад. Када је реч о студентским и ђачким удружењима, она користе школско-

факултетске просторије. Најбоље опремљене су студентске организације, које располажу намештајем, аудио-видео техником, рачунарима и пратећом опремом.

Мали број удружења су чланови мрежа и асоцијација. Мреже у којима делују су: Национална асоцијација практичара и практичарки омладинског рада, Неформална мрежа НГА, ФЕНС, Национална коалиција за децентрализацију...

Представници омладинских организација не могу се похвалити великим бројем обука и тренинга. Неке које су похађали су: Писање предлога пројеката, Управљање пројектним циклусом по стандардима ЕУ, радионице у области волонтеризма, рада са малолетницима са посебним потребама, рада са младима са поремећајем у понашању, ПР радионице... Забрињавајуће је и што знање енглеског језика, као нечег што се подразумева у модерном свету, није на завидном нивоу.

Активистима омладинских ОЦД су, између осталих, неопходне и обуке из следећих области: цивилни сектор и његов менаџмент, прикупљање средстава, менаџмент догађаја, кампање и јавно заговарање...

13.2.7. Еколошки ОЦД сектор

13.2.7.1. Историјска позадина, опис стања и пројекти од јавног значаја

Први конкретни пример примењене екологије – «Станица за пречишћавање отпадних вода», у Крагујевцу је инсталисана 1970 год. Тада почиње да се формира свест о последицама развоја града (индустријског и популационог) и утицају на њихово решавање. Она потиче од мале групе стручњака који су имали визију одрживости из чега је проистекла њихова грађанска иницијатива за екологију. Она се у то време изражавала персонално, преко синдикалног ангажовања и преко Социјалистичког савеза.

Седамдесетих година организоване су и прве еколошке демонстрације. Еколошки проблеми су се нагомилавали, а бунт грађана је растао. Створена је неформална авангарда људи који су се супротстављали привредној и политичкој елити тог времена и успевали да наметну еколошку ревизију свих пројеката у Крагујевцу, а касније у Србији, што је и законодавно постављено, (данас је то «Анализа утицаја на животну средину»). Одатле потиче и пројекат интегралног решавања отпадних вода, гасова из енергетике, решавања депоније, водоснабдевања...и сва супротстављања нестручним решењима која остављају несагледиве последице до данашњих дана. У другој половини седамдесетих, активан рад на едукацији младих, спроводи се преко Младих истраживача („ПОЛЕТ“ у Крагујевцу) која постаје елитна организација из које се продукују стручни и научни млади кадрови Србије. Осамдесетих година, Крагујевац је имао највећа улагања у еколошке пројекте у Србији.

Највише снаге трошило се на спречавање еколошких промашаја и ширењу истинитих података о квалитету животне средине. Поверење грађана било је веће него у државне институције. Тако је настала потреба за формирањем ОЦД «Прва еколошка лабораторија», 1991 год. Најважније активности биле су обавештавање грађана о лошем квалитету воде са Груже и супротстављање изградњи депоније на Витлишту где се налазе многобројни извори воде. Рађена су испитивања издувних гасова возила у експлоатацији са СУП ом и Машинским факултетом, предлагане и реализоване супституције ризичних технологија и са ПМФ-ом детоксиковане огромне коичине цијанида и хромних отпадних соли. Због све обимнијих потреба грађана за решавањем еколошких проблема, ова организација је 1997 год. пререгистрована у сложенију организацију ЕКО СИСТЕМ, која је прва у Србији почела са развојним програмима на селу, као алтернативи за тешку ситуацију у привреди насталу санкцијама. Тада се формира и Прва еколошка задруга у Србији „Угљешница“. Урађен је пројекат за УН о последицама бомбардовања у Србији, на основу кога су дошле експертске лабораторије УН и донирана велика средства за детоксикацију и санацију. Урађен је и пројекат развоја органске (еколошке) хране у Србији за донаторску конференцију у Бриселу и многобројни пројекти за развој. Ова ОЦД се на Дан планете Земље 2002 год, пререгистровала у специјализовану организацију - Унија за органску пољопривреду ЕКО плус.

Крагујевачке еколошке организације успеле су да поставе стабилан ослонац за покретање приче о заштити животне средине у граду, региону, па и читавој Србији. То

је у почетку била помало спорадична прича, са пуно лутања и тражења правог смисла, циља и визије, али је временом обликована у малу и одабрану групу еколошких ОЦД и група које постоје, делују и активно се залажу за принципе заштите животне средине.

У Регистру ОЦД Србије из области заштите животне средине, који је објавио Регионални центар за животну средину 2006. године из Београда, као организације које се на територији града Крагујевца у континуитету легално и званично баве питањима животне средине, наведена су следећа удружења: Удружење за очување холистичког здравља „АНТАРЕС“, Удружење грађана „Еко-парк“ и Непушачки едукативни центар-РП (НЕЦ-РП). Поред ове три организације, у директоријуму Центра за развој непрофитног сектора могу се наћи да се еколошким проблемима баве и Еколошко истраживачко друштво „Младен Караман“, Центар за афирмацију здравља (ЦАЗ), Удружење грађана „Стаклено звоно“, Планинарско-еколошки клуб „Гора“, Гљиварско друштво Шумадије, Покрет зелених бреза и Унија за органску пољопривреду „Еко плус“. Активности у овој области су имали и секције Црвеног Крста Крагујевца и Еколошка секција политехничке школе која је у међувремену прерасла у Центар за еколошко образовање (ЦЕО).

Неформално, повремено је активан и Еколошки покрет града Крагујевца који је у Крагујевцу 2008. године иницирао формирање, такође, неформалне Еколошке мразе града Крагујевца.

Што се тиче територијалног оквира у којем еколошке организације и групе из Крагујевца делују, могу се издвојити следећи закључци. Готово све организације су регистроване да делатност остварују на територији Републике Србије, али у пракси је примећено да крагујевачке еколошке организације, у највећем броју делују само локално на територији града Крагујевца или ближеј околини. Можда, само две до три имају активности на територији Републике Србије, док нема оних које своје активности обављају у интернационалним оквирима. Ово не значи да се за крагујевачке организације није чуло ван Србије, јер су поједине прилично активне путем интернета (Удружење грађана „Еко-парк“, Удружење грађана „Стаклено звоно“, Еколошко истраживачко друштво „Младен Караман“, Планинарско-еколошки клуб „Гора“, Непушачки едукативни центар-РП (НЕЦ-РП), Покрет зелених бреза.).

Све ове еколошке организације и групе, свој рад углавном заснивају на добровољном ангажовању својих чланов/а-ица. Број стално запослених се креће око једне особе. Углавном су особе волонтерски ангажоване или на основу уговора. Процена је да све крагујевачке еколошке организације и неформалне групе немају више од 500 чланов/а-ица, док је број активних, вишеструко (до десет пута) мањи.

Буџети еколошких организација Крагујевца, на основу увида у постојеће регистре, најчешће се крећу од 1.000 до 5.000 евра на годишњем нивоу. Организације се финансирају од чланарине, добровољних прилога чланова, властитих извора, донација привредних субјеката, средствима добијених путем конкурса код Фонда за заштиту животне средине, Министарства животне средине и просторног планирања Републике Србије, НИП-а или страних фондација (ова средства се крећу у износима до 5.000 евра, није познато да је нека крагујевачка еколошка ОЦД добила већи грант).

Неке од еколошких организација су током година постале чланови мрежа, које на територији Србије делују и раде, било у сектору заштите животне средине или некој другој области цивилног ангажовања. (Федерација невладиних организација Србије, Еколошки покрет Србије, Форум ЕФЕ 07, Натура 2000 Ресурсни центар Србија, Војвођанска зелена иницијатива, Мрежа еколошких задруга, Мрежа невладиних организација за борбу против дрога и друге).

С обзиром на релативно ниске капацитете, еколошке ОЦД су у претходном периоду успеле да реализују следеће активности и пројекте, са којима је шира јавност Крагујевца, региона и Србије упозната.

Удружење грађана „Еко-парк“, као најважнију активност и пројектни задатак, већ неколико година реализује уређење простора од близу два хектара и 80 ари - Еко парк « Илина вода» у Месној заједници «Лепеница». Удружење је успело да направи својеврсну ботаничку башту и мини-зоолошки врт и да, својевремено запуштену шуму, претвори у крагујевачко излетиште. Грађанима Крагујевца, али и целе Србије, Удружење грађана „Еко-парк“ познато је и по протестима против предузећа „034 метал индустри“, које се налази у непосредној близини Еко парка „Илина вода“.

Еколошко истраживачко друштво “Младен Караман”, учествовало је у “Таксономско-еколошком истраживању Старе планине”, урадило је пројекат “Флора околине Крагујевца” и организовало низ креативних радионица у Дому за незбринуту децу “Младост”, изложбу фотографија природе “Повратак”, а такође је и организовало неколико научно-стручних предавања на тему заштите животне средине, климатских промена, епидемије грипа и слично.

Удружење грађана “Стаклено звоно” објављује истоимени е-магазин. На Међународни дан образовања о заштити животне средине, ова ОЦД је организовала, у сарадњи са Политехничком школом и Службом за заштиту животне средине града Крагујевца, „Први фестивал еколошког образовања – ФЕО“, а поред тога учествује и у пројекту Центра за еколошко образовање „ЦЕО“. Ова ОЦД има сопствену тв продукцију.

«Покрет зелених бреза» реализовао је пројекте “Спалионица”, “Зелена патрола”, “Инклузивно образовање”, “Извештај о затеченом стању Великог парка у Крагујевцу у периоду август-септембар 2008. године са посебним освртом на безбедност корисника парка”, а у сарадњи са ЈКП „Чистоћа“ из Крагујевца, ЈКП „Зеленило“ из Крагујевца и ОШ „Светозар Марковић“ из Рековаца, организовао је 30. маја 2009. године, акцију чишћења дивљих депонија на територији Општине Рековац. У циљу правовременог и еколошког инфомисања, у оквиру Покрета делује “ЕкоМедија” - еколошки медијски сервис који издаје е-магазин еколога Србије “Зелене новине Србије”. Широј јавности Крагујевца, “Покрет зелених бреза” познат је по протестима из фебруара/марта 2009. године, приликом премештања кабастог отпада из круга фабрике “Застава возила”, на

локацију у селу Опорница, као и иницијативи за затварање моста на Гружанској акомулацији.

Центар за афирмацију здравља (ЦАЗ) организовао је низ пројеката као што су : “Ко пуши здравље руши”, “Буди мудар, спречи мождани удар” и “Самопреглед дојки”.

Сваког септембра, од свог оснивања, 2001. године Гљиварско друштво Шумадије одржава изложбе гљива у просторијама ПМФ-а у Крагујевцу. Такође, одржава и стручна предавања и води датотеку о гљивама у централној Србији. Уз то, покреће иницијативу за оснивање будуће Асоцијације гљивара Србије, чиме би Крагујевац постао центар микологије у Србији. Друштво учествује, заједно са Миколошким друштвом Србије, у реализацији пилот пројекта Европског савета за заштиту гљива ЕЦЦФ, у картирању и припреми списка ретких врста гљива за Бернску конвенцију.

Планинарско еколошки клуб “Тора” организовао је, у сарадњи са Шумским газдинством “Крагујевац”, пошумљавање, као и уређење планинарске стазе на Бешњаји. Активно организују излете на планине и брда у непосредној близини Крагујевца.

Унија за органску пољопривреду „Еко плус“, организовала је многобројне ликовне колоније, трибине и мултимедијалне програме. Основала је преко 80 еколошких задруга. Такође, уводи и стандардизацију органског земљишта, бави се едукацијом пољопривредника, развојем еко-туризма и оживљавањем старих заната. Најзначајнији пројекти су им “Шумадија – еколошки регион и Крагујевац ЕКО Полис.

Удружење за очување холистичког здравља „АНТАРЕС“ организовало је неколико предавања о новим научним достигнућима, која доприносе очувању људског здравља.

Непушачки едукативни центар – РП (НЕЦ-РП) објављује у електронском виду двонедељник - Еколошки билтен «Еко-НЕЦ». Током 2007. године, на територији Републике Србије, спровео је у сарадњи са Бироом за друштвена истраживања из Београда, истраживање „Информисање и еколошке НВО“, а реализовао је у Крагујевцу, у току 2008/2009. године, пројекат «Кампања превенције пушења, здравља и заштите животне средине» и циклус трибина на исту тему. У сарадњи са Службом за заштиту животне средине града Крагујевца 29.06.2009. године, на Међународни дан Дунава, организовао је у Крагујевцу манифестацију „И Лепеница је Дунав“.

Представници свих еколошких организација из Крагујевца, потписали су 5. јуна 2009. године, Иницијативу о покретању израде Локално еколошког акционог плана (ЛЕАП). Већина представника еколошких ОЦД је делегирала представнике, за чланове радних група за израду овог стратешког документа из области заштите животне средине на територији Крагујевца.

13.2.7.2. Проблеми и препоруке

Ако изузмемо Еколошко истраживачко друштво „Младен Караман“ и еколошке секције (Политехничке школе и Црвеног крста Крагујевца) који имају своје просторије на Природно математичком факултету у Крагујевцу, односно матичној институцији/организацији, све остале еколошке организације имају проблема са обезбеђивањем канцеларијског простора. До сада је већина еколошких организација регистрована на адресе својих чланов/а-ица, оснивач/а-ица и користи њихове станове и куће као простор за одржавање састанака и осталих активности. Слична ситуација је и са техничком, односно материјалном опремљеношћу еколошких ОЦД. Приметан је недостатак опреме (рачунара, легалних софтвера и програма, штампача, скенера, аудио-видео технике, пројектора, канцеларијског намештаја...), да не говоримо о аутомобилима или другим средствима превоза. Добар део ових основних средстава за рад, еколошке организације обезбеђују од својих чланов/а-ица добровољним уступањем на коришћење.

Стручност, односно компететивност чланов/а-ица еколошких организација је на солидном нивоу. Међутим, приметна је селективност у самим еколошким организацијама (неке се баве биодиверзитетом, информисањем, образовањем, подизањем свести, јавним заговарањем, законодавством из области животне средине, популаризацијом научно-истраживачког рада), па се и кадрови организација тако опредељују. Употреба и коришћење страних језика (нарочито енглеског језика) озбиљан је недостатак. Недостатак је и што чланови не знају да пишу пројекте за европске фондове (ово проистиче из недовољног познавања енглеског језика, али и методологије писања пројеката).

Кадрови организација ретко похађају стручне и методолошке семинаре из ових области. Мали број чланов/а-ица је прошао обуке и из комуникације и односа са јавношћу, обезбеђивања средстава, управљања организацијом, писања пројеката, ненасилне комуникације, толеранције и сличног). Упркос свему овоме, ипак постоји десетак чланов/а-ица који су препознати у Крагујевцу, региону и Србији као представници еколошког ОЦД сектора и заштитници животне средине.

Генералан закључак је да су сви капацитети еколошких ОЦД из Крагујевца на слабом нивоу и да је неопходно радити на њиховом свеобухватном подизању и усавршавању.

Препоруке за побољшање рада еколошких ОЦД би се односиле на потребу за следећим активностима у наредном периоду:

- Организовати радионице, семинаре и предавања из комуникације и односа са јавношћу, страних језика, обезбеђивања средстава, књиговодства и рачуноводства, управљања организацијом, писања пројеката, законодавства из области животне средине и слично.
- Учинити доступним за коришћење, по повољним условима, јавне просторе града Крагујевца.

- Покренути дијалог са привредницима у граду, по питањима заштите животне средине и одрживог развоја.
- Институционално одредити, да се сваке године, на нивоу града Крагујевца, расписује јавни позив за суфинансирање пројеката и програма из области заштите животне средине и одрживог развоја.
- Иницирати и подстицати даље формирање еколошких организација и неформалних група у граду и региону.
- Организовати формирање платформи еколошких организација на нивоу града и региона и радити на умрежавању.
- Појачати и боље организовати сарадњу са осталим ОЦД из других области у граду.
- Обезбедити место посматрача за представника еколошких организација у Скупштини града Крагујевца код дискусије о питањима из области заштите животне средине.

13.2.8. ОЦД и групе које се баве културом и уметношћу

13.2.8.1. Историјска позадина, опис стања и пројекти од јавног значаја

У развоју крагујевачког цивилног сектора у култури, пресудну улогу су имале струковне и професионалне организације, док су оне које су се наменски бавиле развојем културне политике, односно оне које су културу и уметност истицале као приоритетну област деловања биле сведене и буквално само на случај (Друштво за препород крагујевачке културе).

Касније, деведесетих међутим, са развојем комплетног ОЦД сектора, све више је организација које разне уметничке форме (видео, филм, прича, поезија, цртеж, фотографија...) или облике културног менаџмента (фестивали, ревије...) и продукције (сценске, музичке, визуелне...) користе као канале и технике комуникације за преношење својих порука. Углавном се ради о ОЦД које иза себе имају дужи период деловања уопште у цивилном сектору и које су препознате и на националном нивоу (Миллениум, Сунце, Ромски информативни центар, Школа мира...).

Крајем прве деценије 21. века, јављају се и нове ОЦД које се плански баве овом облашћу и које су основане од стране младих људи који се баве културом или уметношћу (Удружење грађана “Видо”, НВО НОВА...) или од стране угледних професионалаца који желе да реализују своје идеје алтернативним путем (Клуб “Видосав”). Крагујевачки ОЦД сектор у култури и уметности можемо поделити на пет посебних групација³⁶:

1. Струковна удружења уметника и професионалаца у култури, основана са превасходним циљем побољшања положаја или струке и заштите професионалних интереса, као и развоја појединачних уметничких дисциплина или традиционалних програма у које можемо убројати неке од следећих ОЦД: УЛУС - Крагујевац, УЛУПУДС – Крагујевац, Удружење карикатуриста и стрип цртача “КУК”, Удружење самосталних ликовних уметника “Свети Лука”, Књижевни клуб “Катарина Богдановић”, Друштво “Данте Алигијери”, Музичка омладина Крагујевца, Арт либитум, Удружење археолога “Градина”, Удружење “Липарски дани”...
2. Неформалне уметничке групе, настале, углавном, од стране младих или искусних професионалаца, као одговор на немогућност пласирања идеја кроз јавни сектор у култури и уметности, где спадају између осталих: Књижевна група Крагујевачка и Друштво љубитеља човека (књижевност), “Шелтер сцена” (театар), “Тежак уметност” (визуелне уметности), “Ливница урбане културе” (културно наслеђе)...
3. ОЦД које културу и уметност имају као приоритетну област деловања (или једну од приоритетних области): Друштво за препород крагујевачке културе,

³⁶ Напомена: поједине ОЦД, попут Миллениум и РИЦ, могу се подвести и под две групације истовремено - ОЦД које културу и уметност имају као приоритетну област деловања и ОЦД које културно-уметничке форме користе за промоцију својих активности

Алтернативни културни центар “Цивис”, Милленниум, Артес Либералес, Шумадијски културни центар, Клуб “Видосав”, ОЦД Нова, ОЦД “Видо”...

4. ОЦД које културно-уметничке форме користе за промоцију својих активности: Школа мира, Сунце (некада Театар “Сунце”), Урбани центар за креативни развој деце и омладине, “Сопче”...
5. ОЦД које промовишу међународну културу или културу нација и етничких мањина које живе у овој средини: РИЦ, Словеначка културна заједница шумадијског округа «Јернеј Копитар»...

И пројекте од ширег, јавног интереса, крагујевачких ОЦД у култури и уметности можемо разврстати по следећим сегментима:

- Културна политика: Друштво за препород крагујевачке културе (Иницијатива за формирањем културно-историјског комплекса “Милошев венац”, Оснивање градског хора “Лицеум”), Иницијатива за добијање статуса установе културе од националног значаја за Књажевско-српски театар (Друштво за препород крагујевачке културе и Милленниум 2009/2010.), Учешће у изради Стратегије развоја културе града Крагујевца (Милленниум, 2003 и 2010.), Школа културног менаџмента (Милленниум, 2003.).
- Манифестације: “Позоришни сусрети ученика гимназија Србије” (“Сопче”), РЕФРАКТ КГ – Регионални Фестивал Алтернативне Културе Крагујевац (Милленниум, 2003 - 2010. подршка град Крагујевац и од 2006. Министарство културе Републике Србије), КРАФ – Крагујевачки Фестивал Антиратног и Ангажованог Филма (Милленниум, 2007 - 2010. уз подршку града Крагујевца и Министарства културе Републике Србије).
- Појединачни пројекти: Такмичење школских позоришта на тему дискриминације и публикације на тему ромске културе “Из ромске ризнице”, “Златне кочије”... (РИЦ), “Чуј, Види, Покрени” (ОЦД Нова), “Шумадијски блуз” (документарна серија о историји урбане културе Крагујевца 1945 – 1995, ОЦД Милленниум, подршка град Крагујевац и Министарство културе Републике Србије).

13.2.8.2. Проблеми и препоруке

У локалној културној политици, цивилни сектор би требало да има следеће улоге:

- До сада је у локалној културној политици, најизраженија била подршка цивилном сектору који се бавио тзв. продукцијом културе. Ту се пре свега односи на ОЦД које су осмишљавале, иницирале и имплементирале (самостално или у партнерству са јавним сектором) одређене програме у култури и уметности. Ово би уједно и била прва, али и приоритетна улога коју град Крагујевац треба да развија, јер без независне културне иницијативе, односно подршком искључиво институционалне културе, сама културна понуда не може очекивати велике помаке.

- Друга улога (која није била развијена у довољној мери и на коју би требало обратити пажњу) цивилног сектора је и у креирању, али и имплементацији и евалуацији локалних културних политика, али и у процесима доношења одлука. Ту се не мисли само на учешће представника ОЦД у креирању поменутих стратешких праваца локалног културног развоја, него и у иницирању партиципације у одређеним телима локалне власти попут разних Одбора и Савета који се баве културом и уметности.

- Финансирање уметности и културе (из јавних или приватних фондова) је трећа улога цивилног сектора, али са друге стране и зависна од законских регулатива (Закон о фондовима, фондацијама и задужбинама; Фискална политика која развија филантропију...) са националног нивоа. То не значи да је не треба иницирати и развијати на локалном нивоу и први корак у том правцу би било стварање локалног фонда који би подржавао програме младих уметника, стручна усавршавања, размене, али и капиталне инвестиције...

Под појмом међусекторска сарадња, подразумева се сарадња представника сва три сектора (јавног, профитног или приватног и непрофитног или цивилног) у области културе ради остваривања стратешких, односно циљева од јавног значаја за локалну заједницу. С тим у вези, предлажу се следеће препоруке за побољшање или прецизније – развој поменуте сарадње.

- Јачање партнерства цивилног сектора у култури и других независних културних институција и јавног сектора је од стратешког значаја из више разлога: 1. Партнерство, размена и уступање програма; 2. Размена ресурса, знања и вештина; 3. Богатство културног израза. Зато би из локалне самоуправе требало покренути иницијативу према јавном сектору у култури да уступа просторе иницијативама и програмима цивилног сектора (партнерски, а не комерцијално, јер се ти програми воде као заједнички) и да заједно стварају функционалне програмске мреже за продукцију програма и аплицирање код фондова из области културе.

- Култура се не ствара само у институцијама и то је чињеница, тако да би локална културна политика требало да се осврне и на јачање подршке цивилном сектору у култури, не само путем конкурсног финансирања, већ и путем давања одређених програмских надлежности у виду пружања специфичних услуга од ширег интереса у култури. Дobar пример је КРАФ (Крагујевачки Фестивал Антиратног и Ангажованог Филма), који је као прва и до сада једина филмска манифестација не само Крагујевца, него и ширег региона, настао на иницијативу локалне управе (Одбора за обележавање свечаности града Крагујевца) и цивилног сектора (ОЦД Миллениум). Ту не треба размишљати само о манифестацијама, него и о пружању услуга у области подизања ресурса (обуке из писања предлога пројеката, прикупљања средстава, пројектног менаџмента, мониторинга и извештавања, односа са јавношћу...) или регионалне и међународне сарадње.

- Због своје немерљиве улоге у демократизацији друштва, организације цивилног сектора би требало да се посебно подржавају у оквиру локалне културне политике. То се пре свега односи на стварање услова за развој нових цивилних организација у култури, као и неговање њихових иницијатива у култури и уметности, уместо стављања под «капу» институција, што је некада био тренд.

- У првој фази имплементације Стратегије, иницијатива за међусекторску сарадњу би требало да потиче од јавног сектора, односно од стране локалне управе из простог разлога јер је досадашња пракса показала да се тако постиже највећи одзив субјеката из свих сектора (јавног, цивилног и посебно – профитног). У каснијој фази би исту требало да замени иницирање других, пре свега цивилног сектора, али се и у првом периоду требају подржавати сличне иницијативе, уколико се покрену.

У вези пројеката у култури од ширег интереса, а који се тичу активности ОЦД у култури, предлажу се следеће опште карактеристике, које би исте требало да испуне:

Локално специфични: Под наведеним би се подразумевали програми који су аутохтони за културни идентитет града Крагујевца и региона Шумадије, без обзира да ли потпадају под тзв. урбану или традиционалну културу, *мејнстрим* или алтернативну.

Манифестације препознатљиве на националном нивоу: Наведено подразумева манифестације и програме који су и на националном нивоу (од стране медија, стручне културне јавности и корисника) идентификовани као оригинални и квалитетни.

Међународне и регионалне манифестације: Мисли се на програме са израженим карактером међународне и регионалне сарадње (регион Западног Балкана), односно који пласирају публици програме из региона и света.

Пројекти који као актере или кориснике имају тзв. рањиве друштвене групе (децу, младе, старе, избегла и расељена лица, незапослене, ОСИ...): Овај тип

програма би требало да има посебан значај и исте би требало и посебним конкурсима иницирати.

Пројекти који промовишу вредности цивилног друштва или области у којима је њихова улога активна: Овде се превасходно мисли на пројекте којима се програми из културе користе као инструменти за промоцију људских права, демократизације, процеса европских интеграција, мултикултуралности, родне равноправности, толеранције, регионалне сарадње...

Подршка овим пројектима се пре свега односи на константну финансијску подршку, засновану на посебном конкурс и од стране посебно образоване Комисије која би исти спровела (дизајнирала, објавила, имплементирала и евалуирала уз препоруке за наредну годину).

По питању финансирања програма цивилног сектора у култури и уметности, битно је истаћи да јавни сектор, односно локална самоуправа града Крагујевца то схвата као јавну потребу и јавну одговорност и да годинама уназад (од 2001.године) постоји конкурс за суфинансирање пројеката из области културе који је експлицитно намењен и организацијама цивилног друштва, између осталих. У наредном сегменту ће се представити и неке препоруке за побољшање јавног финансирања програма цивилног сектора у култури.

- Мада је поменути конкурс са својом дугогодишњом традицијом у неку руку већ традиционалан, јако је битно развијати транспарентност истог, путем појачане промоције и информисања потенцијалних заинтересованих субјеката који би учествовали, објављивања саопштења стручних Комисија које би представиле своје критеријуме и годишње евалуације реализованих програма.

- У периоду који је пред нама, битно је створити и део фонда у постојећим буџетским линијама којима би се партиципирало у добијеним грантовима из области културе и уметности који потичу од стране ЕУ и где је обавезно суфинансирање (од 10% до 20%). Сама свест о постојању ових тзв. „премошћавајућих“ фондова, иницирала би већу активност цивилног сектора у аплицирању код поменутих донатора. Наравно, како се ради углавном о већим средствима, како су исти програми (ЕУ «линије» у култури) прилично ретки у Крагујевцу и како би се сигурно највећи део средстава управо утрошио у локалној заједници, јавни интерес за формирањем поменутих буџетских линија би био очигледан.

- Од стратешке је важности стварање могућности и за тзв. институционалне грантове ОЦД које се баве културом. Поред суфинансирања, појединим независним организацијама је неопходно и да имају стабилно финансирање током године (редовни годишњи програм) како би успеле да се развију и постигну одређени ниво одрживости.

- Град Крагујевац би требало више и да ради на подстицању корпоративне одговорности код профитног сектора који је спреман да улаже у културну продукцију ОЦД у култури, као и на јачању филантропије. Посебан акценат би се требао ставити на представљању улагања у културу као општу бенефит, али и фискалну олакшицу. С друге стране, код корисника, то јест самих ОЦД, требало би јачати свест о формирању партнерства, а не само пуког спонзорског односа, јер би се тако развијала дугорочна сарадња. Локална самоуправа би требало да у том повезивању профитног и цивилног (непрофитног сектора) у култури, има кључну улогу медијатора, која би се најбоље поставила са једне стране – представљањем културе града Крагујевца као стратешке области у Стратегији одрживог развоја, али и представљању сарадње са цивилним сектором као веома значајне за град Крагујевац.

- Иницијатива за економизацијом културе у једном делу културне јавности би требало да се замени тзв. креативном економијом, односно развојем активизма и предузетништва у култури и уметности, а најбољи пример за то би управо могле бити ОЦД које се баве културом.

13.2.9. Пословна удружења

13.2.9.1. Историјска позадина, опис стања и пројекти од јавног значаја

Пословно повезивање и удруживање у Крагујевцу има дугу традицију. Занатлије и трговци су били носиоци привредног развоја и промена у вароши Крагујевац, још у 19. веку и учествовали су у свим важнијим друштвеним догађајима. Били су представници грађанског друштва у зачетку и настављачи су турске еснафске организације.

На основу Уредбе о еснафима, која је донета 14.августа 1847.године формирани су еснафи, удружења занатлија и трговаца, као струковна и професионална удружења. Еснаф је скуп људи који раде исти посао, занат, који се удружују ради остваривања својих права и виших циљева. Поменутом Уредбом је прописано да еснафи морају имати најмање 12 чланова, са подручја општине. Како у мањим местима није било могуће пронаћи у оквиру једне струковне гране довољан број занатлија, оснивају се мешовити еснафи. Било је приметно и формирање еснафа, који нису имали никаквих сродности и то нарочито у мањим местима.

Са појавом индустријских производа на домаћем тржишту, занатство долази у све тежи економски положај и улази у привредну кризу. Услед страха од конкуренције која доноси нижу цену и бољи квалитет производа и након потписивања трговинског споразума између Аустро-Угарске и Србије 1881. године, занатлије удружују свој рад и средства за производњу на кооперативној основи и тако настоје да у оквиру задружних, потпорних удружења, поправе свој материјални положај. Зато се у Србији у том периоду оснивају занатлијска удружења, са циљем заштите права занатлија. Такође, почетком 19. века, еснафи почињу да се организују по територијалном, уместо по струковном принципу.

За време постојања еснафа и старих занатлија, поступало се одговорно према заједници. Еснафи су на својим скуповима, поред представника и старешина, одлучивали о сакупљању добровољних прилога у добротворне сврхе. На пример, приликом оснивања “Фонда вароши Крагујевац трговца Момчила Младеновића” 1865. године, а поводом 50 година од ослобођења, када се одлучивало о добровољним прилозима како би се овај фонд увећао и омогућио школовање сиромашних ђака и удају сиромашних девојака. Добровољни прилози еснафа су били усмеравани и за подизање капела и споменика, за опрост камате на дуг, као прилози за сахрану чланова породица и друго. Удружење занатлија је организовало и курсеве из различитих заната, тако да је 1938. године рецимо, организован курс из кројачког заната.

И док је у 19. веку, У Србији сваки занат имао свој еснаф (може се рећи - струковно удружење), касније је то временом почело да нестаје, као и њихов утицај. Данас у Србији, највећи утицај остварује репрезентативно удружење послодаваца, док мања удружења утицај остварују на локалном нивоу. Стога, удруживање представља важан чинилац у процесу унапређења конкурентности, продуктивности и развоја сектора малих и средњих предузећа и предузетништва (МСПП) у Крагујевцу.

У Шумадијском и Поморавском округу активна су углавном Општа удружења предузетника, чија је улога, координирање активности усмерених на стварање што повољнијих услова за развој МСПП сектора. Главна специфичност ових удружења је састав чланова удружења који представљају правна лица која, окупљена око заједничких циљева, делују на територији града - општине. Шире територијално, дејство се огледа кроз ангажовање у Заједници предузетника на нивоу региона и Републике Србије. Свака од општина ових региона има регистровано Опште удружење предузетника, која активно раде и подједнако партиципирају у Заједници предузетника. У Шумадијском управном округу активно је седам општих удружења предузетника, док је у Поморавском округу регистровано шест удружења овог типа. У регистру пословних организација Крагујевца данас се појављује неколико удружења приватних предузетника. У Крагујевцу су најактивнија Удружење „Слога” и Асоцијација „Шумадија”.

Опште удружење предузетника “Слога”, представља једно од најстаријих удружења предузетника у Србији. Наследило је предратно крагујевачко Удружење занатлија, основано 1937. године, које је уз прекиде радило до 1956. године. Након дуге паузе, занатлије се поново окупљају 31.01.1983. године, када се оснива ново Удружење Самосталних Занатлија Угоститеља и Ауто Превозника Крагујевца. «Слога” је 1996. године, пререгиструјући се, постала део коморског система као Опште удружење предузетника, чиме постаје део Заједнице општих удружења, што је омогућило шири спектар деловања и утицаја.

Последњих година у Крагујевцу, све више се јавља потреба за удруживањем послодаваца. У последњих десет година у Крагујевцу је формирано четири удружења приватних предузетника. На територији града Крагујевца делује Асоцијација приватних предузетника “Шумадија”, која је основана 08.02.2001. године.

У циљу унапређења положаја посебних грана усвајају се и нови облици удруживања послодаваца у кластере. Тако се 2007.године формира Удружење произвођача намештаја “Нетвуд”, као форма кластер организовања. У децембру 2006. основано је удружење произвођача цвећа, кластер „Шумадијски цвет”, а ове, 2010. године, своју регистрацију завршава и кластер произвођача текстила “Шумадија текстил”. Поред ових удружења, постоје и бројна удружења превозника и такси возача на нивоу града Крагујевца.

Ове организације окупљају приватне предузетнике и послодавце највећим делом из Крагујевца и из региона Шумадије и Поморавља. Своје активности остварују, како на локалном и регионалном нивоу, тако и на националном. Због специфичности својих чланова, послодаваца, усмерени су и на међународни ниво. Улога пословних удружења је стварање повољних услова у којима ће пословни сектор егзистирати на дугорочном плану.

Ова удружења раде на постизању следећих циљева: Унапређењу развоја локалне привреде у региону Шумадије и Поморавља, Подстицању развоја МСП-а и предузетништва; Отварању нових радних места и ефикаснијем решавању проблема

незапослености; Повећању животног стандарда; Уравнотеженијем и динамичнијем развоју региона; Јачању међународних економских веза; Подстицању извоза, смањењу каматних стопа и других трошкова кредита.

Једна од улога удружења предузетника је и промоција удруживања послодаваца у циљу решавања заједничких интереса. Удружења раде и на редовном обавештавању својих чланова и достављању информација везаних за њихово пословање. Врше промоцију својих чланова на сајмовима ради проширења тржишта, како у Србији тако и у иностранству. Пружају техничку помоћ својим члановима и раде на међусобном повезивању чланова - предузетника.

Основни циљеви удружења су и активности на стварању услова и предузимање мера за унапређење рада и пословања на територији на којој делују, а нарочито у доменама делатности којима се баве чланови Удружења које: иницира, подстиче, помаже и координира активности на остваривању што повољнијих услова за развој и рад предузетника, изградњу тржишних односа и институција, пословне сарадње и локално-економског развоја али и развоја на регионалном и националном нивоу.

Пословна удружења карактерише струковни принцип, територијални и принцип добровољности. Доминантни извор финансирања су донације и пројекти које реализују. Финансирају се и преко чланарина, али у знатно мањем обиму.

За разлику од ОЦД, општа удружења предузетника подлежу Закону о привредним коморама и региструју се на начин предвиђен овим законом.

Последњих година све је више присутна свест о социјалном дијалогу. Социјални дијалог је свака комуникација која укључује социјалне партнере и чији је циљ да се утиче на уређење и развој питања везаних за рад. Ови односи могу бити директни – бипартитни, између самих социјалних партнера – или између државних власти и социјалних партнера – трипартитни. Примери активности, окарактерисаних као социјални дијалог јесу: узајамно информисање, отворена дискусија, трајни трипартитни дијалог, размена мишљења, консултовање и преговори. Европски социјални дијалог гарантован је конститутивним уговорима, а Европска комисија га промовише као инструмент за боље управљање и промоцију социјалних и економских реформи.

Као социјални партнери, обично се означавају синдикати и послодавци (или њихова удружења) укључени у социјални дијалог. Данас је овај термин проширен и на друге актере, који могу бити учесници социјалног дијалога – државне органе и представнике цивилног друштва. Идеја социјалног партнерства, снажно је утемељена у многе европске моделе индустријских односа и сада је прихваћена у целој Европској Унији.

У вези конкретних пројеката и активности поменутих пословних удружења, могу се издвојити следећи добри примери:

- Удружења “Слога” и “Шумадија”, уз друге партнере, једни су од првих оснивача Агенције за развој малих и средњих предузећа у Крагујевцу, која је у међувремену прерасла у Агенцију за економски развој Шумадије и Поморавља и

један је од оснивача привредног друштва “Бизнис Иновациони Центар” д.о.о. у Крагујевцу са 6% оснивачког капитала.

- Кроз активно учешће на пројекту „Оснивање Бизнис старт уп центра и Програма бизнис инкубатора у општини Крагујевац 2007-2010.“, који је финансиран од стране Министарства спољних послова Холандије, а који је код нас реализовала холандска организација СПАРК, постали су партнери и на формирању привредног друштва “Бизнис старт уп центар” д.о.о. у Крагујевцу.
- Удружење “Слога” потписник је и споразума оквиру програма “Развој предузећа у југоисточној Европи” (СЕЕД³⁷). У оквиру овог пројекта, почело се са финансирањем месечног Билтена намењеног предузетницима града и региона. Билтен је први пут, почело да објављује удружење “Слога” и први број је изашао 01.04.2004.године. Циљеви овог издавања су: правовремено обавештавање чланства свим информацијама битним за њихово пословање. Пројекат је дао одличне резултате који се мере порастом чланства и већим укључивањем чланова у активности удружења. Касније је финансирање овог билтена пребачено на пројекат „Промоција предузетничког удруживања у Крагујевцу и стварање услова за креирање гаранцијског фонда у Шумадијском региону“. Од тада до данас, на уређивању и објављивању Билтена, поред “Слоге” учествује и асоцијација “Шумадија”. Са завршетком овог пројекта, настаје краћи прекид и билтен у новом издању и под називом “Предузетнички Билтен”, почиње да се финансира кроз пројекта СПАРКА и то траје од маја 2008. до данас. Све ово је утицало на унапређење економског аспекта локалне заједнице.
- Ова два удружења била су укључена и у заједнички пројекат са локалном самоуправом, регионалном агенцијом и страним партнерима – Центар за радну оријентацију (од 2003. до 2006. године.) који је био нови модел подршке појединцима у тражењу посла, до сада успешно развијен у многим земљама Европе и у складу са реформама у области запошљавања и концептом активног тражења посла, планирања каријере и доживотног учења. Као резултат овог програма, у локалној заједници је дошло до већег запошљавања лица са евиденције НСЗ и њиховог професионалног усмеравања.
- Оба удружења учествују у изради свих стратешких докумената везаних за локални и регионални ниво. Асоцијација “Шумадија” је уједно и представник репрезентативног удружења послодаваца Србије - Уније послодаваца Србије, која учествује у трипартитном социјалном дијалогу, на доношењу предлога закона, преговара у име свих послодаваца Србије са Владом и Синдикатима Србије итд... Оба удружења су на локалу чланови локалног Социо-економског савета.
- Удружење “Слога” је радило и на пилот пројекту за незапослене и вишкове радне снаге, који је финансирала ЕУ преко Европске агенције за реконструкцију. Пројекат је имао за циљ решавање једног од највећих проблема Крагујевца - смањење броја незапослених лица. “Слога” је дала свој допринос у стварању

³⁷ “Развој предузећа у југоисточној Европи” је програм којим управља Међународна финансијска корпорација, део Групаације Светске банке. .

документа “Развојни план запошљавања у Шумадији”, који представља значајан стратешки план у области развоја људских ресурса у региону.

13.2.9.2. Проблеми и препоруке

Анализирајући сцену пословних организација у Шумадијском и Поморавском региону, наилазимо на велику неуједначеност у развоју ових организација. У зависности од степена економске развијености општине, броја регистрованих предузетника и броја отворених привредних друштава у општинама, условљен је и степен организовања привредника у удружења послодаваца - предузетника. Поред овога и сама заинтересованост привредника да се удружују у веће групе ради остварења заједничких интереса је слаба.

Буџети којима располажу, нису довољни да се остваре ни најосновније потребе јер се крећу око 500 евра на месечном нивоу и највећим делом су из реализације пројеката. Скупштина града Крагујевца је у протекле две године, за удружења углавном одвајала новчана средства при суфинансирању сајамских излагања, на којима су крагујевачки предузетници учествовали. Министарство економије је у 2008. имало један расписан конкурс за финансирање удружења предузетника, без обзира на то да ли су регистрована према Закону о коморама или према Закону о удружењима грађана. У Шумадијско - поморавском региону, ова средства су добила три удружења - Опште удружење предузетника из Раче, Параћина и Крагујевца („Слога”). Форме кластера се подржавају на националном нивоу, преко јавних конкурса које расписује Министарство економије.

На локалу, крагујевачка локална власт је од 2010. увела могућност финансирања кластера, такође преко јавних конкурса, али до краја априла 2010. није изашао ни један јавни позив за удружења по форми кластера.

Технички капацитети нису на завидном нивоу, опрема је застарела и недовољна да задовољи текуће захтеве. Генерално гледано потребно је подизати капацитете удружења предузетника и послодаваца јер су једни од носиоца социо-економских промена.

Послодавци, иако су услови у којима егзистирају врло неповољни, нису заинтересовани да се удружују. Узрок је лоше историјско наслеђе, али и непознавање удруживања, као облика, кроз који могу остварити своје циљеве и побољшати пословање.

Удружења послодаваца немају добар имиџ у јавности. Присутна је и недовољна транспарентност рада ових удружења према широј јавности (што је и повезано са претходном оценом).

Од укупно 13 Општих удружења предузетника у Шумадији и Поморављу, само два („Слога” – Крагујевац и Опште удружење занатлија и предузетника Ћуприје) имају по једну стално запослену особу, а од осталих удружења (у која спадају: „Шумадија”, поменути кластери и два параћинска удружења - Удружење предузетника, власника и купаца некретнина зоне унапређеног пословања БИД зона "Корзо" и Удружење

предузетника "Привредници") само асоцијација „Шумадија” има једну стално запослену особу.

Људски ресурси су на ниском нивоу, па је ангажовање спољних сарадника, често једина опција. Менаџмент ових организација, често је недовољно обучен. Врло мали број организација има запослени кадар, који је опет недовољно обучен. Сем појединачних иницијатива, нема организоване обуке, специјално намењене за представнике ових организација.

Неке мере које би се могле предузети у циљу побољшања рада пословних ОЦД у Крагујевцу и региону би биле следеће:

- Увести нове услуге или унапредити постојеће, које удружења послодаваца пружају својим чланицама у циљу привлачења новог и задржавања постојећег чланства –предузетника,
- Све услуге морају бити усклађене са захтевима предузетника - чланова удружења,
- Унапредити менаџмент пословних удружења, како на организационом нивоу, тако и у односима с јавношћу и усмерити их у потенцијална међусекторска партнерства, а посебно у чвршћу сарадњу са ОЦД,
- Обучити представнике пословних удружења за аплицирање на међународним конкурсима,
- Обезбедити бољи утицај пословних удружења на локалу кроз партиципацију у доношењу одлука,
- Донети стратешке планове развоја сваког пословног удружења појединачно, али и један обједињени документ за сва пословна удружења на локалу и по потреби у региону,
- Ојачати сарадњу са локалним институцијама, као и регионалним институцијама, ради стварања повољног амбијента у циљу одрживог локалног економског развоја.

13.3. Трендови који су утицали на стратешке правце развоја Стратегије цивилног сектора Крагујевца

На дефинисање развојних праваца Стратегије (стратешких/општих и оперативних/специфичних), у великој мери су утицале и одређене појаве и околности, који су дефинисани као екстерни и интерни трендови. Под спољним трендовима, подразумевају се процеси који су иницирани од стране саме државе, односно међународног фактора (попут европских интеграција), као и оне појаве које су настале на ширем, глобалном нивоу (светска економска криза), али и процесе који се већ годинама одвијају у држави (депопулација изазвана осиромашењем становништва). Интерни трендови се односе на процесе унутар самог грађанског сектора, који, као и било који други сектор има своје развојне циклусе.

13.3.1. Екстерни трендови

- *Европске интеграције*: У Србији последњих неколико година постоји прилично изражена подршка процесу европских интеграција од стране најшире јавности, што је врло битно код перцепције грађана према ОЦД које промовишу овај процес. С друге стране, сарадња државе са цивилним друштвом није услов за чланство у ЕУ, али је на основу примера из држава чланица и држава кандидата, као и препорука ЕУ тела, очигледно да улога ОЦД у овом процесу може бити јако битна³⁸. Ту се мисли и на политички (промоција предности уласка у ЕУ и информисање грађана о вредностима ЕУ) и на економско-институционални аспект (оптимално коришћење расположивих фондова ЕУ). Да се не би поновио случај Бугарске и Румуније (који нису никада користили више од половине расположивих претприступних фондова, пре пријема у чланство ЕУ), очигледно је неопходно ангажовати све ресурсе, с тим и ресурсе ОЦД. О томе говори низ позитивних примера³⁹, попут оних из Естоније (формирање заједничког комитета владе и репрезентативних ОЦД, који је имао битну улогу у имплементацији услова за улазак у ЕУ) или Чешке (успостављање ефикасног институционалног механизма за подршку ОЦД при аплицирању за претприступне ЕУ фондове), али на то указују и препоруке ЕУ тела (Извештај Европске комисије о напредовању земаља западног Балкана у европским интеграцијама из марта 2008. године, потенцира значај ОЦД у реформским процесима ових земаља и с тим у вези потребу за стварањем адекватних услова за њихов развој и одрживост).

- *Обавезе кроз примену међународних закона*: Осим већ усвојених закона заснованих на чланству у међународним телима (УН, Савет Европе...) и базираних на основним људским правима и слободама, као и читавог сета закона који проистичу из стандардизације са ЕУ законодавством, заштита права на слободно удруживања из

³⁸ Извештај “Институционални механизам сарадње Владе и цивилног друштва: Упоредна искуства и препоруке за Србију” припремљен за Тим Потпредседника Владе Републике Србије за имплементацију Стратегије за смањење сиромаштва, аутори: Др Драган Голубовић и Мр Бранка Анђелковић, 2009. стр. 6. и 7.

³⁹ Ибид. стр. 6. и 7.

међународног права, основни је вид потврде стратешке улоге коју ОЦД имају у вршењу партиципативне демократије⁴⁰.

- *Регионална и међународна сарадња*: Осим што добросуседски односи и билатерална сарадња са земљама ЕУ представљају обавезу процеса европских интеграција земље, сама средина у којој раде крагујевачке ОЦД је традиционално окренута ка истом тренду. Крагујевац је један од градова који, чак и у кризним временима деведесетих и међународне изолације, није прекидао контакте са светом преко развијене мреже тзв. "градова побратима" (Сирен – Француска, Бидгошч – Пољска, Питешти – Румунија, Бијелско Бјала – Пољска, Ређо Емилиа – Италија, Спрингфилд – САД, Карловац – Хрватска, Могилев – Белорусија, Охрид – БЈР Македонија). Такође, Крагујевац је препознатљив и по успостављању билатералне сарадње преко „градова пријатеља“ (Тренчин – Словачка, Карара – Италија, Син-Чон из Кореје, Бат-Јам из Израела, Драма – Грчка, Опола – Пољска, Инголштат и Хановер – Немачка, Мостар – БиХ, Фоча – Република Српска). У оквиру ове већ установљене сарадње, цивилни сектор је био активан, а посебно у периоду након 2000. године, када је остварено пуно иницијатива, пре свега захваљујући програмима размене и сарадње. Овај тренд тако представља и одлично полазиште за институционализацију односа јавног и цивилног сектора Крагујевца, јер је у неку руку већ успешно примењен у пракси.

- *Регионализација и децентрализација*: Део процеса европских интеграција су и ова два процеса, која у Крагујевцу, такође имају традицију у сфери политичког деловања (политички програми аутохтоних странака - Лига за Шумадију и Заједно за Шумадију), као и активности цивилног сектора (међу оснивачима Националне коалиције за децентрализацију су и крагујевачке ОЦД - Милленниум и РИЦ). У Србији у овом тренутку постоји изражена централизација у многим областима (политика, економија, социјала, култура, медији, образовање...), која је такође еманирана у свим секторима, с тим што је цивилни сектор при томе и најактивнији у погледу децентрализације, јер се непрестано труди да умрежавањем и редистрибуцијом програма ангажује и тзв. «унутрашњост». И поред тога, пажња инвеститора, донатора, али и државних и међународних организација и институција је претежно била окренута у претходном периоду, региону Војводине, граду Београду и повремено тзв. «кризним» областима на југу Србије. Осим лакше имплементације програма преко ОЦД са великим ресурсима (тзв. «кишобран организације», које су махом смештене у Београду), регион Шумадије је био везан са својим проблемима углавном за социо-хуманитарну сферу (сиромаштво, избегла и расељена лица...), тако да друге области нису имале приоритетну улогу у стратешком позиционирању рада поменутих донаторских извора, који и даље представљају највећи финансијски ресурс за подршку активности овдашњих ОЦД.

До 2000. године, у региону Шумадије су имплементирани програми који су се највише бавили социо-хуманитарним активностима (Фонд за отворено друштво, програми УН) и делом слободом информисања (УСАИД), као и мрежни програми демократизације («Изађи и гласај» кампање), да би касније били реализовани програми, који су као претпоставку имали да је по питању демократизације друштва све решено у току пар година и да треба радити само развојне и економске теме (ЦРДА програм

⁴⁰ Ibid. str. 5.

америчке владе и поједини ЕУ програми). Веома мало програма се бавило активизмом младих, јавним заступањем и поменутом демократизацијом и људским правима, а и ако их је било, они су махом имплементирани у Крагујевцу, као центру региона, мада, када и то упоредимо са другим регионима, долазимо до изузетно ниског нивоа. Зато би и процеси умрежавања ОЦД платформи или самих иницијатива преко нове регионалне поделе, као и неминовни процес децентрализације, требали бити добра основа за локалну секторску сарадњу.

- *Депопулација становништва*: Уско повезан са претходним трендом је и следећи, садржан у појави тзв. «одлива мозгова», која за разлику од оне на националном нивоу (што углавном подразумева само одлазак младих, образованих људи у иностранство), укључује и тзв. «унутрашњу миграцију», односно одлазак младих људи на школовање и потом радни ангажман у Београду. На тај начин се око 30% до 50% потенцијалних младих лидера из овог региона, трајно или на дужи период, неповратно изгуби као стратешки људски ресурс. Свих сектора – и јавног и профитног и цивилног.

- *Глобална економска криза*: Кризни период који је, мада формално започео непосредно пре израде ове Стратегије и још увек траје, имао је увертиру и у претходним годинама, када је осиромашење најширих слојева становништва из деведесетих и буквално десетковало тзв. “средњи друштвени слој”, као окосницу развоја грађанског сектора. Зато су и борба против сиромаштва и развој локалне заједнице, не само заједнички, стратешки циљеви јавног и грађанског сектора, него и нека врста обавезе.

13.3.2. Интерни трендови

Под интерним трендовима сектора, превасходно се подразумевају појаве и тенденције које су већ успешно примењене у трећем сектору развијених друштава, али и које су већ назначене као будућа општа правила рада и код ОЦД са ових простора.

Од интерних секторских трендова издвајамо:

- *Промена извора финансирања:* За разлику од цивилног сектора у развијеним земљама, где су пресудни извори финансирања државни (национални ниво, региони, локална самоуправа), међудржавни (ЕУ) и корпоративни фондови и самофинансирање (путем обављања привредних делатности), ОЦД у Србији и даље већински финансирају активности путем донација из међународних извора. Исти случај је и у крагујевачком трећем сектору, што је потврдило и истраживање⁴¹, рађено за потребе креирања ове Стратегије. Осим све наглашеније појаве «повлачења међународних донатора у друга кризна подручја» и мањих могућности за аплицирање код присутних, тренд је и повећање државних извора финансирања (министарства Владе Републике Србије), као и законска обавеза локалне самоуправе да јавним конкурсима финансира активности ОЦД од јавног значаја. Наравно, ту су и отворене могућности за самофинансирање кроз привредне активности, поново озакоњене кроз важећи Закон о удружењима⁴², као и појава, недовољна, али ипак присутна у вези корпоративне филантропије на овим просторима.

- *Јачање значаја знања и вештина:* Неке од главних одлика људских ресурса ОЦД, попут инвентивности, креативности, способности за тимски рад и сл. управо су директно узроковане посебним знањима и вештинама које се негују унутар њега самог, поред класичне ресурсне предности да је трећи сектор, сектор високообразованих људи. Обзиром да и профитни сектор све већу важност придаје управо примењеним знањима и вештинама, искуство ОЦД у њиховој примени и самом развоју (комуникација, мотивација, тимски рад, планирање, организација...) би и на даље требало да буде приоритетна ствар у развоју самог сектора.

- *Специјализација рада сектора:* У досадашњем периоду, било је присутно истовремено бављење са више области рада (области остваривања циљева) од стране ОЦД, што се објашњавало са вишеструким потребама одређених средина или истим на националном нивоу, недовољном развијеношћу сектора (мање средине, без нпр.

⁴¹ Истраживање крагујевачког трећег сектора за потребе Стратегије развоја грађанског сектора и филантропије Крагујевца 2010: ОЦД користе мали број различитих извора финансирања. Најдоминантнији извори финансирања су међународни донатори, буџет Републике Србије и градски буџет што указује на недовољну обученост ОЦД за планирање и реализацију процеса прикупљања средстава.

⁴² Члан 37. стр. 9. Закона о удружењима, Србија, 2010.: Удружење може да врши оне активности којима се остварују циљеви утврђени његовим статутом. Удружење може непосредно да обавља и привредну или другу делатност којом се стиче добит у складу са законом којим се уређује класификација делатности.

омладинских организација или ОЦД које се баве демократизацијом и људским правима) или одговором на стратегије донаторских организација, што је већ објашњено. Осим што се специјализација рада (једна област стваравања циљева због које је основана ОЦД, нпр. заштита животне средине, развој демократије, заштита права потрошача...) неминовно намеће у оперативном смислу (функционално коришћење ресурса), она произилази и из новог Закона о удружењима, односно обавезе у поступку регистрације/усклађивања са Законом при Агенцији за привредне регистре⁴³.

- *Професионална пракса и потенцијално самозапошљавање младих путем стварања нових ОЦД*: Капацитет трећег сектора у запошљавању, превасходно младих људи и стручном и професионалном усавршавању (волонтерски рад, стручна пракса) веома је мало искоришћен на овим просторима, мада у развијеним земљама, запошљавање у трећем сектору добија све већи реални значај по друштво (*Резултати опсежног истраживања објављеног 2006. године указују да волонтерски сектор у Енглеској запошљава преко 600.000 људи и остварује годишњи приход од 26,5 милијарди фунти.*⁴⁴). Ипак, за остваривање овог капацитета потребни су и повољни финансијски услови од стране државе, а да је запошљавање у овдашњим ОЦД на јако ниском нивоу, сведочи и крагујевачки пример. Истраживање⁴⁵ је показало да крагујевачке ОЦД са једне стране укључују велики број чланова (у просеку око 100 по организацији)⁴⁶, а са друге имају мали број запослених. Стално запослене чланове има 43% организација и то пет организација по једног запосленог, две организације по два, једна организација четири и једна организација има пет запослених.

- *Преузимање дела пружања услуга грађанима од јавног сектора у посебним областима*: Поред све активније улоге у самосталном или заједничком (са државним сектором) креирању и спровођењу јавних политика, ОЦД би, као у развијеном свету, постепено требало позиционирати и као квалитетну форму за преузимање појединих јавних услуга (социјалних, еколошких, културних...). Мада код нас још нема пуно примера добре праксе, свакако је битно истаћи пројекат сигурне куће за жртве насиља, који је у Крагујевцу, инициран од стране ОЦД Алтернативни круг, а који сада реализује ОЦД «Оаза сигурности», на буџету локалне самоуправе, као услугу од јавног интереса.

⁴³ Водич за примену закона о удружењима, Грађанске иницијативе, Београд, 2009. стр. 43., прилог 2., Агенција за привредне регистре, Пријава за упис удружења у регистар удружења, 6. Област остваривања циљева удружења..

⁴⁴Извештај “Институционални механизам сарадње Владе и цивилног друштва: Упоредна искуства и препоруке за Србију” припремљен за Тим Потпредседника Владе Републике Србије за имплементацију Стратегије за смањење сиромаштва, аутори: Др Драган Голубовић и Мр Бранка Анђелковић, 2009. стр. 4.

⁴⁵ Истраживање крагујевачког трећег сектора за потребе Стратегије развоја грађанског сектора и филантропије Крагујевца 2010.

⁴⁶Напомена из истраживања: Нејасно да ли су наведени чланови у ОЦД и заиста активни или су, углавном, чланови само “на папиру”.

- *Удруживање по платформама, асоцијацијама, мрежама и савезима:* Нико више не може сам, а поготово не ОЦД у својим основним деловањима од ширег, јавног интереса. Зато је и организација по платформама – повезаним директно са одређеним областима деловања, односно областима остваривања циљева због којих су ОЦД и основане, нека врста неминовности. Ту се пре свега мисли на локално и делом национално деловање, а посебно на деловање према региону и пре свега ЕУ. О томе најбоље говоре искуства из досадашње праксе сектора, где се види да су активности усмерене и ка локалном и ка националном нивоу, биле неупоредиво успешније када је долазило до уједињења ОЦД и јасне артикулације циља заговарања према јавности. С друге стране, присутни донатори из евро-атлантског кора, далеко више показују спремност за сарадњу управо са мрежно организованим активностима ОЦД. За крагујевачки сектор ОЦД, то би свакако била реална шанса за побољшање активности у будућем раду, а група активних ОЦД на изради ове Стратегије би на тај начин могла да постане и нека врста нове платформе развоја грађанског сектора у региону Шумадије.

13.4. Анализа истраживања на тему међусекторске сарадње

Као посебну тематску облас, представници Радне групе за истраживање цивилног сектора у Крагујевцу, за потребе израде Стратегије, имали су и међусекторско партнерство, као један од стратешких циљева развоја грађанског сектора. За потребе овог истраживања одржано је пет фокус група, са циљем да се добију одговори о будућим моделима сарадње и партнерства интересних група и ОЦД. Резултате представљамо по врсти интересне групе.

13.4.1. Локална и републичка власт

Као могуће modele сарадње са ОЦД, представници ове групе су мапирали следеће области (по приоритету):

- Промоцију значаја европских интеграција,
- Промоцију и лобирање сродних интересних група за усвајање закона,
- Сарадњу на заједничким пројектима у области социјалне заштите, људских права и културе,
- Сарадњу на еколошким пројектима и промоцији здравих стилова живота,
- Заједничко учешће у кампањама намењеним изборним апстинентима.

Већина испитаника из ове групе партнерски однос ОЦД и владиног сектора види у изради стратегија, акционих планова и других врста стратешких докумената, као и предлога закона. Мањи број сматра да партнерски однос треба да се развија кроз могућност да цивилни сектор пружа одређене услуге грађанима, које ће финансирати владин сектор.

13.4.2. Политичке странке

За ову групу сарадња је могућа у оквиру остваривања следећих заједничких интереса:

- Сарадња на пројектима везаним за европске интеграције,
- Сарадња на пројектима намењеним младима,
- Сарадња на пројектима намењеним женама,
- Сарадња на пројектима изборних кампања (кампање за мотивисање бирача за коришћење гласачког права),

- Сарадња на едукативним пројектима.

Ова група посебно вреднује потребу размене информација и кадрова између ОЦД и политичких странака, при чему се посебно мисли на тренд да су грађани који су активни, у најширем смислу, у друштвеном животу, активни често, истовремено у политичким странкама, ОЦД, синдикатима...

13.4.3. Синдикалне организације

За интересну групу из редова синдиката, потенцијална сарадња са ОЦД је могућа кроз следеће моделе:

- Рад на утврђивању истине о приватизацији,
- Сарадњу на пројектима економског оснаживања и запошљавања радника који су остали без посла,
- Подршку у протестима за остваривање права радника,
- Едукацију синдикалних лидера и заједничке кампање.

Ова група, цивилни сектор види и као могућност запошљавања или заједничког рада на осмишљавању пројеката који би допринели већем запошљавању.

13.4.4. Медији

Медији, према овом истраживању, као могуће видове сарадње и партнерства са ОЦД набрајају следеће активности, које су по мишљењу испитаника подједнако важне :

- Размена информација, едукативних тимова и података о актуелним конкурсима,
- Подршка у пројектима који доприносе професионализацији медија и демократском развоју друштва,
- Подршка у пројектима који промовишу европске интеграције,
- Подршка и едукација у писању различитих развојних стратегија,
- Сарадња у пројектима који су од важности за локалну заједницу,
- Размена искустава и кадрова.

Важно је напоменути да представници медија очекују да их цивилни сектор «снабдева» различитим информацијама, да кандидује стручњаке који би могли бити саговорници на одређене теме, али и да им ОЦД омогућавају приступ информацијама везаним за европске интеграције.

13.4.5. Профитни сектор

Представници профитног сектора, који су учествовали у овом истраживању, као видове или моделе сарадње са цивилним сектором истичу подршку у промоцији друштвено одговорног пословања и промоцији здраве пословне конкуренције.

Партнерске односе виде пре свега као могућност да користе кадрове ОЦД кроз саветодавне и едукативне програме и пројекте попут: Изградње тимова, Комуникационих стратегија, Јачање менаџерских способности, Израду стратешких планова развоја и других сродних докумената, Помоћ при аплицирању код фондова ЕУ, као и за осмишљавање и дизајнирање кампања своје фирме и производа.

Такође, цивилни сектор по њиховом мишљењу треба да буде коректив владиног сектора и да на тај начин помогне да се успоставе партнерски односи између ова три сектора.

Представници профитног сектора су расположени да финансијски учествују у пројектима ОЦД, али и владиног сектора који промовишу европске интеграције, европске вредности, солидарност, хуманост, неформално образовање и здраве стилове живота.

Поред тога, учествовали би и у оснивању локалног фонда из кога би се финансирали пројекти од јавног интереса, под условом да могу да буду у телима која одлучују о донацијама или прате расподелу средстава. Док се не промени законска регулатива, склонији су да буду анонимни донатори различитих акција и програма цивилног сектора. Пракса је показала да су се донације (у новцу и роби) најчешће кретале ка Дому за незбринуту децу “Младост”, Црвеном крсту, црквеној заједници, Удружењу глувих и наглувих особа, Сигурној кући...

Ипак, досадашња сарадња профитног и цивилног сектора, показују подаци из анализе, има и доста ствари које се морају превазићи, уколико се жели створити квалитетно међусекторско партнерство:

- На страни бизниса доминира нејасна слика о томе чиме се баве ОЦД,
- Сарадња профитног и цивилног сектора је сведена на спорадичне филантропске прилоге, обим је готово занемарљив, а дугорочних договора нити правих партнерстава нема,
- Цивилни сектор нема добар имиџ у очима профитног сектора, што га дестимулише да више улаже средства и ствара дугорочна партнерства са овим

организацијама. Често су и саме сврхе улагања, које тразе ОЦД неразумљиве, па све то дестимулативно делује на профитни сектор да своја средства усмери ка ОЦД.

Међутим, најбитније је да су управљачки органи у пословном сектору спремни за сарадњу са цивилним организацијама, као и према појединцима којима је помоћ потребна.

13.5. Анализа “инвентара” пројеката ОЦД од јавног интереса

Истраживање које је реализовано за потребе израде ове Стратегије, измерило је и тзв. “инвентар пројеката”, односно шта се од многобројних пројеката које је реализовао крагујевачки цивилни сектор доживљава као делатност од ширег, јавног интереса.

Шта виде саме ОЦД као пројекте од јавног интереса?

Иако у свом раду наилазе на бројна ограничења, ОЦД ипак остварују значајан допринос у побољшању квалитета живота својих циљних група, а тиме доприносе јавном интересу. Као неке од најзначајнијих доприноса, саме ОЦД су навеле следеће:

- Пројекат Школе мира "Лидери за економске промене региона", резултирао је запошљавањем 35 младих.
- Активности РИЦ-а на увођењу ромске културе у систем образовања, резултирале су акредитацијом програма обуке наставника у школама, обуком 60 учитеља из 48 градова, реализацијом 180 радионица које су обухватиле око 4.500 деце.
- На основу пројекта организације Миллениум, основан је и званично, први филмски фестивал у Крагујевцу, КРАФ (Крагујевачки Фестивал Антиратног и Ангажованог Филма), препознат као манифестација од општег културног значаја (и од стране града Крагујевца – градског и од стране Министарства културе републике Србије – националног значаја) и први (експлицитно) фестивал антиратног филма у региону.
- Организација „Из круга“ је кроз пројекат «Равноправно до заштите», обезбедила бесплатну правну помоћ за 111 ОСИ, а 61 особа са инвалидитетом је остварила неко своје право.
- Организација Алтернативни круг је својим пројектима обезбедила смештај, правно и психо-социјално саветовалиште за жене и децу жртве насиља.
- Организација Викторија је кроз пројекат јавних радова обезбедила запошљавање 40 жена у својству геронтодомаћица.
- Удружење параплегичара и квадриплегичара «Шумадија» је кроз пројектне активности обезбедило набавку специјализованог комби возила за превоз особа са инвалидитетом, као и укључивање ОСИ у спортске игре и друге манифестације.
- Непушачки едукативни центар је реализовао кампању превенције пушења, здравља и заштите животне средине, као и покретање еколошког билтена "Еко-НЕЦ".

- Опште удружење предузетника "Слога" је радило на оснивању Центра за радну оријентацију незапослених лица, покретању Предузетничког билтена, као и на програму за преквалификацију незапослених и вишкова радника.
- Кластер „Шумадијски цвет“ се ангажовао на развоју предузетничких кластера у Србији, отварању едукативних центара за промоцију кластера и на унапређењу технологије у производњи цвећа.
- Омладина Крагујевца је реализовала активности информисања младих о дешавањима у граду у области културе, спорта и неформалног образовања.
- Удружење за помоћ особама са аутизмом је реализовало пројекат "Викенд програм", као нов вид социјалног сервиса за особе са аутизмом, а такође и ликовно-едукативне и радионице домаћинства за 14 корисника.
- Међуопштинска организација савез глувих и наглувих Крагујевац је реализовала програм превенције насиља над глувим и наглувим женама, као и програм побољшања информисаности глувих и чујућих лица и унапређења њиховог међусобног споразумевања.
- Књижевна група крагујевачка је објавила 4 броја интернет часописа за књижевност, као и три књиге које су међународно промовисане.
- Покрет жена «Кнегиња Милица» је реализовао пројекте поделе хране за 52 старих лица на селу и за 50 самохраних мајки.
- Удружење добровољних давалаца крви "Чика Тома Марић" је кроз летњу и зимску акцију прикупило 80 јединица крви...

Крагујевачке ОЦД су као носиоце пројеката од јавног интереса идентификовале посебно и ОЦД Сунце, Оаза сигурности, Удружење параплегичара и квадриплегичара «Крагуј», Форум младих ОСИ, Еко парк, ОЦД Прсти и АИЕСЕЦ⁴⁷, али и Црвени крст и сва удружења ОСИ и добровољних давалаца крви.

А шта виде сами грађани, као пројекте ОЦД од ширег интереса?

Према мишљењу грађана, следеће активности које су реализовале ОЦД доприносе јавном интересу:

- Давалаштво крви – удружења давалаца крви и Црвени крст
- Помоћ старим лицима – Викторија и Сунце

⁴⁷ Међународна студентска организација која има представништво у Крагујевцу

- Борба против насиља у породици – Оаза сигурности
- Допринос културном развоју града и алтернативни видови едукације за младе (КРАФ, КГ РЕФРАЦТ⁴⁸, Кампања „Знај своја права”⁴⁹, ПРАктична радионица, Школа људских права) – Милленниум.

У оквиру истраживања, реализоване су и фокус групе са представницима интересних група из редова политичких организација, локалних и републичких власти, синдикалних организација, предузетника и медија. Ове јавности су као активности и пројекте ОЦД од јавног интереса, али и ОЦД за чији рад сматрају да је од јавног интереса, навеле следеће:

- Сигурна кућа (Алтернативни круг)
- Фестивал старих (Сунце)
- Геронто-домаћнице (Викторија)
- Превоз за особе са инвалидитетом (Удружење паралегицара «Шумадија»)
- Асистент у настави (Ромски Информативни Центар)
- КРАФ – Крагујевачки Фестивал Антиратног и Ангажованог Филма (Милленниум)
- Ученичко предузетништво (Школа мира)
- Програм предшколског образовања за ромску децу (Романипен)
- Еколошки билтен (ЕКО НЕЦ)
- Гинеколошка столица за инвалиткиње (Из Круга).

Испитаници из поменутих интересних група су, као битне по јавни интерес, навели и активности и других ОЦД: Еколошког покрета «Зелене брезе», Клуба младих са инвалидитетом, Асоцијације ромске солидарности и Удружења добровољних давалаца крви «Чика Мата». Занимљиво је да ниједна група испитаника није навела Црвени крст, као ОЦД, јер су је сматрали државном или владином организацијом.

Према резултатима истраживања, опште мишљење наведених интересних група о ОЦД у Крагујевцу је позитивно: више од половине (58%) испитаника сматра да су

⁴⁸ Регионални фестивал алтернативне културе Крагујевац је мрежни фестивал који се од 2001. године реализује у Крагујевцу, али паралелно и у Београду, Зрењанину и Пожаревцу.

⁴⁹ Кампања за промоцију људских права – „Знај своја права“, реализована 2001. године у Крагујевцу.

организације допринеле позитивним променама и решавању проблема у граду. Изузетно негативан став према ОЦД има 10 одсто испитаника, док 15 одсто нема одређено мишљење о деловању ових организација у Крагујевцу.

Међутим, оно што је битно је да резултати истраживања показују да се у ставу интересних група о значају ОЦД разликују два мишљења која се односе на рад организација до 2000.г, односно од ове наведене године. Политичке организације, представници локалних и републичких власти, али и синдикалне организације, рад ОЦД до 2000.г. оцењују као опозициони и политички, а представници медија наводе и хуманитарне пројекте организација. Такође, према мишљењу испитаника до 2000. године, ОЦД у Крагујевцу нису биле самосталне у осмишљавању пројеката и програма, већ су то одређивали страни донатори и међународне организације. Већина представника интересних група вреднују сарадњу са ОЦД у назначеном периоду као добру, изузев политичких организација које су тих година биле на власти и медија: политичке организације оцењују сарадњу до 2000.г. врло ниском оценом, док медији процењују да је остварена сарадња на одличном нивоу. Интересантно је и да предузетници врше поделу ОЦД на: «стране» до 2000.г. и «домаће» од 2000. године.

13.6. Медији и ОЦД

За афирмацију рада цивилног сектора, као и сам имиџ и стварање позитивног става према ОЦД су јако битни медији и то сви, од електронских до штампаних. Наша анализа овог сегмента показује да је у Крагујевцу остварена релативно задовољавајућа сарадња између ОЦД и медија. Неки од локалних новинара су и сами били својевремено укључени у рад ОЦД, тако да имају сензибилитет за ову област. Ово је свакако важан ресурс за даљи развој цивилног сектора у Крагујевцу и однос са новинарима треба и у будућности неговати и унапређивати. Када су у питању медији са националном покривеношћу са седиштем у Београду, исти према анализи, не показују већи интерес за рад ОЦД Крагујевца. Наравно да има изузетака, у случају када медији желе некој иницијативи да дају сензационалистички тон или позитивно, када се прате активности социјалног карактера (Сигурна кућа, Борба против насиља...).

Без обзира што резултати истраживања спроведеног за потребе израде Стратегије недвосмислено показују да су најчешћи канали комуникације ОЦД са јавностима управо медији – принтани и електронски (62%), па интернет (29%) и штампани промотивни материјали (19%), исто истраживање осветљава и фреквенцију промоције.

Резултати истраживања тако показују да постоји и велика неуједначеност у учесталости промовисања активности организација: неке ОЦД то чине редовно, односно једанпут месечно, поједине два пута годишње, а друге онда, када се организују акције или ретко. Овакво стање сугерише на закључак да је због ретког промовисања активности, цивилни сектор недовољно видљив у граду.

13.7. Поправљање имица ОЦД

Савремено друштво је одавно постало друштво промоције. ОЦД морају на свом основном унутрашњем организационом нивоу донети одлуке које ће у први план избацити односе са јавношћу. Показало се да је до сада мали број ОЦД из Крагујевца радио квалитетан ПР (односе са јавношћу). Зато је и слика о ОЦД у Крагујевцу недовољно видљива и препозната, у односу на стварну улогу. Цивилним организацијама је очито недостајала комуникација са свима осталима (институције, привреда, медији, грађани...) у граду и зато је важно да ОЦД именују, одреде, школују и оспособе своје кадрове за односе са јавношћу. Кад се каже оспособе кадрове за односе са јавношћу, не мисли се само на односе са медијима (штампаним, електронским, алтернативним), већ и на јавне послове, бављење друштвеним проблемима и лобирање. Резултати истраживања Радне групе за анализу сектора, показују да имиц ОЦД у Крагујевцу није на нивоу, на коме би требало да буде, бар по очекивањима укупног грађанског сектора, чије су они главни репрезенти. Грађани наводе да нису довољно упућени у рад ОЦД, али и да у локалним медијима нема довољно информација о раду ових организација. Такође, Крагујевчани који су учествовали у истраживању Радне групе за анализу сектора истичу да ОЦД раде шаблонски, да нису довољно активне, а с друге стране наглашавају да оне ипак доприносе мапирању проблема. Анализа је показала да једна трећина грађана-испитаника сматра да би крагујевачке ОЦД могле да побољшају свој имиц кроз већу видљивост у медијима и повећање степена транспарентности у свом раду.

13.8. Анализа стања филантропије у Крагујевцу

Крагујевац и регион Шумадије имају богату историју филантропије (добročинства) и задужбинарства, спојену са тадашњим трендом са националног нивоа, да се радило о нормалној, чак пожељној појави у време конституисања националне државе. Многе угледне јавне личности (војсковођа Радомир Путник, трговац Милован Гушић...) формирале су своје фондове или остављале задужбине (Опленачка задужбина Карађорђевића) у Крагујевцу и Шумадији, али за опште добро је даривао и велики број анонимних, добронамерних, обичних људи, попут сеоских домаћина, трговаца и занатлија.

Историја је у региону препознала три врсте добročинитеља: оне који су из Шумадије и који су даривали у њој; оне који су дошли са стране и остављали фондове и легате у новом (сада домицилном) месту живљења и оне који су били рођени у Шумадији, али су отишли и били филантропи у другим срединама (најчешће у Београду). Мотиви су били разни, од верских (црква је имала јак утицај на стварање задужбина), преко личних (недостатак потомства, односно – наследника), али најчешће - стварно добročински (за опште добро, односно сегмент за који је постојало неко интересовање), јер је и сама атмосфера у деветнаестом веку и првој половини двадесетог века била позитивна када је реч о грађанском сектору. Бити грађански активан је била ствар престижа, држава је јасно подржавала грађански сектор, а млади људи, пре свега српски студенти, који су студирали у иностранству, видели су како раде тамошња добровољна друштва и оснивали су слична овде.

Данас је ситуација нешто другачија. Осим неколицине институционалних (Фонд Академика Драгослава Срејовића) и приватних фондова (које је најчешће основала породица након смрти неке угледне особе, из њене заоставштине), фондови, фондације и задужбине (на основу важећег Закона из 1989. године) су готово реткост у Крагујевцу. Међутим, истраживање реализовано за потребе израде Стратегије, показује два тренда: **1.** Представници профитног сектора су вољни да финансијски учествују у пројектима ОЦД који за теме имају: промоцију европских интеграција и европских вредности; солидарност; хуманост; неформално образовање и здраве стилове живота. Крагујевачки бизнис сектор би учествовао у оснивању локалног фонда из кога би се финансирали пројекти од јавног интереса, под условом да могу да буду у телима која одлучују или прате расподелу средстава. Док се не промени законска регулатива, склонији су да буду анонимни донатори различитих акција и програма цивилног сектора. **2.** Сами грађани, слично подацима са националног нивоа, филантропију виде као новчану помоћ рањивим групама и генерално су расположени да учествују у акцијама које подстичу локалну филантропију, са мањим новчаним износима. Многобројни примери злоупотреба филантропских мотива (разна лица која су кривично одговарала због лажног представљања у смислу рада на некој добротворној акцији, сумњиво скупљање прилога на јавним местима у Крагујевцу од стране непознатих активиста...), али и неповерење у крајњи исход и недостатак правих филантропских кампања, главни су разлози за недовољну активност у овом виду филантропије.

13.9. Волонтеризам и активизам

Волонтерски рад и волонтеризам, код нас је историјски и културолошки везан, најчешће за добротворан рад кроз организацију Црвеног крста, разне хуманитарне,

радничке, синдикалне и омладинске организације (Радне акције на обнови земље после Другог светског рата; Помоћ приликом поплава у Крагујевцу, августа 1975. године; Пријем избеглих и расељених лица; Помоћ у санацији клизишта и слично). Међутим, ако се вратимо мало даље у историју, волонтеризма је било и у Балканским ратовима и Првом светском рату. Њега су спроводиле жене, чланице Кола српских сестара и многе појединке индивидуално, прикупљајући помоћ за рањенике и борце на фронтима.

Појава тзв. новог облика цивилног сектора у виду ОЦД, по распаду бивше СФРЈ, резултирала је новим волонтерским активизмом, који у Крагујевцу репрезентују ОЦД Викторија, Школа мира, РИЦ, Миллениум, Антиникотинеа (данас ЕКО-НЕЦ), организације особа са инвалидитетом, женске формалне и неформалне групе и појединци. Као организација која прва у Крагујевац уводи појмове “волонтерски програма”, “волонтеризам” и “волонтерски сервис” јавља се ОЦД Миллениум 2002. године. Једном речју, од тада волонтеризам добија нову форму и све више тражи права за волонтере. Готово све организације цивилног друштва у Крагујевцу функционишу више-мање на волонтерској бази. Иако је волонтерски рад у Крагујевцу и региону Шумадије увек био присутан, то је чешће било у спонтаном, него у организованом облику.

13.9.1. Појам, облици активности и значај волонтеризма

Под волонтерским радом подразумевамо активности које може дати сваки појединац у заједници, без обзира на своју старосну, етничку и религијску припадност. Када кажемо волонтер, углавном помислимо на помоћ, подршку, солидарност, добру вољу, хуманост, ентузијазам, пријатељство, љубав, разумевање, толеранцију, саосећање, размену, развој, сарадњу, мултиетичност ...

Реч волонтеризам, у нашем народу означава врлину душе и срца и укорењена је у духу српског народа са далекосежним друштвеним и културолошким учинком. У својој најдубљој духовној димензији, људи у нашој заједници волонтеризам доживљавају као љубав и саосећање у ономе што чине за друге, а истовремено им се враћа узвишена људска вредност коју називамо хуманост.

Добар волонтер је снага сваке заједнице, друштва и државе. Волонтирање ствара друштвени и људски капитал, повећава друштвену укљученост, инструмент је континуираног (неформалног) учења, обнове подељених друштава, извор помирења и механизам сарадње. Волонтеризам умножава енергију, увећава збир вештина и локално знање, оснажује искуства и друштвене контакте, а изнад свега доприноси развоју локалне економије. Волонтер делује из вере, улаже добровољни рад и солидарност и доприноси развоју локалне заједнице.

Формалне волонтерске активности представљају додатну вредност организацији, али волонтер не замењује професионалца (запослену особу).

Волонтирање може да буде спонтано (комшијско помагање-моба) или у оквиру структура организација цивилног друштва. Углавном је (али не и увек) на одређено време. Може да буде ограничено на један дан, али може бити и вишегодишње и то у

многим пољима рада. Волонтерски рад је рад који се обавља углавном у организованом облику (волонтерска удружења, групе...) и у одређеној сталности (најмање 2 сата недељно).

Време које волонтер уложи обављајући поверене задатке назива се волонтерско време. Поред волонтерског времена дефинише се и волонтерска пракса. Она је размена између појединаца или групе појединаца и локалне заједнице. Волонтер или група волонтера, нуди своје време, енергију, труд, зарад развоја пројекта који је од користи друштву, а кроз одређени пројекат друштво нуди волонтеру или групи волонтера, могућност за усавршавање, експериментисање, учење, лични и заједнички напредак.

Добра волонтерска пракса треба формалним волонтерима (потписан уговор између волонтера и организације цивилног друштва или неке друге институције) да обезбеди обуке и менторство, повраћај путних трошкова, смештај, цепарац, осигурање и друге трошкове настале током волонтирања.

Веома је битно рећи да се волонтирање учи и ствара још од малих ногу. Дакле, породица, вртић, предшколске и школске установе и волонтерске организације су ти који имају за задатак да га стварају, обликују, чувају, примењују и преносе с генерације на генерацију.

Наше друштво и држава познају волонтерство као модел, али и недовољно га препознају као друштвено користан рад. Велике количине волонтерског рада су отишле у неповрат, а да уопште нису евидентирани и представљени у корист извршиоца (волонтера).

Допринос волонтерског сектора и волонтерског ангажмана локалној економији је значајан. У пракси је веома тешко одредити новчану вредност за јединицу времена волонтирања. Често се волонтерски рад сматра бесплатним радом, што је погрешно, јер волонтери обезбеђују многе неопипљиве користи, које није лако новчано вредновати.

У поређењу са развијеним друштвима и код нас се могу приметити неке карактеристике везане за волонтерски рад, као на пример: образовни ниво (што је друштво образованије више је волонтера), стопа сиромаштва (сиромашна друштва имају мање волонтера), развијено цивилно друштво (већи број волонтера, више волонтерских програма, више неформалног образовања).

13.9.2. Рад са волонтерима

За волонтирање је битно :

- Да се базира на личној мотивацији и слободном избору;
- Да се подстакне активно грађанство и потпуно укључи у демократске процесе;

- Да је у форми активности појединца или групе;
- Да га спроводе организације цивилног друштва;
- Да одговара на изазове нашег времена (транзиција, сиромаштво, итд) и
- Да доприноси виталности економије, стварајући посао и нове професије.

Од волонтера у локалној заједници треба очекивати:

- Да уважавају права сваког човека, жене и детета, без обзира на њихову расу, религију, физичко, социјално и економско стање;
- Да поштују достојанство и културу сваког човека;
- Да нуде другима услугу без надокнаде, зарад обостране добити или једнострано, зарад добити другог, тако што припадају некој организацији цивилног друштва;
- Да осећају потребе заједнице и подстичу је да се укључи у проналажење решења сопствених проблема;
- Да могу кроз волонтерски рад да се развију као особе, да стекну нове вештине и знања; развију лични потенцијал, самопоуздање и креативност и спознају да могу да преузму активну улогу у решавању проблема и
- Да стимулишу друштвену одговорност и промовишу солидарност у породици, локалној заједници и друштву.

Све ово нам представља основу за тезу, да волонтерски рад треба да буде награђен и регулисан посебним законским актима, као и у многим државама ЕУ зоне. Обзиром на високу стопу незапослености становништва у Крагујевцу и регији Шумадије, волонтерско ангаžовање људи, било би од значаја за економско оснаживање појединца и породица. У том циљу би Трећи сектор могао имати утицаја кроз кампање и лобирања, да се трајно уреди законска регулатива везана за волонтеризам.

Организације цивилног друштва, чији се рад углавном базира на ангажовању волонтера, веома су заинтересоване за законско регулисање волонтерског рада, тако да користе сваку прилику да скрену пажњу јавности и референтних институција система, на чињеницу да би сређивање законске регулативе, било од изузетног значаја за појединце и друштво у целини.

Наш правни систем не познаје волонтирање, као добровољно пружање услуге за опште добро или за добро другог лица без накнаде. Под волонтирањем, у смислу Закона о раду («Службени гласник РС», бр. 24/05 и 61/05), Закона о здравственој заштити,

Закона о социјалној заштити и обезбеђивању социјалне сигурности грађана («Службени гласник РС», бр. 36/91, 79/91, 33/93, 53/93, 67/93, 67/93, 46/94, 48/94, 52/96, 29/01, 84/04, 101/05, 115/05), као и у другим посебним законима у појединим областима, подразумева се стручно оспособљавање и усавршавање ради обављања приправничког стажа и полагања стручног испита, односно ради обављања специјализације у одређеним професијама (лекари, адвокати, судије и др.). Овај закон је у надлежности Министарства рада и социјалне политике Републике Србије. Предлог Закона о волонтирању, у скупштинској процедури је од 29.09.2009. године.

У Предлогу су наведена основна начела волонтирања:

- a) Начело солидарности и промовисања волонтирања,
- b) Начело забране дискриминације,
- c) Начело заштите корисника волонтирања,
- d) Начело забране злоупотребе волонтирања,
- e) Начело заштите омладине и
- f) Начело бесплатности волонтирања.

Предлог Закона не предвиђа минималну зараду за волонтерско ангажовање, већ само надокнаду за путне трошкове осигурање, лекарске прегледе и обуке за обављање волонтерских делатности и друго.

13.9.3. Појам и значај активизма

Активизам је некада искључиво био везан за политички активизам на овим просторима, док се у новије време, термин све више везује управо за цивилни сектор. Мада истраживања показују да је степен активизма код грађана Србије, најчешће везан за политички активизам (они који су активни, активни су у политичким странкама, али и у синдикатима, ОЦД, волонтерском раду; они који нису активни у политици преко странака или јавној политици преко ОЦД, нису активни нигде), ОЦД су привукле многе који су желели да буду јавно активни, а нису желели (из разних разлога) да се ангажују у политичким странкама). Повољност прилике за активизам у ОЦД појачавала је и чињеница да овај тип активизма није био у супротности са активношћу у некој политичкој странци, јер ове две врсте активизма нису међусобно искључиве.

ОЦД настају као потреба да се одређени проблем у заједници реши или из потребе да се помогне и делује на ширем плану. Чланови који су је основали (познаници и пријатељи) најчешће крећу у неизвестан пут, без потребне помоћи и подршке са стране. Проблем који желе да реше најчешће је везан за околину, пружање помоћи угроженима, подизање културних вредности и заштите људских права. За све ово је изнад свега и без обзира о чему се ради неопходан активизам. Активизам је изузетна и друштвено корисна делатност, која пружа велико задовољство члановима под условом да располажу: временом, енергијом, финансијским изворима, свеобухватним знањем из дате стручне области, реалним циљевима, стратегијом за остваривање циљева, подршком људи са истим циљевима, подршком породице и пријатеља, снажном мотивацијом и уверењем да ће се остварити циљ, знањем о управљању организацијом, флексибилношћу и изнад свега истинском жељом за акцијом у заједници.

13.10. Управљање ресурсима ОЦД

Један од главних предности, али и недостатака ОЦД су људски ресурси. Чланови ОЦД не располажу довољним знањима о писању и управљању пројектима, техничка и ИТ⁵⁰ писменост чланова је на високом нивоу, па ипак само мали број удружења има у власништву компјутере и другу неопходну технику. Чланови не познају довољно ни стратешку област скупљања средстава и начине за контакт са донаторима.

Организациони капацитети наших удружења су јако ниски. Врло ниски ресурси којима располажу ОЦД и неподстицајно окружење, онемогућују одрживи развој овог сектора. На одрживост организација и самим тим сектора утиче низ фактора: интерни капацитети организације, локални ресурси, извори финансирања и законодавни оквир. Анализом тих фактора и усвајањем препорука за превазилажење проблема може се остварити одрживост цивилног сектора.

Неке од препорука морају се решити у законодавном оквиру, па на њихово доношење није тако лако деловати. Зато је добро познавати и право на подношење петиција и предлога као део који се може користити за постизање промена у систему.

Досадашња пракса постојања удружења грађана у Крагујевцу и Србији уопште, говори да одрживост организација зависи од неколико модела:

- Одрживости унутар саме организације,
- Одрживости од стране локалне привреде, локалног буџета и међународних донација,
- Законодавног оквира.

13.10.1. Одрживост унутар саме организације

Ова врста одрживости је могућа путем усвајања следећих препорука: Анализе сопствених ресурса; Правилног управљања ресурсима; Изградње капацитета (првенствено улагања у развој људских ресурса); Развоја инфраструктуре једне организације: привлачење новог чланства, развијање мреже волонтера, мотивације чланства, бриге о постојећим члановима, развоја осећаја припадности организацији, укључивања што ширег броја чланова у активности удружења и доношење одлука; Улагања сопствених ресурса (чланова) у удружење и Обавезне чланарине (непопуларан, али делотворан модел финансирања текућих трошкова).

Ако би смо успели да обезбедимо одрживост унутар организације, постигли би један од основних услова за опстанак удружења. За ово су потребни ресурси, како

⁵⁰ Информационе технологије

људски, технички и просторни, тако и финансијски у оквиру самих удружења. Управљање ресурсима удружења треба бити јасно и прецизно дефинисано.

Анализа капацитета организација је један од првих корака ка одрживости истих. Свака организација прво треба да анализира сопствене ресурсе, да види чиме располаже и шта треба да надогради. Расположиви ресурси и анализа ресурса којима удружења располажу, основ је за унапређење капацитета ОЦД.

Изградња организационих капацитета може се сматрати свесном и свеукупном интервенцијом, која има за циљ да унапреди ефикасност и одрживост једне организације у односу на њену мисију и место у локалној заједници.

Према наведеном, одрживост унутар једне организације је ослоњена на чланове и осниваче организације. Показало се да удружења постоје, делују и спроводе своје активности, годинама, управо на овај начин. Чланови су ти који улажу свој сопствени капитал и средства код оснивања, првих акција, обезбеђивања простора, техничких средстава, логистичке подршке и слично.

Уколико чланови међу собом направе добар и временски орочен договор о правима, одговорностима и обавезама које морају да изврше за саму организацију, она задовољава један од основних услова да успешно постоји и функционише. Чланови организације морају имати осећај припадности и партиципирати у доношењу одлука, како би схватили потребу да сопствене ресурсе уложе у организацију.

За примену модела одрживости унутар организације, одговоран би био руководећи орган удружења (најчешће је то Управни одбор). На њему је одговорност да мотивише и подстакне чланове на активност и извршавање договорених обавеза. Статутарно, свака ОЦД има уређене механизме за примену модела одрживости унутар организације. Финансијска одрживост унутар организације се осварује, најчешће кроз прикупљање чланарине од чланова. Неке организације (са великим бројем чланова) приходују добар део својих буџета кроз чланарину. И класична удружења (најчешће са малим бројем чланова), могла би увести чланарину као један од модела финансијске одрживости, јер се тако боље остварује, не само приснији, већ и одговорнији однос у организацији. Та средства могу бити употребљена за реализацију акција или за неке друге потребе, за које их је определио руководећи орган. Одрживост унутар организације не мора се заснивати само на финансијској подршци чланова (чланарина, прилози, донације...), већ она може бити остварена и тако што ће чланови пружати бесплатне услуге удружењу. Те услуге могу бити: писање разних стратешких или административних докумената, писање предлога пројеката и програма, лобирање за удружење и слично. Коришћење сопствених ресурса чланова, у смислу телефонирања или употребе интернета у сопственом власништву, такође је улагање у организацију од стране самих чланова.

На поменуте начине, сами чланови улажу сопствена средства и ресурсе за рад организација, па тако остаје више финансијских средстава за реализацију конкретних активности.

У циљу одрживости, удружења би требало да развију сет услуга, које ће, уз одређену надокнаду, понудити тржишту. Овде је потребно идентификовати, која то удружења имају довољно ресурса за пружање услуга. Такође је потребно и сагледати искуства организација у одређеној области и уз потренцијални партнерски однос две или више организација, развити комплетан сет услуга.

Потенцијални примери истих услуга би били: Едукација и издавање сертификата из области за коју су организације одређене кроз своје циљеве; Израда акционих планова за друге организације; Услужно припремање предлога пројеката и прикупљање средстава; Административне услуге за друге организације и грађане; Правне или рачуноводствене услуге; Услуге јавног заговарања; Услуге из области менаџмента пројекта...

Учешћем на конкурсима, удружења могу остварити значајну финансијску одрживост. У тренутној ситуацији, највећи број ОЦД свој рад и одрживост, искључиво заснива на писању предлога пројеката.

13.10.2. Одрживост од стране локалне привреде, буџета и међународних донација

Организације цивилног друштва могу постати озбиљни партнери у програмима социо-економског развоја, ако би се њихови програми финансирани на дугорочној основи.⁵¹ Ово би се могло применити и на локалном нивоу на свим пољима, од заштите животне средине, социјалне заштите, неформалног образовања, до привреде.

И пореска политика тј. висине такси на локалном нивоу, могле би представљати добар извор финансирања. Променама у овој области, обезбедио би се део средстава за рад удружења.

Када се говори о одрживости од стране локалне привреде, модел одрживости удружења може постати применљив, уз стварање партнерстава између два сектора. Овај модел карактерише пружање помоћи организацијама од стране привредних субјеката, из средине где удружење остварује своје циљеве. Најчешће, привредници средства и услуге додељују удружењима за реализацију одређених акција. На овај начин стварају се дуготрајна и успешна партнерства између бизнис и непрофитног сектора, од чега велику корист има локална заједница. У Крагујевцу, најчешће на овај начин средства прикупљају ОЦД које се баве социјалном проблематиком.

Поменуте области су оне у којима је пословни сектор идентификовао потребу и зато улаже средства (помоћ деци и Црвеном крсту). Ово су, по правилу, спорадична и једнократна улагања (новчана и робна средства), која самим организацијама нису служила за подизање капацитета, већ само за реализацију конкретних активности.

⁵¹У развијеним земљама, организације цивилног друштва у социјалном сектору, уз одређене услове, добијају део средстава за финансирање на дугорочној основи. То је основа њиховог стабилног развоја и такмичења за пружање услуга у социјалним пројектима.

Пошто не постоје значајне олакшице за оне предузетнике и фирме, који финансијски или на други начин помажу рад ОЦД у Крагујевцу, ова чињеница обесхрабрује привреду да више улаже у цивилни сектор. Могућа партнерства се виде у развоју посебних услуга, која ће удружења грађана понудити пословном сектору, а у циљу сталног унапређења људских ресурса у привреди. Поред тога, могу радити и испитивања и услуге у оквиру заштите животне средине, едукације и слично.

Будетска одрживост са тзв. “линије 481” је све присутнији модел одрживости ОЦД у Крагујевцу, који подразумева финансирање удружења из буџета локалне самоуправе, републике или надлежног министарства путем конкурса. У Крагујевцу је овај начин финансирања ОЦД примењен 2003. године, када је био успостављен механизам донирања ОЦД, али од тада, исти није више примењиван, па је потребно успоставити нови модел финансирања. Ипак, финансирања са “линије 481” било је и касније, али само за удружења која су средства тражила путем дописа надлежним градским одељењима и службама.

Министарства такође финансирају рад ОЦД са ове буџетске линије, а свако Министарство, у спектру своје надлежности, расписује конкурсе намењене ОЦД. Међутим, мада овакав начин финансирања може знатно допринети подизању капацитета локалних ОЦД, пракса је другачија - конкурси су ретки, средства изразито ниска, а пролазност локалних ОЦД на истим конкурсима мала.

Међународне донације у циљу одрживости се остварују кроз финансирање пројеката путем конкурса такође, али је врло мали број организација из Крагујевца успео да оствари своју одрживост на овај начин. Оне које су то постигле, углавном су успешне организације, које егзистирају преко 10 година. Кључна ствар за ову врсту одрживости је кредибилитет ОЦД код донатора, који се стиче упорним, квалитетним и дугогодишњим радом.

13.10.3. Законодавни оквир

Поред донаторских програма и партнерства са локалном самоуправом, удружења могу обезбедити финансијску стабилност и регистрањем привредне делатности. Да би смо дефинисали потенцијалне облике финансирања, потребно је осврнути се на важећи законодавни оквир.

13.10.3.1. Регистрање привредне делатности

У актуелном Закону о удружењима⁵² делимично су наведени извори финансирања и начин стицања и располагања са имовином удружења, ањеговим ступањем на снагу омогућено је обављање привредне делатности. Удружење се тако, не може основати ради обављања привредне и друге делатности којом се стиче добит као своје основне делатности, али може обављати привредну делатност како би обезбедило додатна средства неопходна за обављање основне (непрофитне) делатности. Овде је потребно истаћи да се у Регистар привредних субјеката, пријављује само једна привредна делатност, која се региструје уписом шифре делатности, на начин прописан Законом о класификацији делатности. Како је Законом предвиђено да се у Регистар удружења уписују и друге делатности и активности које удружење обавља, па се у Регистар уписују, у виду забелешке и подаци о другим делатностима и активностима које удружење непосредно обавља. Начин стицања имовине удружења⁵³ и активности удружења⁵⁴, јасно су дефинисани овим законом. Такође, удружења имају обавезу подношења финансијских извештаја и подлажу ревизији, у складу са овим законом. Регистрањем додатне делатности, удружења подлежу и Закону о порезу на добит предузећа, који јасно каже да су порески обвезници и друга правна лица, ако остварују приходе продајом производа на тржишту или вршењем услуга уз накнаду.

Недобитна организација дужна је да у пореском билансу посебно истраже приходе остварене на тржишту и са њима повезане расходе.⁵⁵ При регистрању привредне делатности, нарочито треба обратити пажњу на Закон о фискализацији, који прописује које делатности имају обавезу увођења фискалних каса.

⁵² Одељак V. Имовина и обављање активности, Закона о удружењима, Србија, 2009.

⁵³ Члан 36. Закона о удружењима Србија, 2009.

⁵⁴ Члан 37. Закона о удружењима, Србија, 2009.

⁵⁵ Закон о порезу на добит предузећа

13.10.3.2. Привредна друштва

Удружење⁵⁶, осим што може непосредно да обавља сродну привредну делатност, може самостално или са другим лицима да оснује привредно друштво. Удружење може бити оснивач или суоснивач других облика привредних друштава: акционарско друштво, друштво са органиченом одговорношћу, командитно или ортачко друштво. У том смислу, нема никакве разлике између удружења и других правних лица, који могу бити оснивачи привредних друштава. Да ли ће удружење привредну и другу делатност обављати непосредно или преко посебно основаног привредног друштва, ствар је његове пословне процене. У начелу, уколико удружење жели у већем обиму да обавља привредну и другу делатност, препоручује се да оснује посебно привредно друштво. Посебно, имајући у виду да су трошкови оснивања привредног друштва сразмерно ниски, да се тиме избегава ризик санкција због непрецизних законских одредби у погледу дозвољеног обима непосредног обављања привредне делатности, као и чињенице да тако основано привредно друштво може без ограничења да обавља било коју привредну делатност, сродну или несродну.

Привредно друштво⁵⁷ је правно лице које се оснива оснивачким актом, могу га основати правна и/или физичка лица ради обављања делатности у циљу стицања добити. Привредно друштво се оснива на неодређено време, осим ако то оснивачким актом није другачије назначено. Минимални капитал потребан за оснивање привредног друштва је 500 евра у динарској противвредности, може се повећавати, али се у складу са Законом о привредним друштвима не сме смањити. У оквиру овог закона прописано је оснивање осталих поменутих облика привредних друштава.

Напомена: Ако чланови једне организације или сама организација, региструју привредно друштво, могуће је уредити (посебним уговорним обавезама) да се одређени проценат прихода које стиче ово друштво издваја за рад удружења.

13.10.3.3. Задруге

Задруга је облик организовања физичких лица (у даљем тексту: задругари) у којој они, пословањем на задружним принципима добровољности и солидарности, демократичности, економског учешћа, једнаког права управљања и самосталности остварују економске, социјалне и културне интересе. Задруге се оснивају као земљорадничке - опште и специјализоване (житарске, воћарске, виноградарске, репарске, сточарске, пчеларске, домаће радиности и сл.), стамбене, потрошачке, занатске, здравствене, омладинске, студентске и ученичке, као и друге врсте задруга за обављање производње, промета робе и вршење услуга, у складу са овим законом⁵⁸.

Задруге се могу основати и као штедно-кредитне задруге.

⁵⁶ Тумачење из Водича за примену Закона о удружењима

⁵⁷ Закон о привредним друштвима

⁵⁸ Закон о задругама

Задруга је правно лице. Задруга се не може организовати као предузеће или други облик организовања, нити се може припојити или спојити с предузећем или другим правним лицем, које није задруга.

За оснивање других облика Задруга потребно је најмање десет лица, док се регистрација Задруга врши у Агенцији за привредне регистре.

У развијеним земљама, пре свега ЕУ⁵⁹, задругарски облик пословања је познат као – тзв. социјалне кооперативе. Али, организовање социјалних кооператива није још увек нашим законом регулисано, па је тако и могућност оснивања истих, као додатних извора финансирања ОЦД отежано. Зато је и за ОЦД тренутно, применљивији као модел за рад, управо - модел друштва са ограниченом одговорношћу, него модел задруга или социјалних кооператива.

13.10.3.4. Посебни облици запошљавања и радног ангажовања особа са инвалидитетом

Поменути облици радног ангажмана особа са инвалидитетом, предвиђени су усвајањем Закона о професионалној рехабилитацији и запошљавању ОСИ.

Одрживост организација ОСИ је тако, усвајањем Закона о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом, омогућена кроз организовање:

1. Предузећа за професионалну рехабилитацију и запошљавање особа са инвалидитетом,
2. Радних центара,
3. Социјална предузећа и организације.

⁵⁹ Посебно у Француској и Италији

13.11. Анализа капацитета и ресурса ОЦД Крагујевца

У истраживању цивилног сектора, које је реализовано за потребе израде ове Стратегије, вредносни потенцијал људских ресурса крагујевачких ОЦД (инвентивност, активизам, посвећеност мисији организације) је представљен као позитивни тренд, док су као слабости сектора представљени поједини сегменти из људских капацитета (недостатак капацитета у аплицирању и управљању пројектима) и административно-техничких и финансијских капацитета (недостатак финансијских средстава за рад, недостатак опреме и простора.).

Истраживање је показало да готово комплетан цивилни сектор Крагујевца (91%) не поседује властити простор за рад и да отприлике једна половина ОЦД изнајмљује простор, а друга нема никакав простор за рад. Недостатак материјалних ресурса је видљив и у поседовању одговарајуће техничке опреме за рад, тако да 38% испитаних ОЦД не поседује ништа од техничке опреме (на пример, само три ОЦД поседују превозно средство).

Поред већ сагледаног генералног недостатка материјалних ресурса (на основу простора и опреме које организације поседују, односно не поседују), уочљиве су још две карактеристике: ОЦД углавном не поседују властите изворе финансирања. Ни једна од 21 испитане ОЦД које чине узорак овог истраживања, нема регистровану привредну делатност, а само 3 ОЦД, односно 14% се налази у систему ПДВ-а, док 19% организација као доминантан извор прихода наводи чланарину.

Резултати овог истраживања показују да ОЦД питање своје одрживости углавном пројектују на факторе изван саме организације. Не уочава се довољно потреба за развијањем планираног, континуираног и систематског усмеравања активности организација на обезбеђење одрживости. Према мишљењу највећег броја анкетираних ОЦД, одрживост постојећих удружења у Крагујевцу се може обезбедити само финансијском подршком и то:

- Локалне самоуправе,
- Донатора,
- Државе,
- Добро дефинисаних конкурсних механизма на нивоу града.

Ипак, позитивно је да саме ОЦД као факторе одрживости, препознају између осталог управо:

- Унапређење капацитета свих ОЦД и њихову специјализацију у одређеним областима,
- Развој менаџмента удружења,
- Унапређење знања и вештина људских ресурса у ОЦД.

На основу поменутог истраживања, уочљиво је да ОЦД са једне стране укључују велики број чланова (у просеку око 100 по организацији)⁶⁰, а са друге имају мали број запослених. Стално запослене чланове има 43% организација и то пет организација по једног запосленог, две организације по два, једна организација четири и једна организација има пет запослених. Број ангажованих сарадника је веома неуједначен и креће се у распону од 3 до 60.

Ипак, оно на шта се може утицати у смислу подизања капацитета људских ресурса ОЦД, то су свакако едукације. У даљем прегледу, Истраживање је показало које су приоритетне области и теме, које су неопходне за развој ОЦД Крагујевца.

У погледу унапређења људских ресурса, подизањем релевантних професионалних компетенција, стиче се утисак да су организације цивилног друштва са једне стране препознале властите потребе у овој области, али са друге стране нису успеле да адекватно одговоре уоченим потребама. Тако имамо ситуацију да су реализоване бројне обуке за ОЦД које по садржају више представљају надградњу (нпр. комуникацијске вештине, односи са јавношћу, тимски рад и сл....), док су базичне обуке које се односе на пројектно планирање, управљање пројектима и прикупљање средстава заступљене веома ретко. Ово истраживање показује да постоји изражено интересовање чланова и активиста ОЦД за унапређењем знања у области пројектног менаџмента. ОЦД су према потребама издвојиле следеће приоритетне области за едукацију (градацијски поређане по важности, односно потребама самих ОЦД):

1. Писање пројеката
2. Фондови Европске уније
3. Управљање пројектним циклусом
4. Методологија истраживања потреба
5. Мониторинг и евалуација пројеката
6. Прикупљање средстава
7. Стратешко планирање
8. Планирање и развијање програма
9. Финансијски менаџмент
10. Правна питања

⁶⁰ Нејасно да ли су наведени чланови у ОЦД и заиста активни или су, углавном, чланови само "на папиру"

11. Менаџмент људских ресурса

12. Тимски рад

13. Волонтерски менаџмент

14. Односи са јавношћу

15. Јавно заговарање

14. КОДЕКС ДОБРЕ ПРАКСЕ ЗА ГРАЂАНСКО УЧЕШЋЕ У ПРОЦЕСУ ДОНОШЕЊА ОДЛУКА

I Увод

Једна од највећих брига савремених демократија је отуђивање грађана од политичких процеса. У том контексту, као и у многим другим, цивилно друштво представља важан елемент демократских процеса. Оно омогућује грађанима алтернативни начин, поред оног који нуде политичке партије и лобији, да каналишу друкчији поглед на ствари и обезбеђује разноврсна интересовања у процесу доношења одлука.

Комитет министара Савета Европе је изразио признање – у Препоруци Комитета Министара [CM/Recommendation (2007)] од 14. октобра 2007. – за „битни допринос невладиних организација развоју и реализацији демократије и људских права, нарочито путем промовисања јавне свести, учествовања⁶¹ у јавном животу и обезбеђивања транспарентности и одговорности државних институција“.

На састанку Форума за будућност демократије Савета Европе, одржаном у Шведској у јуну 2007, учесници су затражили од Конференције ИНГО Савета Европе да припреми Кодекс добре праксе цивилног учешћа, који ће обухватити теме као што су механизми учествовања НВО у процесима доношења одлука и укљученост цивилног друштва у јавну политику.

Тако је Конференција ИНГО на основу тога преузела одговорност да уради нацрт Кодекса добре праксе цивилног учешћа у процесу доношења одлука. Овај документ износи логичку подлогу, оквир и средства за појачано цивилно учешће. Документ су припремили искусни представници цивилног друштва, затим је био разрађен у све-европском консултативном процесу, тестирали су га и коментарисали чланови националних и међународних невладиних организација (НВО) и већ га користе активисти и представници власти.

Конференција међународних НВО Савета Европе произвела је лак за употребу, структуриран и прагматичан инструмент намењен доносиоцима одлука и организованом цивилном друштву, укључујући НВО.

Кодекс нуди читав спектар добрих пракси. Он није обавезујући, не прописује правила и не захтева механизме за своје спровођење. Он свим актерима у демократском процесу нуди смернице засноване на конкретном практичном искуству дијалога и сарадње између НВО и државних институција. Крајњи циљ је да олакша њихове међусобне односе и да повећа оснаживање грађана и њихово учешће у демократским процесима на локалном, регионалном и националном нивоу.

Конференција је тражила савете и инпуте од осталих институција Савета Европе. И Конгрес локалних и регионалних власти Европе и Парламентарна скупштина Савета

⁶¹ У тексту се користе термини „учешће“ и „учествовање“ са истим значењем

Европе поздравили су Кодекс добре праксе: Конгрес је спреман да допринесе његовој промоцији и да га користи у свом раду, а Парламентарна скупштина је, са своје стране, истакла посебну важност е-алатки у учествовању.

Овај инструмент треба да има и имаће политичке реперкусије. Он ће дати подстицај и потпору садашњем тренду међу локалним, регионалним и националним властима да се консултују и сарађују са цивилним друштвом у увођењу савремених алатки у демократско управљање, те истовремено продубљивање учешћа грађана у јавном животу.

II Циљеви и намена

Основни циљ овог Кодекса добре праксе за грађанско учешће јесте да допринесе стварању подстицајног окружења за НВО у земљама чланицама Савета Европе и у Белорусији тако што ће се на европском нивоу дефинисати сет општих принципа, смерница, оруђа и механизма за грађанско учешће у политичким процесима доношења одлука. Намера је да се Кодекс добре праксе за грађанско учешће примењује на локалном, регионалном и националном нивоу. Кодекс добре праксе за грађанско учешће заснива се на стварним искуствима НВО широм Европе, које међусобно деле своју добру праксу и ваљане методе ангажмана с државним институцијама.

Додатни циљ Кодекса добре праксе за грађанско учешће јесте да буде релевантно и делотворно оруђе за НВО, од локалног до међународног нивоа, током њиховог дијалога с парламентом, владом и државним институцијама. Циљ овог кодекса је да буде интерактивни инструмент и да буде усмерен на акције да би био користан како НВО, тако и државним институцијама свуда у Европи. Као један од начина подршке примени овог Кодекса добре, постојаће и банка студија случајева, као и додатни сет практичних алатки.

Овај Кодекс добре праксе за грађанско учешће намењен је националним НВО, укључујући регионалне и локалне организације у државама чланицама Савета Европе и Белорусији, као и организацијама на европском и међународном нивоу.

Друга циљна група су државне институције (парламент, влада и јавна администрација на локалном, регионалном и националном нивоу). Циљна група је широка, али сврха Кодекса добре праксе за грађанско учешће јесте да има сегмената који се могу користити на свим нивоима јавне администрације.

III Општи оквир за грађанско учешће

Параметри грађанског друштва

Невладине организације и организовано грађанско друштво су битни сарадници у развоју и реализацији демократије и људских права. Дефиниција НВО коју је сачинио Савет Европе може се наћи у Препоруци Савета министара (2007) 14, у којој се констатује да су „НВО волонтерска самоуправљајућа тела или организације основане да би следили циљеве својих оснивача или чланова, а којима се убити не стиче профит”. С тим у вези, термин кодекс добре праксе за грађанско учешће одабран је да би се односио на организовано грађанско друштво, укључујући волонтерске групе, непрофитне организације, удружења, фондације, добротворне групе, као и заједнице засноване на географским или интересним основама, те групе за јавно заступање. Основне делатности НВО усмерене су на вредности социјалне правде, људска права, демократију и владавину права. У овим областима, сврха НВО је да промовише идеје и да унапређује животе људи.

Невладине организације представљају кључну компоненту учествовања у отвореном, демократском друштву путем ангажовања великог броја појединаца. Чињеница да су многи од ових појединаца такође гласачи наглашава комплементаран однос с репрезентативном демократијом.

Процес доношења одлука може имати користи од знања и независне експертизе НВО. То је навело владе на свим нивоима, од локалних и регионалних до националних, као и међународне институције, да искористе релевантно искуство и компетентност НВО које би могле да им помажу у развоју и спровођењу политике. Оне уживају јединствено поверење својих чланова и друштва да ће обзнанити шта њих занима, да ће представљати њихове интересе и да ће постићи да буду укључене у догађања и на тај начин обезбедити кључни допринос развоју политике.

Овај текст ставља тежиште на допринос организованог грађанског друштва демократским процесима и није усредсређен на повезано питање грађанског учествовања, тј. на појединце. У овом случају се подразумева да чин развијања удружења и организација заједнице представља чин независне друштвене организације и да није усредсређен само на појединачну акцију. Подразумева се да организоване групе постоје да би потпомогле потребе својих чланова, те да би биле од користи широј друштвеној заједници; због тога оне делују као кључни канал учествовања и као фактор ангажовања грађана.

Принципи грађанског учешћа

Да би неговале конструктивне односе, НВО и државне институције на различитим нивоима треба да делују на следећим заједничким принципима:

Учешће

Невладине организације прикупљају и каналишу гледишта својих чланова, корисничких група и заинтересованих грађана. Овај допринос обезбеђује кључну вредност политичком процесу доношења одлука појачавајући квалитет, разумевање и дугорочнију примену иницијативе те политике. Предуслов за овај принцип је да су процеси за учешће отворени и приступачни, засновани на договореним параметрима за учешће.

Поверење

Отворено и демократско друштво заснива се на поштеним међусобним односима између актера и сектора. Иако НВО и државне власти имају различите улоге, заједнички циљ да се побољша живот људи може се постићи на задовољавајући начин само ако је заснован на поверењу које подразумева транспарентност, уважавање и узајамно поверење.

Одговорност и транспарентност

Деловање у јавном интересу захтева отвореност, обавезност, јасноћу и одговорност, како НВО, тако и државних институција, уз транспарентност у свим фазама.

Независност

Невладине организације морају бити признате као слободна и независна тела што се тиче њихових циљева, одлука и активности. Оне имају право да делују независно и да јавно заступају позиције различите од позиција власти, с којима иначе могу сарађивати.

Услови за грађанско учешће

Услови који омогућавају удруживање добро су документовани. У складу с Европском конвенцијом о људским правима и основним слободама (ЕЦХР), захтева се слобода изражавања (члан 10 ЕЦХР) и слобода окупљања и удруживања (члан 11 ЕЦХР), као и одговарајућа судска пракса Европског суда за људска права.

Да би се осигурало да ће битни доприноси НВО бити без дискриминације садржани у политичком процесу доношења одлука, захтева се подстицајни амбијент. Услови за такав амбијент укључују владавину права, придржавање основних демократских принципа, политичку вољу, повољно законодавство, јасне процедуре, дугорочну подршку и ресурсе за одрживо грађанско друштво, те заједнички простор за дијалог и сарадњу. Ови услови допуштају конструктивне односе између НВО и државних институција, изграђене на узајамном поверењу и међусобном разумевању партиципативне демократије.

IV Како се ангажовати

Да би задовољио главни циљ политике Кодекса добре праксе за грађанско учешће, као и да би осигурао њену релевантност и практичну применљивост за НВО приликом њихове укључености у политички процес доношења одлука, овај одељак приказује у главним цртама како грађанско друштво може учествовати.

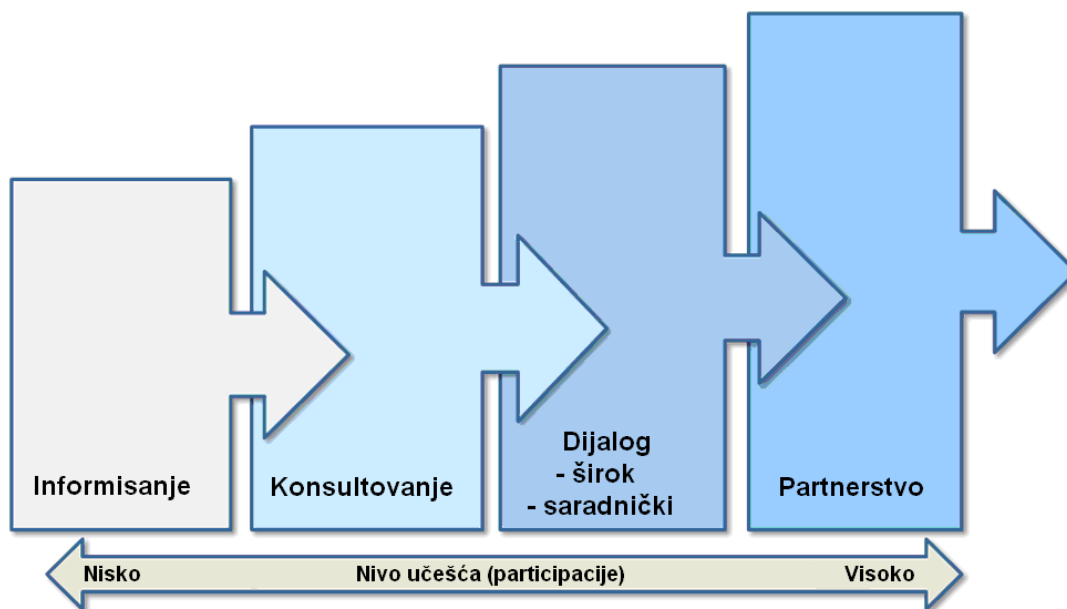
У овом процесу постоје две међусобно повезане димензије. Као прво, нивои учествовања описани су у одељку III. разврстани према интензитету који се појачава, од једноставног давања информација до консултације, дијалога и најзад партнерства између НВО и државних институција. Као друго, кораци у процесу доношења политичких одлука приказани су у краћим цртама у одељку III. Наиме, реч је о шест корака које предузимају државне институције од постављања програма рада преко спровођења до надгледања и преформулисања.

Посебан одељак (III.) нуди оруђе које се може применити у било којој фази и које обезбеђује вишеслојну подршку процесу учествовања.

Ови елементи се затим комбинују да би обликовали матрицу грађанског учешћа (IV) која даје визуелну презентацију међусобно повезане природе процеса.

Различити нивои учешћа

Укљученост НВО у различите кораке процеса доношења политичких одлука варира у зависности од интензитета учествовања. Постоје четири постепена нивоа учествовања, од нивоа који је најмање партиципативан до онога који је то највише. То су: информација, консултација, дијалог и партнерство. Они се могу применити у сваком кораку процеса доношења одлука, али су често посебно релевантни у извесним тачкама процеса.

1. Информација

Пристап информацији је основа за све наредне кораке укључености НВО у процес доношења политичких одлука. Ово је релативно низак ниво учествовања који се обично састоји од једносмерног добијања информација од државних институција и не захтева се нити се очекује међусобна повезаност са НВО или њено суделовање.

Информације су релевантне за сваки корак у процесу доношења одлука.

2. Консултација

Ово је облик иницијативе кад државне институције затраже мишљење НВО о одређеној теми политике или развоја. Консултација обично укључује информисање НВО од стране државних институција о текућем развоју политике и тражење коментара, ставова и повратне информације. Иницијатива и теме потичу од државних институција, а не од НВО.

Консултација је релевантна за све кораке у процесу доношења одлука, поготово за израду нацрта, мониторинг и преформулисање.

3. Дијалог

Иницијативу за дијалог може предузети било која страна и он може бити или **широк** или **сараднички**. Широки дијалог је двосмерна комуникација изграђена на узајамним интересима и потенцијално заједничким циљевима да би се обезбедила редовна размена ставова. Он се креће у распону од отворених јавних расправа до специјализованих састанака између НВО и државних институција. Дискусија остаје широког распона и није изричито везана за текући процес развоја политике.

Сараднички дијалог се изграђује на заједничким интересима за одређени развој политике. Сараднички дијалог обично доводи до заједничке препоруке, стратегије или

закона. Сараднички дијалог има већу снагу од широког дијалога зато што се састоји од заједничких, обично честих и редовних састанака на којима се развијају основне стратегије политике и који често доводи до договорених резултата.

Дијалог је веома цењен у свим корацима циклуса политичког доношења одлука, али је битан за постављање програма рада, израду нацрта и преформулисање.

4. Партнерство

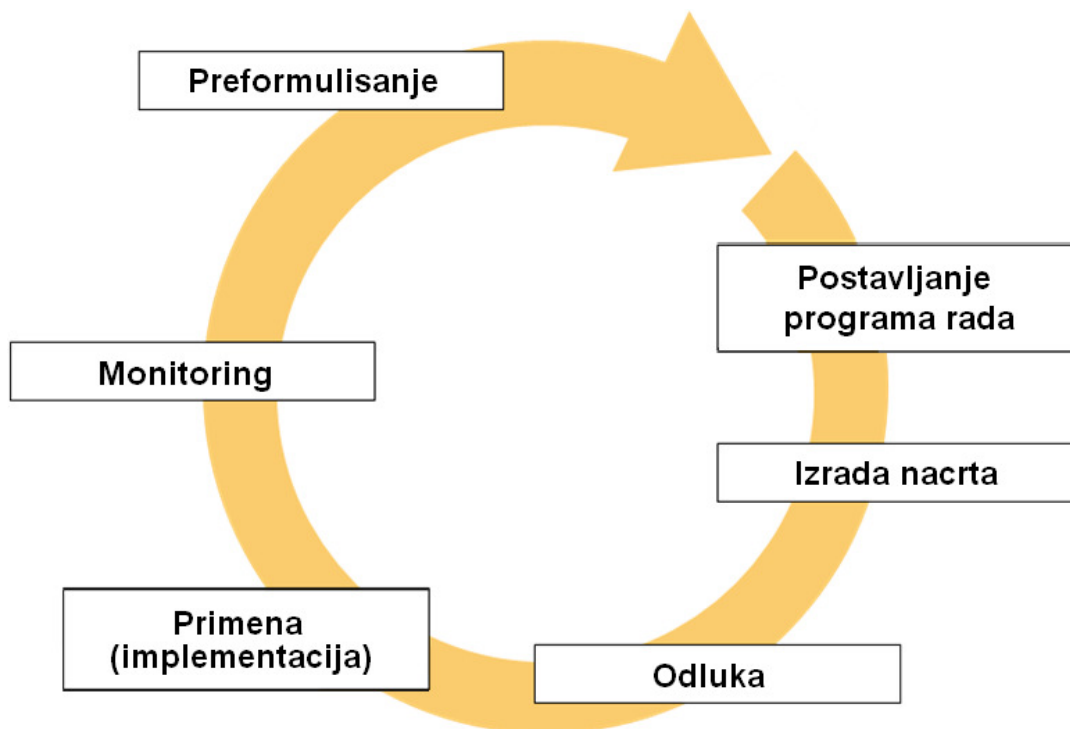
Партнерство подразумева заједничку одговорност на сваком кораку у политичком процесу доношења одлука, од постављања програма рада, израде нацрта и спровођења иницијатива политике. То је највиши облик учествовања.

На овом нивоу, НВО и државне институције састају се ради блиске сарадње, при чему су, међутим, НВО и даље независне и имају право да спроводе кампање и да делују без обзира на партнерску ситуацију. Партнерство може обухватати активности као што је делегирање одређених задатака некој НВО, на пример пружање услуга, као и партиципаторни форуми и оснивање тела која доносе заједничке одлуке, укључујући и она за доделу ресурса.

Партнерство се може засновати на сваком кораку политичког процеса доношења одлука, а посебно је релевантно за постављање програма рада или корака који се спроводе приликом имплементације.

Кораци у политичком процесу доношења одлука

Ниже приказан циклус дефинише шест различитих корака процеса доношења политичких одлука, постављање програма рада, израда нацрта, доношење одлука, спровођење политике, мониторинг и преформулисање политике. Сваки корак нуди могућности узајамног дејствовања НВО и државних институција.

1. Постављање програма рада

Политички програм рада добија сагласност парламента и владе, али га могу обликовати НВО или групе НВО путем кампања и лобирања за проблеме, потребе и интересе. Нове иницијативе политике често су резултат утицаја кампања које спровode НВО. Током овог корака циљ НВО је да утичу на доносиоце одлука у име колективног интереса, те да се понашају на начин који је комплементаран са политичком дебатом.

Допринос НВО:

- **Јавно заступање:** покреће питања која се тичу интереса и потреба одређене корисничке групе, те гледишта или општег јавног интереса који нису покривени законима или другим документима, инструментима или мерама политике.
- **Информисање и подизање свести:** са државним институцијама, НВО деле открића до којих су дошле, укључују и представљају чланове, кориснике и кључне групе грађана, те делују као канали којима се долази до грађана; да се слуша, реагује и информише.
- **Стручност и савети:** експерти са знањем о одређеној теми играју кључну улогу у постављању политичког програма. Њихове анализе и истраживања препознају текуће и будуће потребе друштва и омогућују битне перспективе.
- **Иновација:** развој нових решења и приступа; показивање како се они могу унети у политички програм рада.
- **Пружање услуга:** кључни актер у обликовању политике и у стварању алтернативних услуга, или оних које још не постоје, за одређене групе корисника.

Одговорност државних институција:

- **Поделити информације с другима:** обезбеђивање ажурираних, тачних и благовремених информација у формату који је приступачан свим заинтересованим странама
- **Процедуре:** развијати и придржавати се транспарентних процеса доношења одлука. Обезбедити јасне, отворене и приступачне процедуре за учешће
- **Обезбеђивање ресурса:** омогућити активно учешће грађанског друштва путем, на пример, обезбеђења буџета, подршке у виду бесповратне помоћи или административних услуга
- **Брзо реаговање:** обезбедити активну укљученост релевантних представника државних институција; слушати, реаговати и давати повратну информацију

Корисна оруђа и механизми:

Информација:

- **Лак и отворен приступ** релевантним, тачним и благовременим информацијама о процесу политике, документима и политичким доносиоцима одлука, нпр. он-лајн базе података
- **Истраживање,** да би се разумео неки актуелан проблем, као и разрада предложених решења
- **Кампање и лобирање** од стране НВО на подизању свести, као што су документа о политици, постери и леци, интернет сајтови, саопштења за штампу и јавне презентације
- **Интернет сајт** са свеобухватним приступом кључним документима и најавом јавних догађања

Консултација:

- **Подношење петиције** може се вршити путем интернета (он-лајн), као што је е-петиција или веб-форум
- **Консултација,** коришћењем он-лајн или других техника, да би се од заинтересованих група сазнало о њиховим интересовањима и прикупиле сугестије

Дијалог:

- **Јавне расправе и јавни форуми,** са заинтересованим групама, да би се идентификовали и протумачили осетљивост и интереси различитих група
- **Форуми грађана и будући савети** који ће разговарати са грађанима и НВО
- **Кључни контакт у влади** који ће омогућити грађанском друштву приступ информацијама о текућим иницијативама политике

Партнерство:

- **Радна група или одбор** основани као стална или *ад хоц* група експерата који ће давати савете о приоритетима политике

2. Израда нацрта

Државне институције обично имају чврсто установљене процесе за израду нацрта политике. При том, НВО су често укључене у области као што је препознавање проблема, предлагање решења и обезбеђивање доказа за предлог који им је најважнији,

на пример, путем интервјуа или истраживања. Омогућавање прилика за консултацију треба да буде кључни елемент у овом кораку, као и различити облици дијалога којима се од кључних заинтересованих страна прикупља инпут.

Допринос НВО:

- **Јавно заступање:** гарантује да се разматрају потребе и интереси заинтересованих страна на које нацрт политике има утицаја
- **Информисање и подизање свести:** НВО информишу своје чланове, кориснике и кључне групе грађана о процесу израде нацрта
- **Стручност и савети:** омогућују анализе и истраживање о проблемима о којима је реч или покрећу додатне приоритете које треба укључити у нацрт политике
- **Иновација:** обезбеђује решења путем увођења нових приступа, практичних решења и конкретних модела који доносе корист одређеним групама корисника
- **Пружање услуга:** инпут за нацрт политике да би се осигурало разматрање одређене потребе њихових корисника, те да су испуњени потребни услови
- **Функција „пса чувара“⁶²:** прате процес израде нацрта да би провериле да ли се разматрају интереси заинтересованих група, те да ли је процес инклузиван и транспарентан

Одговорност државних институција:

- **Поделити информације с другима:** обезбеђивање благовремених и свеобухватних информација о текућим консултативним процесима
- **Процедуре:** развијати и придржавати се минимума консултативних стандарда, као што су јасни циљеви, правила за учешће, временски оквири, контакти, итд. Организовати отворене консултативне састанке, укључујући позив свим потенцијалним заинтересованим странама
- **Обезбеђивање ресурса:** обезбедити одговарајуће временске рокове и средства за консултације да би се осигурало учешће различитих нивоа грађанског друштва
- **Брзо реаговање:** обезбедити активну укљученост релевантних представника државних институција; слушати, реаговати и давати повратну информацију о реаговањима на консултације

Корисна оруђа и механизми:

Информација:

- **Отворен и слободан приступ документима политике,** укључујући јединствен информативни пункт за нацрт политике, где јавност може добити информације у различитим форматима
- **Интернет сајт** са свеобухватним приступом кључним документима и најавом јавних догађања
- **Кампање и лобирање** да би се обликовао нацрт политике кроз документа о ставу по неком питању, писма, манифести
- **Интернет пренос** са расправа, састанака и дебата, што људима омогућава да непосредно гледају и слушају
- **Истраживање,** да би се обезбедио инпут за процес израде нацрта политике

⁶² На енглеском језику „ватцх дог“ – подразумева надзорну функцију

Консултација и дијалог:

- **Расправе и панели са питањима и одговорима** са заинтересованим групама да би се идентификовали и протумачили осетљивост и интереси и прикупили предлози, лицем у лице или он-лајн.
- **Експертски семинари и састанци** у које су укључени експерти за развој специјализованих истраживања или студија које се могу користити у изради нацрта.
- **Одбори у којима има разноврсних заинтересованих страна и саветодавна тела** која се састоје од или у које су укључени представници сектора НВО; могли би бити стални или *ад хоц*.

Партнерство:

- **Заједнички рад на нацрту:** активна укљученост у израду делова нацрта законодавног процеса.

3. Одлука

Облици политичког доношења одлука варирају зависно од националног контекста и законодавства. Заједничке карактеристике су успостављање директиве политике владе преко министарстава; или законодавство, као што је усвајање закона путем гласања у парламенту, или јавни референдум, који онда захтева подстицајно законодавство. Нацрти закона и предлози треба да буду отворени за инпут и учешће НВО. Државне институције треба да процене различита гледишта и мишљења пре доношења одлуке. У овом кораку консултација је кључна за одлуку која се заснива на информацијама. Међутим, коначна снага одлуке лежи на јавним институцијама, осим ако се одлука доноси путем јавног гласања, референдума или механизма заједничког одлучивања.

Допринос НВО:

- **Јавно заступање:** утицати на доносиоце одлука пре гласања
- **Информисање и подизање свести:** информисати чланство, кориснике и кључне групе грађана о политичким одлукама и њиховим могућим ефектима
- **Стручност и савети:** вршење детаљне анализе да би се доносиоци одлука информисали и да би се на њих утицало
- **Функција „пса чуvara“:** прате процес доношења одлука да би се проверило да ли је демократски, транспарентан и оптимално делотворан.

Одговорност државних институција:

- **Поделити информације с другима:** обезбеђивање информација о политикама које су тренутно у процесу доношења одлука
- **Процедуре:** понудити и следити процедуре за механизме одлучивања у сарадњи, тамо где је то примењиво
- **Обезбеђивање ресурса:** омогућити и подржати активно учешће грађанског друштва укључивањем НВО у кораке доношења одлука
- **Брзо реаговање:** слушати, разматрати и реаговати на инпут грађанског друштва

Корисна оруђа и механизми**Информација:**

- **Кампање и лобирање** да би се утицало на доносиоце одлука, на пример, користећи летке, интернет сајтове, саопштења за штампу и јавне презентације

Консултација и дијалог:

- **Отворене пленарне седнице или састанци одбора** да би се обезбедио отворени приступ дебатама током доношења одлука

Партнерство:

- **Заједничко доношење одлука** путем форума, конференција за постизање консензуса и других партиципаторних састанака
- **Заједничко одлучивање**, као што је партиципативно буџетирање

4. Имплементација

Ово је корак током којег су многе НВО најактивније, на пример у пружању услуга и реализацији пројеката. Велики део посла који НВО обаве током претходних корака укључује покушаје да се утиче на спровођење политике. Ова фаза је посебно важна да би се осигурало да ће намеравани резултат бити постигнут. Приступ јасним и транспарентним информацијама о очекивањима и могућностима током овог корака је битан, као и активна партнерства.

Допринос НВО:

- **Информисање и подизање свести:** првенствено усредсређеност на подизање свести јавности, те објашњавање предности или недостатака и утицаја политике
- **Пружање услуга:** један кључни актер у спровођењу иницијатива политике често сноси главну одговорност за њихово извршење
- **Функција „пса чуvara“:** да би се проценило и осигурало да се политика спроводи како је намеравано, без штетних нуспојава

Одговорност државних институција:

- **Поделити информације с другима:** обезбеђивање информација о стратегијама имплементације, процедурама јавних тендера и смерницама пројекта
- **Процедуре:** следити установљена правила за спровођење политике
- **Обезбеђивање ресурса:** омогућити активно учешће грађанског друштва у корацима имплементације путем, на пример, обезбеђења буџета, подршке у виду бесповратне помоћи или административних услуга
- **Брзо реаговање:** бити на располагању и реаговати на одређене потребе настале због околности везаних за спровођење политике

Корисна оруђа и механизми:**Информација:**

- **Отворен и слободан приступ** документима из јавног сектора који су у вези са пројектима и одлукама о имплементацији
- **Интернет сајт** са свеобухватним приступом кључним документима и најавом јавних догађања
- **Упозорења путем мејла**, којима се најављују предстојећи пројекти и могућности финансирања
- **FAQ (најчешће постављана питања)** он-лајн или други канали који пружају информације представљене у облику питања и одговора, а чији је циљ да се обезбеди практична помоћ

- **Јавно објављена тендерска процедура** да би се обезбедио отворен и транспарентан процес пружања услуга

Консултација:

- **Догађаји, конференције, форуми и семинари** ради информисања и расправе о спровођењу политике са НВО и јавношћу

Дијалог:

- **Семинари за изградњу капацитета** да би се повећало знање и капацитети потребни за имплементацију
- **Семинари – обука** за НВО и државне институције на одређене теме које се односе на имплементацију, као што су пријаве за набавке, пројекат и финансирање

Партнерство:

- **Стратешко партнерство**, при чему НВО и државне институције успостављају партнерство ради спровођења политике; ово се може кретати у распону од малих огледних програма до одговорности за потпуну имплементацију

5. Мониторинг

У овој фази улога НВО је да прати и процењује резултате спроведене политике. Важно је имати спреман делотворан и транспарентан систем за мониторинг који осигурава да ће политика/програм постићи намеравану сврху.

Допринос НВО:

- **Јавно заступање:** пратити и објавити да ли је иницијатива политике остварила намеравану корист и да ли је постигла намеравани резултат за друштво
- **Стручност и савети:** прикупљање доказа или истраживање утицаја политике; укључује трустове мозга (тхинк танкс) и институте за истраживања
- **Пружање услуга:** одговорност да се врши мониторинг ефеката програма, у смислу квалитета, одрживости, делотворности и примера стварних случајева
- **Функција „пса чуvara“:** приоритетна улога у праћењу утицаја политике да би се осигурало да су постигнути намеравани циљеви

Одговорност државних институција:

- **Поделити информације с другима:** обезбеђивање информација о текућем статусу политике
- **Брзо реаговање:** слушати и реаговати на одређене појединости на које су указале НВО и грађанско друштво

Корисна оруђа и механизми**Информација:**

- **Отворен и слободан приступ информацијама** о напредовању политике
- **Прикупљање доказа** да би се обрадили случајеви и статистика о реализацији пројекта
- **Евалуација** политике и њен утицај путем конференција и подношења извештаја
- **Независне истраживачке студије** да би се из њих извукле кључне лекције

Консултација:

- **Механизми повратних информација** за праћење напретка, као што су анкете, анкете пеко интернета или упитници

Дијалог:

- **Радна група или одбор** који се састоји од представника НВО (како корисника тако и давалаца услуга), а који је задужен за мониторинг и евалуацију иницијативе политике

Партнерство:

- **Радна група или одбор** који се састоји од представника НВО и државних институција које се окупљају у стратешко партнерство да би пратиле и процењивале иницијативе политике

6. Преформулисање

Знање стечено из процене спровођења политике, спојено с потребама које настају у друштву, често захтева преформулисање политике. Оно се мора заснивати на приступу информацијама и могућностима за дијалог да би се идентификовале потребе и иницијативе. Ово преформулисање дозвољава започињање новог циклуса доношења одлука.

Допринос НВО:

- **Јавно заступање:** лобирање за обнову политике изношењем ограничења или нуспојава у текућој политици да би се одговорило потребама корисника или грађана
- **Стручност и савети:** истраживање и анализе да би се идентификовале „рупе”/пропусти у текућој иницијативи политике и да би се обезбедио разлог за преформулисање
- **Иновација:** развити нове приступе у бављењу релевантним питањима политике; ово може бити кључни елемент у обнови политике
- **Пружање услуга:** идентификовати препреке и прикупити доказе да би се илустровале потребе које настају, а које захтевају преформулисање политике

Одговорност државних институција:

- **Поделити информације с другима:** обезбеђивање информација о могућој ревизији политике и њихова перцепција потребних промена у политици
- **Процедуре:** обезбедити јасне, отворене и приступачне процесе за учешће
- **Обезбеђивање ресурса:** омогућити и подржати активно учешће грађанског друштва
- **Брзо реаговање:** слушати и деловати на основу инпута од НВО.

Корисна оруђа и механизми:**Информација:**

- Отворен и слободан приступ информацијама о евалуацијама, резултатима студија и осталих доказа о постојећој политици

Консултација:

- **Конференција или састанак** да би се утврдили следећи кораци које планира државна институција
- **Он-лајн консултација** да би се прикупила гледишта грађанског друштва о томе како ће се наставити политика/пројекат

Дијалог:

- **Семинари и форуми за промишљање** да би се заинтересоване групе укључиле у развој нових праваца на политичком пољу, нпр. Светски кафе, отворени простор, остале методе прикупљања изненадних идеја (браинсторминг)

Партнерство:

- **Радна група или одбор** у којем НВО формирају експертску групу заједно с осталим заинтересованим странама и државне институцијама у циљу препоруке за ревидирање политике

Вишенаменске алетке и механизми за грађанско учешће

Постоје одређена оруђа или механизми свуда по Европи који су узимани у обзир током консултација о Кодексу добре праксе за грађанско учешће, који пружају вишенаменску подршку учествовању све време током процеса доношења одлука:

1. Е - учешће

Е - алатке нуде велики потенцијал за побољшање демократске праксе и учешће организованог грађанског друштва. Оне у великој мери могу допринети транспарентности, одговорности и брзом реаговању институција, као и промоцији грађанског ангажовања, оснаживању и повећању приступачности и инклузивности демократског процеса. Како би се у потпуности искористио њихов потенцијал, е-алатке треба да користе сви учесници процеса доношења одлука, укључујући и институције на свим нивоима и организовано цивилно друштво.

2. Изградња капацитета за учешће

Битно је развити капацитете и вештине локалних, регионалних и националних НВО да би оне могле бити активно укључене у формулисање политике, развој пројекта и пружање услуга. У развој капацитета такође се могу укључити семинари за обуку да би се унапредило разумевање реципрочних улога НВО и државних институција у овом ангажману, као и размена програма да би се олакшало разумевање стварности свакога од актера.

3. Структуре за сарадњу између НВО и државних институција

Да би се олакшао однос између државних институција и НВО, у низу земаља су основана координациона тела. На пример, владина тела, као што је контакт особа за грађанско друштво при сваком министарству или централно координационо тело као једини саговорник; заједничке структуре, као што су одбори с разноврсним заинтересованим странама, радне групе, савети експерата и остала саветодавна тела (стална или *ад хоц*); или НВО савези/коалиције који удружују ресурсе и развијају заједничке позиције.

4. Оквирна документа о сарадњи између НВО и државних институција

У многим европским земљама разрађени су оквирни договори да би се у главним цртама приказало шта се предузима, које су улоге и одговорности, те процедуре за сарадњу. Ова документа приказују јасну основу за односе, чиме олакшавају дијалог који је у току, као и узајамно разумевање НВО и државних институција. Овде спадају билатерални договори с парламентом или владом, стратешки документи за сарадњу и званични програми за сарадњу које су усвојиле јавне институције.

V Матрица грађанског учешћа

Да би се илустровао и појаснио однос, ниже приказана матрица визуализује кораке у политичком процесу доношења одлука и њихову везу са нивоима учествовања. Она се заснива на доброј пракси и примерима из грађанског друштва по целој Европи, а намера јој је да подстакне на акцију и да појача међусобне односе између НВО и државних институција.

У свакој фази процеса доношења одлука (слева надесно) постоје различити нивои учествовања НВО (одоздо навише). Предвиђено је да кораци у процесу доношења политичких одлука могу да се примењују у свим контекстима у Европи, од локалних до националних. Како је већ објашњено, нивои учествовања у свакој тачки процеса доношења одлука могу варирати од ниског до високог, а намера је да се предложено оруђе користи као начин спровођења сваке врсте учествовања.

Ова матрица се може користити на веома разноврсне начине, као што је мапирање нивоа ангажованости грађанског друштва у било ком датом процесу политике; процењивање учествовања НВО у било којој одређеној тачки процеса; као практични ресурс за планирање активности политике од стране НВО. Она се не сматра исцрпним списком и може се прилагодити многим другим употребама.

Матрица илуструје међусобно повезане елементе учествовања у процесу доношења одлука. Овај пример показује како се помоћу горепоменутих корисних оруђа може достићи намеравани ниво учествовања на сваком кораку током процеса доношења одлука.

Партнерство	Радна група или одбор	Сарадња у изради нацрта	Заједничко доношење одлука Доношење одлука у сарадњи	Стратешка партнерства	Радна група или одбор	Радна група или одбор
Дијалог	Расправе и јавни форуми Грађански форуми и будући савети Кључни контакт у влади	Расправе и панели с питањима и одговорима Стручни семинари Одбори с разноврсним заинтересованим групама и саветодавна тела	Отворене пленарне седнице или седнице одбора	Семинари за изградњу капацитета Семинари за обуку	Радна група или одбор	Семинари и форуми за промишљање
Консултација	Подношење петиције Он-лајн консултације или друге технике	Расправе и панели с питањима и одговорима Стручни семинари Одбори с разноврсним заинтересованим групама и саветодавна тела	Отворене пленарне седнице или седнице одбора	Догађања, конференције, форуми, семинари	Механизми повратне информације	Конференције или састанци Он-лајн консултације

Информација	Лак и отворен приступ информацијама Истраживање Кампање и лобирање Интернет сајт за кључна документа	Отворен и слободан приступ документима политике Интернет сајт за кључна документа Кампање и лобирање Интернет преноси Истраживачки доприноси	Кампање и лобирање	Отворен приступ информацијама Интернет сајт за приступ информацијама Мејл упозорења FAQ(најчешће постављана питања) Процедуре јавног тендера	Отворен приступ информацијама Прикупљање доказа Евалуација Истраживачке студије	Отворен приступ информацијама
Нивои учешћа						
Кораци у процесу доношења политичких одлука	Постављање програма рада	Израда нацрта	Одлука	Имплементација	Мониторинг	Преформулисање

15. СПИСАК АУТОРА СТРАТЕГИЈЕ**Аутори (Чланови Савета за израду Стратегије):**

- *Мирјана Миленковић* (ОЦД Викторија, Крагујевац)
- *Оливера Илић* (неформална група “Женска мрежа”, Крагујевац)
- *Анкица Симић* (Асоцијација предузетника “Слога”, Крагујевац)
- *Миласав Пајевић* (ОЦД ЕКО-НЕЦ, Крагујевац)
- *Милан Грбовић* (Удружење параплегичара и квадриплегичара Шумадије)
- *Војо Лучић* (ОЦД Сунце, Крагујевац)
- *Славољуб Ђорђевић* (Ромски информативни центар, Крагујевац)
- *Владимир Пауновић и Бојан Величковић* (ОЦД Миллениум, Крагујевац)

Сарадници на изради Стратегије:

- *Др Срђан Матовић* (члан Градског већа Крагујевца за сарадњу са екологију, одрживи развој и сарадњу са удружењима)
- *Саша Миленић* (председник Скупштине града Крагујевца)

Саветници (експертски тим):

- *Миљенко Дерета и Дубравка Велат* (Грађанске иницијативе, Београд)
- *Др Мирослав Ружица* (некадашњи консултант Светске банке и истраживач Центра за филантропију Универзитета у Индијанополису, САД)
- *Сузана Јовановић* (стручњакиња за социјалну политику, Панчево)
- *Др Душко Радосављевић* (оснивач Фонда за развој непрофитног сектора АП Војводине, Нови Сад)
- *Мр Жарко Пауновић* (Факултет политичких наука, Београд)
- *Јасна Филиповић* (Центар за развој непрофитног сектора, Београд)
- *Бранка Петровић* (истраживачица цивилног сектора, Београд)
- *Александра Весић Антић* (консултанкиња за развој филантропије, Београд)

16. ЗАКОНСКИ ОКВИР, ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Директоријум Центра за развој непрофитног сектора, Београд, 2000.
- «Регистар ОЦД Србије из области заштите животне средине», Регионални центар за животну средину, Београд, 2006.
- Историјат развоја/веб сајт Привредне коморе Србије
- Кластери Србије (веб сајт)
- Агенција за привредне регистре (веб сајт)
- Архиви ОЦД Миллениум, Сунце, Викторија, РИЦ, ЕКО-НЕЦ, Школа мира, Удружења параплегичара и квадриплегичара Шумадије, неформалне групе Женска мрежа и асоцијације Слога
- Извештај “Институционални механизам сарадње Владе и цивилног друштва: Упоредна искуства и препоруке за Србију” припремљен за Тим Потпредседника Владе Републике Србије за имплементацију Стратегије за смањење сиромаштва, аутори: Др Драган Голубовић и Мр Бранка Анђелковић, 2009.
- Закон о удружењима, Србија, 2009.
- Водич за примену закона о удружењима, Грађанске иницијативе, Београд, 2009.
- Иницијатива за измену и допуну члана 14. Правилника о стандардном класификационом оквиру и контном плану за буџетски систем, група ОЦД, Београд, 01.април, 2010.
- Закон о порезу на добит предузећа, 2001.
- Закон о привредним друштвима
- Закон о задругама
- Закон о професионалној рехабилитацији и запошљавању ОСИ.
- Тренинг материјали БЦИФ- а
- Закон о задужбинама и фондацијама - предлог (2010.)
- Закон о порезу на добит предузећа (2001-02-03)
- Закон о раду («Службени гласник РС», бр. 24/05 и 61/05), Закон о здравственој заштити Закон о социјалној заштити и обезбеђивању социјалне сигурности грађана («Службени гласник РС, бр. 36/91, 79/91, 33/93, 53/93, 67/93, 46/94, 48/94, 52/96, 29/01, 84/04, 101/05-други закон, 115/05)
- Закон о волонтирању (" Службени гласник РС", бр. 36/10.)

САДРЖАЈ

- Одлука о усвајању Локалног плана развоја културе града Крагујевца за период 2011 - 2015.године.....	1
---	---

- Одлука о усвајању Стратегије развоја грађанског сектора и филантропије града Крагујевца	34
---	----

